Hymnologiske Meddelelser

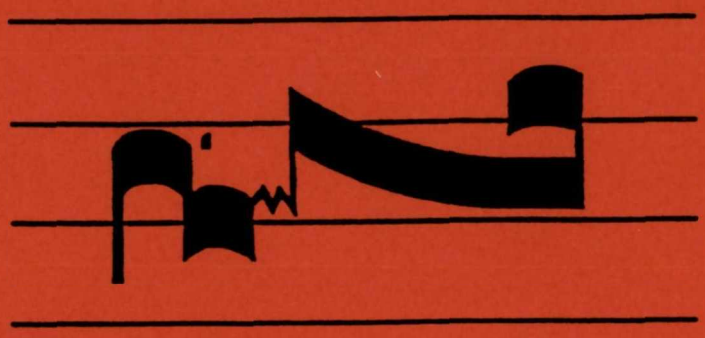

Kingos Salmebog 1699

udgivet af Salmehistorisk Selskab og
Nordisk Institut for Hymnologi

28. årg. december 1999 nr. 4

Hymnologiske Meddelelser

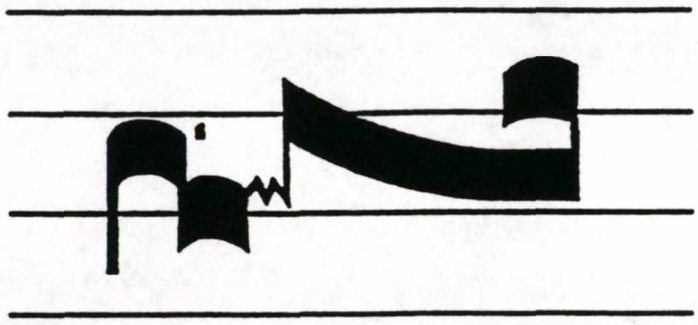

Kingos Salmebog 1699

udgivet af Salmehistorisk Selskab og
Nordisk Institut for Hymnologi

28. årg. december 1999 nr. 4

HYMNOLOGISKE MEDDELELSER

Tidsskrift om salmer
udgivet af Salmehistorisk Selskab
og
Nordisk Institut for Hymnologi
28. årgang 1999 nr. 4

Indhold

Tekster og melodier
Fra Kingos Graduale s. 201

Artikler

Peter Balslev-Clausen: Kingos Salmebog 1699 s. 207

Marita Akhøj Nielsen: Barok og brugslyrik s. 229

John Dahl Toldsted: Tradition og nyskabelse s. 253

Vibeke A. Pedersen:
Gud, Kingo og Fædreland s. 281

Sigvald Tveit:
Meloditradisjoner der Kingos salmebok fremdeles
er i bruk s. 291

Forfatternes adresser s. 308

Festskrift til Sven-Åke Selander s. 309

Indholdsoversigt for 1999 s. 310

ISSN 0106 - 4940

Originalkobberet tilhører Apoteker A. E. Sibbernsen.

Gradual/

En Ny Almindelig

Kirke-Salmebog/

Under behørige Noder og Melodier;

Efter Hans Kongl: Maj.ts aller-naadigste Befalning af de Fornemmeste Geistlige i Kiøbenhavn/ til Guds Tieneste paa Søndagene/ Festerne/ Bededagene/ og til anden Gudelig Brug i Kirkerne udi Danmark og Norge/ af gamle Aanderige Sange/ ordentlig indretted og flitteligen igiennemseet/ med mange ny Salmer forbedret/ og i ligemaader efter Kongl. Befalning til Trykken befodret

Af

Thomas Kingo D.
Biskop udi Fyens Stift.

ODENSE/
Trykt i Hans Kongl. Majestæts privilegerede Trykkerie af Christian Skrøder/
ANNO M. DC. XCIX.

Til Beslutning:

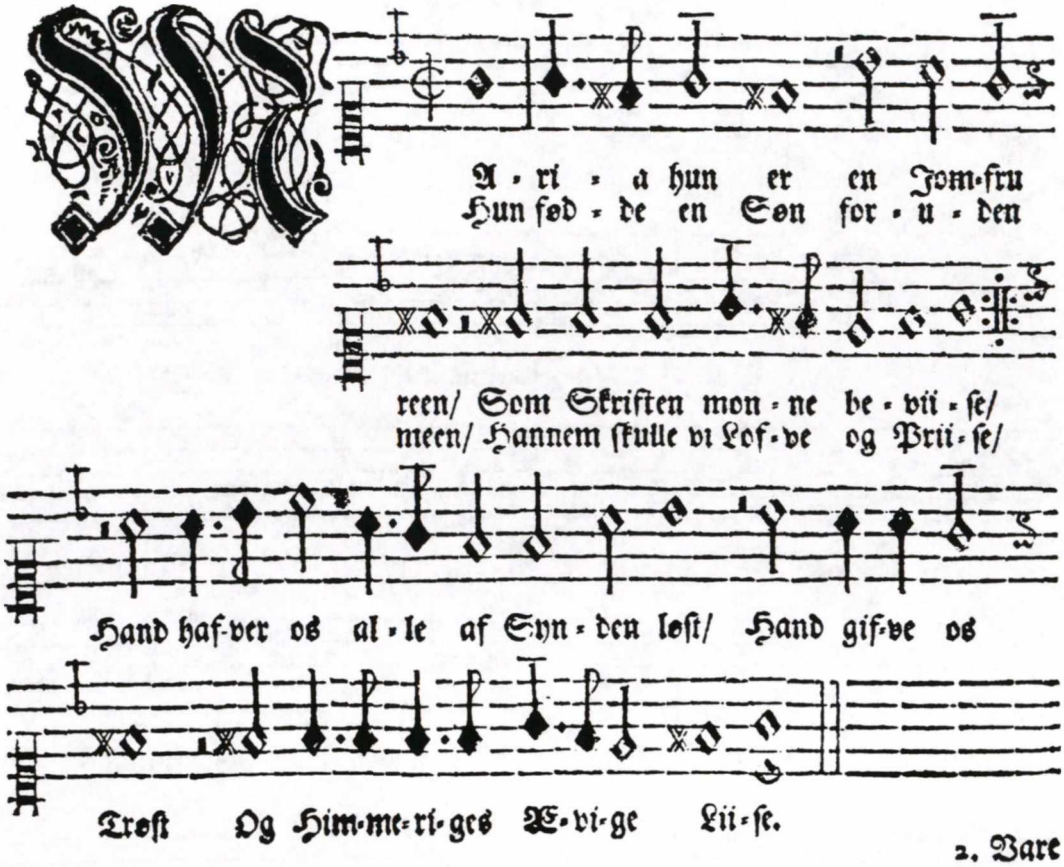

2. Vare

2.

Vare Verdens Mestere paa en sted/ Det var saa fauver en skare/ De kunde ey alle med deres Kioghed Hans Godhed aabenbare: Saa er JEsus af Naaden fuld/ Hand være os huld/ Naar vi af Verden skal fare.

3.

Propheterne af dend hellig Aands Naade Deres Ord med skiæl beviste/ At JEsus Christ fra Syndens Vaade/ Fra Død og Dievelens Liste Dem frelste alle/ som paa hans Nafn/ Sig til stoor Gafn/ Vel troe/ og icke tviste.

4.

O Jesse Riis og Davids Qvist/ Og Jacobs Liuse Stierne/ Det est du HErre JEsu forvist/ Dit Nafn Lofver Jeg saa gierne/ Du løste Naadelig Verden ald Af Adams fald/ Du vilt os styre og Verne.

5.

O kunde Jeg alskens Tungemaal/ Og Skriftens Dyb besinde/ O var min Tunge giort af Staal/ Og Engle-Maal der inde/ Da vilde Jeg paa mine Knæ falde/ JEsum paakalde Vel Hundrede Tusinde sinde.

6.

Mine Synder de ere som Sand i Strand/ Mangfoldig som Solen i striner/ Gud løse mig nu af Syndsens Vaand/ Og heldst i Dødsens Time/ Gud lade mig aldrig blifve fortabt/ Som mig haver skabt/ Gif mig af Naaderne dine.

Til Beslutning:

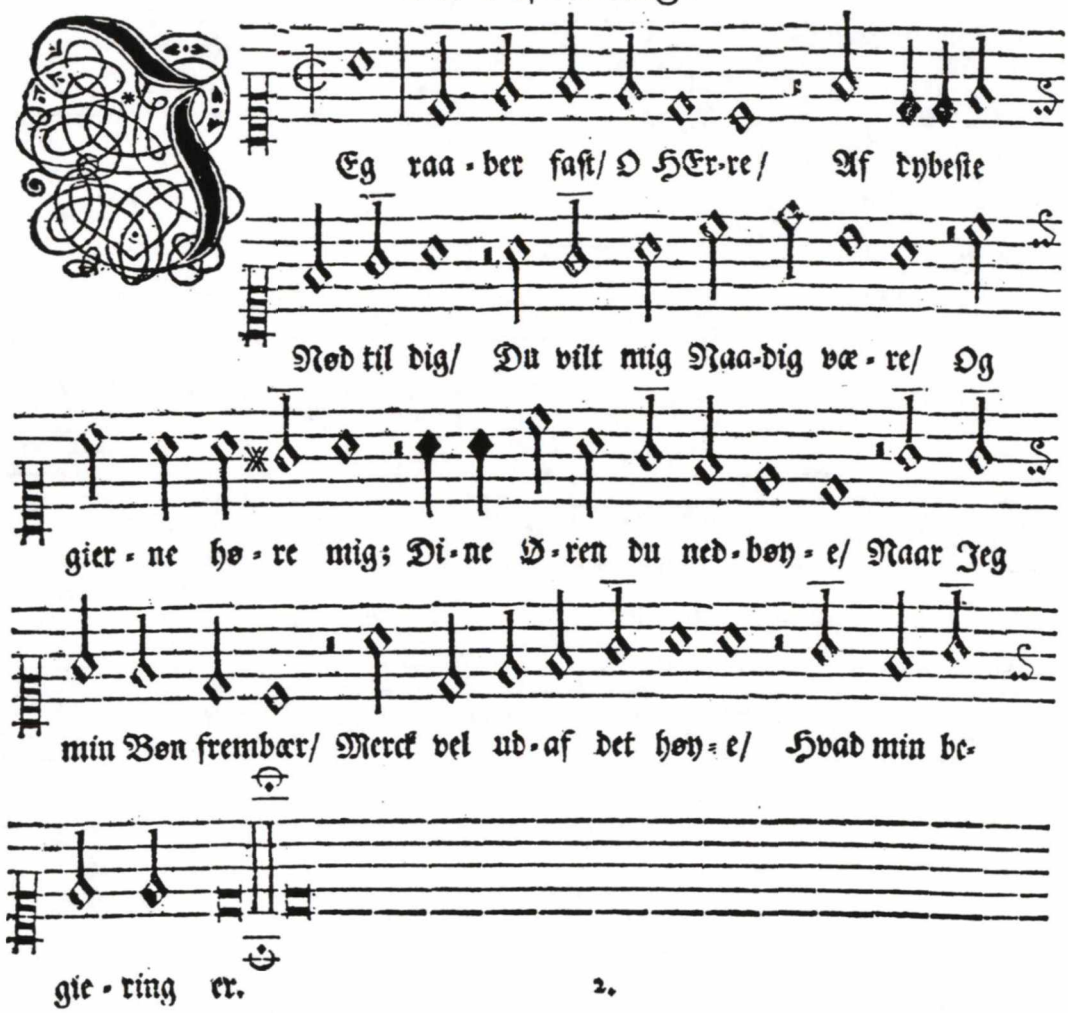

2.

Ach! vilt du agt paa gifve Dend Synd / som vi begaae/ Mens vi er her i Lifve / Hvo kand for dig bestaae/ Men hvem som det begierer / Dem hafver du Gunst beteed / Des frygter Mand og Ærer Din høye Mayestet.

3.

Mig længes inderligen Efter dig / O HErre sød / Dit Ord / som ey kand svige / Det er min Trøst i Nød : Mit hierte af Længsel trænges Til dig med stoor attraa Fast meer / end Vægteren længes / At Dagen komme maa.

4.

Israel sig forlade Paa Guds Barmhiertighed / Og paa hans store Naade/ Som hand saa mangeleed Ofver sit Folck udøser Dend fromme HErre og Gud/ I det hand dennem løser Af Synd og Sorrig ud.

Hellig

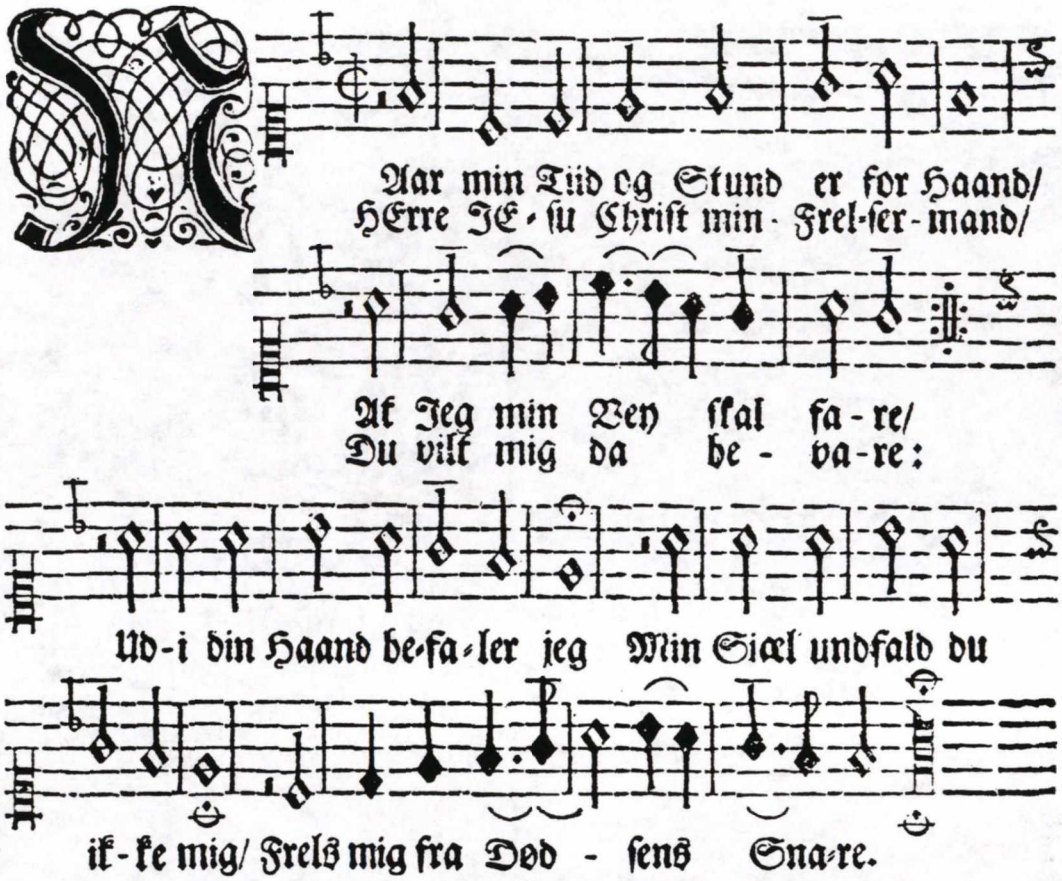

2.

Min Synd mig Drøvelse stoor paafør/ Samvittigheds Gloende Piile Som Hafsens Sand mangfoldig er/ Dog vil Jeg icke forkvile/ Men tencke trolig paa din Død/ HErre Christ og dine Saar saa rød/ Paa dem saa vil jeg hvile.

3.

Dit Legems Lem er jeg uden tvifl / Det er min Hierkens Glæde/ Fra dig jeg ingenledes skilles vil / Var end min Død tilstæde. Om jeg end Døer / da Døer jeg dig/ Det ævige Lif saa vilde du mig HErre/ ved din Død bereede.

4.

Thi du af Døde opstanden est / I Graven skal Jeg ey blifve Din Himmelfart mig trøster mest / Og kand Døds frygt fordrifve. Og hvor du est/ der kommer jeg did/ At lefve hos dig til Evig Tiid/ Thi Døer jeg Gladelig/ Amen.

Frygter GUD og
Kongen ærer,
Som GUDS reene
Bud os lærer.

Den Forordnede
Nye
Kirke-
Psalme-Bog.

Efter
Hands Kongl. Majest.
Allernaadigste Befalning,
af de Fornemste Geistlige i Kiøbenhavn, til Guds Tieneste paa Søndagene, Fæsterne, Bede-dagene og til anden gudelig Brug i Kirken, udi Danmark og Norge, af gamle Aanderige Sangr, vrdentlig indrettet og flitteligen igiennemseet, og med mange Nye Psalmer forbedret, og iligemaade efter Kongelige Befalning til Trykken befordret

Af
TH. KINGO D.
Biskop udi Fyens Stift.

KIØBENHAVN, 1736.
Trykt hos Niels Hansen Møller, og findes hos hannem tilkiøbs, i lille Helliggiestes Strøde.

PETER BALSLEV-CLAUSEN

Kingos Salmebog 1699

Første søndag i advent 1699 blev *Dend Forordnede Ny Kirke-Psalme-Bog*[1], der siden altid har været kendt og omtalt som "Kingos Salmebog" taget i brug ved gudstjenesterne i de danske og norske kirker. Forud var gået de 16 mest omtumlede år i de to landes salmehistorie siden Reformationen.

Den endelige fremstilling af de 16 dramatiske år og de i alt 4 salmebøger, der blev resultatet af det intense arbejde med at fremskaffe en ny samlet dansk-norsk salmebog, er endnu ikke skrevet. I dette og det følgende nummer af Hymnologiske Meddelelser vil 300-året imidlertid blive markeret af en række artikler, der vil belyse forskellige delaspekter, idet litterære, redaktionelle, liturgiske, melodimæssige, teologiske og virkningshistoriske emner vil blive taget op[2].

Kingos Salmebog er stadig i brug enkelte steder i Danmark og Norge, men dens egentlige brugsperiode strakte sig officielt til indførelsen af *Evangelisk-kristelig Psalmebog* i årene efter 1798, reelt omkring 75 år længere, indtil indførelsen af *Tillæg til Psalmebog for Kirke- og Huus-Andagt* 1873 og årene derefter i Danmark og M.B. Landstads *Kirkesalmebog* 1869 i Norge.

Kingos Salmebog fik lov til at fungere så længe, at dens salmer, først og fremmest Kingos egne, der i 1690'erne blev opfattet som avangardistisk-elitære og ufolkelige, endte med at blive indbegrebet af ægte dansk og norsk folkelig og kirkelig tradition.

Initiativet til det, der 16 år senere skulle blive Kingos Salmebog, blev 1683 taget af den dansk-norske enevoldskonge Christian 5.[3] som et led i den den unge enevældes regulering og standardisering også på det kirkelige område, en proces der var blevet indledt med kirkelovene i Danske Lov 1683 og fulgt op med Danmarks og Norges Kirkeritual 1685 og alterbogen af 1688.

---

[1] *Dend Forordnede | Ny | Kirke-Psal- | ME-BOG. | Efter Hans Kongl. Mayest. | Allernaadigste befaling / af de | fornemste Geistlige i Kiøbenhafn til | Guds Tieniste paa Søndagene/ Fæster- | ne/ Bededagene/ og til anden Gude-lig | brug i Kircken/ udi Danmark og Nor- | ge/ af Gamle Aanderige Sange Ordent- | lig indrettet og Flitteligen igi-ennemseet/ | og med mange Ny Psalmer forbe- | dret/ og iligemaader efter | Kongl. befaling til | Trykken befor-dret | af | Thomas Kingo D. | Biskop udi Fyens Stift. | ODENSE/ | Tryckt i Hans Kongl. Mayest.* privilegere-de | *Trykkerj af Christian Skrøder.*

[2] Om tilblivelsen af Kingos Salmebog, se: Anders Malling *Dansk Salme Historie* Bd. 6 (1971) s. 392-396 og bd. 8 (1978), s. 192-225. Erik Norman Svendsen *Thomas Kingo - Salmer og samtid* 1990, s.669-86. Samme *Kingos Salmebog. En studie over dens forhistorie.* Kirkehistoriske Samlinger 7 Rk. VI, s. 343-375 (1967) . Samme *Kingos Graduale. En salmehistorisk introduktion.* Efterskrift til Thomas Kingos Graduale 1967. Kingos skrifter er udgivet i *Thomas Kingo. Samlede skrifter. Udgivet af Hans Brix, Paul Diderichsen og F.J. Billeskov Jansen* bd. I - VII, 1939-1945 (1975), 2. udg. 1975.Anføres som KSS.

[3] Christian 5, 1646-1699, konge af Danmark-Norge 1670-1699

Christian 5. ønskede, at tidens førende både verdslige og kirkelige digter Thomas Kingo[4] skulle være eneredaktør for den nye enhedssalmebog. Thomas Kingo havde i årene forud udgivet sit *Aandelige Siunge-Koor* i to dele ('parter') 1674[5] og 1681[6] og derefter deltaget i redaktionen af ritualbogen sammen med Sjællands biskop Hans Bagger[7], hofpræsten Hans Leth[8] og sognepræsten ved Frue Kirke i København Henrik Bornemann[9].

Christian 5.s befaling til Thomas Kingo af 27. marts 1683, der både indeholder begrundelsen og kommissoriet for salmebogsarbejdet, vidner om den interesse, kongen og hans rådgivere omfattede salmesangen med, og den vigtighed, de tillagde den. Befalingen, der er stilet til "Os elskelig Velædle og Velværdig doct. Thomas Kingo, Superintendent over Fyens Stift", lyder således:

"Vor Naade tilforn. Viide maa Du, at efftersom Vi allernaadigst komme udi erfaring, hvorledes udi Psalmebøgerne j Vore Kircker findes ey allene stor mangell for Sange ofver Søndagenis Evangelier og Epistler, men ogsaa stor Urigtighed udi adskillige Sange, som derudi ere indførte, endeel formedelst u-lærde Bogførere, der allehaande udøgtige og ubeqvemme Sange sammensancker og under adskillige Psalmebøgers Forme og Titeler af egen myndighed udi mengde lader trykke og bortselge, endeel og fordi at saadanne Psalmebøger ey af Theologis ere giennemseet og rettede: da er Voris allernaadigste Villie og Befaling, at Du, det snariste muligt er, est betenckt paa en ret Psalmebog af de gamle sædvanlige og beste Kirkesange og Psalmer at sammenskrive og indrette, saa og dend med endeell af dine egne forbedre, paa det Vi en gang kunde have Vall udi Vore Kircker paa gode og gudelige Psalmer til Guds Æres og hans meenigheds opbyggelse. Dog schall Du herudi flittigen tage udi Agt,

1) At de Psalmer, som till dend sædvanlige Søndags Messe for Prædicken henhører, blive uforandrede, uden hvor det ved et ord, her og der, endelig kunde giøris fornøden, og for aldt at see till, at de Sange, som Lutherus self paa Tydsch hafver sammenskrevet, deris meening ingenlunde fragaaes. 2) At Begyndelsen paa Psalme-bogen skeer af Kircke Aarets Begyndelse, nemlig dend første Søndag j Advent, og saa fremdelis indtill Aarets ende, og det saaledis, at hver Søndag faaer

---

[4] Thomas Hansen Kingo 1634-1703. Biskop over Fyens Stift 1677.

[5] *Thomas Kingos | Aandelige | Siunge-Koors | Første Part | Indeholdende 14. Gudelige | Morgen- og Aften-Sange/ tillige | med de 7 Kong Davids Poeni- | tendse-Psalmer sangviis forfat- | tede. | Prentet i Kiøbenhavn/ hos Daniel | Eichhorn/ Aar 1674.Og findis tilkiøbs hos Christian Gertsøn.*

[6] *Thomas Kingos | Aandelige | Siunge-koors | Anden Part. | eller | Siælens Opvækkelse | til | Allehaande Andagter | i | Allehaande Tilfælde. | Alting til Guds Ære. | Kiøbenhavn/ Aar 1681. | Til kiøbs hos Kongel. Mayst. Boghandler | Daniel Paulli boendis ved vor Frue Skole.*

[7] Hans Bagger 1643-1693. Sjællands biskop 1675.

[8] Hans Sørensen Leth 1625-1688. Kgl. konfessionarius 1675

[9] Henrik Bornemann 1646-1710. 1675 stiftsprovst og sognepræst ved Vor Frue Kirke i København, 1683 biskop over Aalborg Stift, 1693 Sjællands biskop.

sine Sange ordentlig sammenføyede, baade af de gamle og de, som du self over Epistler og Evangelia sammenskrfiver till at siunge loco Haleluja, j Prædicke stolen eller pro exitu, hvilke skulle være uden Vidtløftighed og effter de beste og sædvanligste Kircke melodier, paa det de dess snarere af dend gemeene Mand kan fattis og læris. Og paa det Du saadan møye og fliid ey forgievis skall anvende, da have Vi allernaadigst bevilget og tilladt, saasom Vi og hermed bevilger og tillader, at Du og dine Arfvinger allene, eller hvo som din eller dine Arfvingers bevilling og samtykke der till haver, maa udi femten nest følgende Aar, fra dette Voris Brevs dato at regne, samme Psalmebog lade trykke og oplegge udi Vort priviligerede Trykkeri udi Ottense eller hvor Du eller de udi begge vore Riger Danmarck og Norge behager, udi hvad Form beqvemmeligst eragtis; dog at dend først bliver effter Voris allernaadigste udgangne forordning af dato 6 Maji Anno 1667[10] igiennemseet og Samtykt, saa og ellers med største fliid og correct Trygt, dessligeste for en billig og lidelig [Priis] soldt og afhændt. Og naar forne Psalmebog saaledis, som forskrevet staar, ved Trykken er forferdiget, der vil Vi med Vor sær Kongel. Befaling till alle Superintendenterne udi begge Vore Riger det saaledes anordne, at ingen anden Psalmebog effter den dag udi Kirckerne schall brugis, men at hver Kircke og skole udi begge Vore Riger skall tilkiøbe sig et exsemplar. Wi ville og hermed ydermeere alvorligen hafve forbudet, at ingen, i hvo det vere kand, sig maa tilfordriste denne Psalmebog at lade efftertrykke, eller udi Vore Riger andensteds fra trykt at lade indføre, under Voris General Fiscals tiltale og med et tusind Rixdalers straff for hver Exemplar de medbetræffis, som Helten til Angifveren og Helten till Ottense Hospital schall være forfalden, saa og at ingen Bogførere eller nogen anden udi Vore Riger og des underliggende Lande og Provincier samme Psalmebog uden din eller dine Arfvingers tilstaaelse maa forhandle og bortselge under forbemelte straf og tiltale. Dermed skeer Vor Vilje Befalendis Dig Gud. Skrevet paa Vort Slott Kiøbenhavn den 27de Martii A° 1683.

Under Vort Cammer Zignet.

Christian."[11]

Det fremgår af kongens befaling, at den nye salmebog skulle være teologisk og litterært forsvarlig, samtidig med at den var forpligtet på den luthersk-reformatoriske tradition , også på den måde, at denne lutherske traditions salmer skulle bibeholdes som folk kendte dem og kunne dem udenad. Dertil kom, at salmebogen skulle indrettes efter kirkeåret og gudstjenesten, sådan som begge dele var fastlagt i alterbog og kirkeritual. Endelig skulle den nye salmebog, når den var

[10] Forordningen af 6. maj 1667 bestemte, at alle teologiske skrifter skulle censureres af Universitetet, dvs. det teologiske fakultet, hvis dekan Sjællands biskop var i kraft af sit embede.

færdigredigeret fra Kingos hånd, underkastes den almindelige godkendelse for teologisk litteratur af dekanen for det teologiske fakultet før kongens endelige befaling til dens indførelse. Også økonomien omkring tilblivelse og udgivelse er der taget stilling til i den kongelige befaling. Det sker ved bevillingen af et femtenårigt udgivelsesprivilegium for Kingo og hans arvinger. Derved blev Kingo dels tilgodeset med et rimeligt honorar for redaktionen af salmebogen og affattelsen af de salmer, han efter kongens befaling selv skulle skrive til den, dels kraftigt motiveret til at sørge for en hurtig trykning og effektiv distribuering. Den økonomiske del af kongens befaling kan synes overraskende i dag, men var i samtiden en naturlig måde at arrangere sig på, og lå for Kingo selv i god forlængelse af de privilegier, kongen tidligere havde givet ham på udgivelsen af Siunge-Koorets første og anden part[12].

Efter knapt seks år kunne Kingo afslutte første halvdel af salmebogsprojektet, "Vinter-Parten" af *Danmarks Og Norges Kirckers Forordnede Psalme-Bog*, som han kalder den på titelbladet[13]. I forordet, som er dateret 15. april 1689, kongens fødselsdag, berømmer Kingo først Christian 5.s indsats for salmesangen, og sammenligner ham både med kong David og kejser Konstantin. Derefter omtaler han Luthers befrielse af salmesangen på baggrund af den romersk-katolske kirkes misbrug af den, og han gør rede for salmedigtningens vilkår siden reformationstiden. I den forbindelse kommer Kingo ind på sit salmebogsarbejdes forudsætninger og principper: "Saa stoor en Elskere af denne Guds-Tieneste haver Gud fordum lyksalig giort Disse Nordiske Riger med, udi den Aller-Christeligste nu Høysaligste Konning CHRISTIAN dend Tredie, Eders Mayest. Høylofligste Olde-Fader, som i sin Tid, tillige med dend reene Evangeliske Lærdom, ved Sal. Morten Luthers Tieneste effter GUds ubegribelige Raad og Villie, døvede og dumgiorde alle Papistiske Blabrer med deres Gregorianiske og Latiniske Sange, hvor med Kirkerne for hans Tid vaare opfyldte, og igien til alle retsindige Guds Børns og troende Siæles og Hierters utækelige Trøst og Glæde, lood ved sin Kongelige Myndighed oc store Guds Fryct, beskikke dend nu brugelige Danske Messe, som det gemeenlig kaldes, med Alter-Tieneste oc Kirke-Psalmer, som Høye og Lave, Høfdinger og Hyrder, af vor egen Landmænd kunne forstaa, og ey som Papegojen prale med et Sprog, som de ey forstood, men med god Forstand, og deres Siæles Opløftelse, si-

---

[11] Citeret efter Anders Malling op.cit. bd. 8 s. 192 f.

[12] Se brevene herom i *Breve og aktstykker vedrørende Kingos Siunge-Koor og salmebøgerne,* KSS V s. 229-232.

[13] Hele Vinterparten er optrykt i KSS IV s. I-VIII, 1-563, noter bd. VI B s. 431-514 Den oprindelige titel lød *Danmarks | Og | Norges Kirkers | Forordnede | Psalme-Bog. | Vinter-Parten. | Efter sær Kongel. Befaling/ af | Salig D. Mort. Luthers/ saa og an- | dre gudfrygtige Lærde Mænds Sange og | gamle Kirke-Psalmer sammendragen/ og | med en stoor Deel til Højtiderne/ | Søndagene og Fasten | igiennem | forbedret | af | Thomas Kingo/ D. | Biskop udi Fyen.* Inden forelæggelsen af salmebogen for kongen til appobation, dv.s i forbindelse med tilbageføringen af ordlyden i en række salmetekster til ordlyden i Hans Thomjissøns salmebog (1569) blev titlen ændret til

unge og lege for HErren i deres Hierter. Mange rætsindige og lærde Guds Mænd iblant os, effter deres Læremesters D. Luthers Exempel, have faaet Lyst og Villie til denne Gudbehagelige Fryde-Tieneste at fremme og forbedre, hvortil en hver haver tillagt sin Flid, Nu ved D. Luthers Psalmer aff Tydsken paa Danske at oversætte, Nu ved Guds Aands Naade adskillige Psalmer selv at Dikte, hvorudi enhvers Fliid og Arbeyde i HErren fortiener ald berømmelig Hukommelse og Eftermæle. Men som dend Poetiske Kunst ey paa de Tider, udi disse og andre Rigers Modersprok, vaar kommen til dend Art og Øvelse som nu, lood de gode Salige Mænd deres Riim løbe paa frj Haand, meere agtende Slutningen, end dend visse Maal og jefnløbende Samling udi Verset og Riimslutningen. Det vaar saa de Dages Maneer og klingede da meget vel, og det bør at være langt fra enhver af os, at vi skulde vilde mene eller tale andet end vel, om det som haver været saa Gudelig og vel meent til Guds Ære og hans Menigheds Opbyggelse. Ingen aff os er heller saa fuldkommen, at hand jo kand vente sig at blive overmestret af en anden, thi Gud giver ikke et Slags Folk, meget mindre een eller faa Mænd, paa en Tid og i en Alder, at kunde begribe alting, men en Dag skal kundgiøre dend anden Vidskab. Denne beklagelige Skæbne haver dog vore forige Danske Psalme-Bøger været undergivne, at de have baade haft deres Brøst i Oversættelsen, (ved hvis feyl veed jeg ikke) saa og deres store Mangeler Tid efter anden udi oplæggelsen, foruden det at derud vaar ey den Forraad af Psalmer, som hver Høytid, Søndag og andre Tider behøvedes. Til saadan Mangel at hielpe, haver Eders Kongl. Mayest. effter Eders Høysal. Forfædres og andre Gudfrygtige Kongers Eksempel, draget en høychristelig og berømmelig Omsorg ...»[14]

Kingo prøver her dels at vinde kongens velvilje i almindelighed, dels at forklare, hvorfor han har bearbejdet de gamle kernesalmer så gennemgribende og suppleret dem med så mange nye salmer, ikke mindst hans egne, som han har gjort. Kingo har arbejdet sig blind på sin opgave, så intensivt har han levet med den i de seks år, projektet indtil videre havde varet. Derfor har han ikke været tilstrækkelig klar over, hvor langt han havde fjernet sig fra kongens kommissorium og den folkelige virkelighed i kirken. Til gengæld havde Kingo med sin Vinterpart skabt en enestående digterisk, liturgisk og teologisk gennemkomponeret salmebog. For samtiden må Vinterparten have virket selvpromoverende ud over alle grænser. Kingo havde selv leveret de tre hovedsalmer (epistelsalmen og de to evangeliesalmer før og efter prædikenen) og uden om denne faste struktur grupperet samtidens og traditionens salmer. Samtidig havde han ved den typografiske opstilling prioriteret salmerne: hans egne og hans samtidiges salmer var trykt poetisk med hver

---

til det knapt så pretentiøse *En Ny Kircke-Salme-Bog, | Effter | Kongl. Mayst. Allernaadigste | Befalning | Og | Kirke-Ritual indrettet..*

strofe for sig, idet hans egne salmer var trykt med større typer end hans samtidiges. Traditionens salmer, dvs. de reformatoriske og efterreformatoriske kernesalmer var i modsætning hertil trykt med omløbende tekst. Disse salmer, der, som Kingo gør rede for det i forordet, var blevet til før den metriske tradition, der først slog igennem en generation ind i 17. århundrede, var måske ikke så formfuldendte som Kingos og hans samtids salmer, men det var de salmer, som folk som de var flest fra kongen og nedefter, kendte og elskede. Derfor må salmebogen have virket provokerende alene ved sin typografiske fremtræden.

Dertil kommer, at Kingo i sit første tryk af Vinterparten havde bragt en lang række af de gamle salmer i en til dels kraftig bearbejdelse. Disse bearbejdelser var bragt i fuld forståelse med Sjællands biskop Hans Bagger[15], men stik imod konges kommissorium. Selvom Kingo straks skiftede de fleste af de bearbejdede salmer ud med teksterne fra Hans Thomissøns Salmebog (1569)[16], har det næppe undgået hans kritikeres øjne, at han først gjorde det, da det gik op for ham, at salmebogsprojektet ville strande, hvis han ikke gjorde det. Endelig havde Kingo gjort den formelle fejl, at han ikke havde fået den teologisk dekans godkendelse af salmebogen før trykningen. Det var Hans Bagger, der som Sjællands Biskop beklædte stillingen som dekan for det teologiske fakultet, og da han var Kingos gode ven, der løbende var blevet holdt underrettet om, hvordan arbejdet skred frem, har Kingo muligvis ment, at han derved var dækket tilstrækkeligt ind. Kingo kan også have regnet med, at når Kirkeritualet ikke var blevet formelt godkendt af den teologiske dekan, behøvede salmebogen, der på samme måde var blevet til på kongens befaling, heller ikke at blive det. Kingo må i så fald have glemt eller set bort fra, at der var den forskel på de to bøger, at Hans Bagger havde været med til at redigere Kirkeritualet, mens Kingo havde været alene om salmebogen.

Der gik godt ni måneder, før Christian 5. bekræftede Kingos privilegium til udgivelse af salmebogen og dermed autoriserede den til brug i de danske og norske kirker[17]. I mellemtiden voksede kritikken af Kingo og hans salmebog sig stærk. Kingos gode ven, oversekretæren i Danske Kancelli Bolle Luxdorph[18] havde, da han langt om længe forelagde kongen salmebogen til godkendelse, undladt at oplyse kongen om dels, at der foreløbig kun var tale om en halv salmebog, hvor sommerparten (fra 2. søndag efter Påske til 27. søndag efter Trinitatis) endnu manglede, dels at Kingos privilegium var gjort langt mere fordelagtigt, end det oprindelig havde været, da det nu lød på 20 år efter 25. januar 1690, dvs. fra udgivelsen og ikke som oprindelig 15

---

[14] KSS IV S. 6-10.
[15] Jfr. Kingos brev til geheimeråd Conrad Reventlow (1644-1707), KSS v, S. 239.
[16] Jfr. oversigten over Vinterpartens tryk og udgaver KSS V, s. 446 ff.
[17] Forordningen er aftrykt KSS V, s. 234-237

år fra Kingo fik opgaven. Luxdorphs og Kingos fjender ved hoffet med overseremoni-mester Frederik Gersdorff[19] i spidsen benyttede nu lejligheden til at ramme dem. Gersdorff har givetvis gjort kongen opmærksom på, at Luxdorff havde undladt at orientere ham om, at salmebogen ikke var færdig endnu, og at Kingos udgivelsesprivilegium var blevet kraftigt udvidet. Christian 6., der 14 år tidligere havde oplevet, at Peder Griffenfeld[20] var gået bag hans ryg, har derpå reageret forståeligt allergisk på, hvad han har oplevet som et utilgiveligt tillidssvigt og har skåret igennem, som han gjorde. Kongen gav med det samme befaling til at tilbagekalde ikke alene godkendelsen af salmebogen men også de allerede distribuerede eksemplarer af salmebogen, hvilket skete ved et brev til stiftsbefalingsmændene 22. februar 1690[21]; samtidig fik Luxdorph frataget sine embeder og blev forvist fra hovedstaden. Hurtigt må kongen imidlertid have indset, at han havde reageret overilet, idet både Luxdorph og Kingo blev taget til nåde igen: Kingo fik rang med justitsråder og Luxdorph blev ambassadør (envoyé) i Stockholm, et sted, hvor kongen kun kunne have betroede folk siddende[22].

Salmebogssagen blev i forbindelse med de dramatiske begivenheder i februar 1690 taget fra Kingo og i første omgang udskudt på ubestemt tid. Det har været et hårdt slag for Kingo, der havde investeret et stort beløb i trykning og indbinding af Vinterparten, og som derfor nu lå inde med et stort oplag af en usælgelig bog. Det har været personligt bittert og en stor økonomisk belastning. I årevis har han håbet på, at han ville få mulighed for at gøre sit salmebogsprojekt færdig[23], selvom han nok har håbet mod bedre vidende: I flere eksemplarer af Vinterparten, som han har foræret til gode venner og andre, der ville kunne påskønne bogen, har han skrevet dedikationsvers, der giver udtryk for hans stemning i forbindelse med det kuldsejlede projekt:

"GAk hude-fletted Bog, Du tør vel Plaster finde,
Og rene Siæle, som vi dine Saar forbinde!
Gak, Syng din Sorrig hen, Det tør vel blive got!
Thi Ære fødes tiit ud af Vanartig Spot!"[24]

Bolle Luxdorphs efterfølger som oversekretær i Danske Kancelli, Matthias Moth[25] fik, efter at der var gået nogen tid og den værste turbulens havde lagt sig, udvirket, at hans protegé Søren

---

[18] Bolle Luxdoph 1643-1698, oversekretær i Danske Kancelli 1688, envoyé i Stockholm 1691.
[19] Frederik Gersdorff 1650-1691, gesandt i England 1686, overseremonimester 1689.
[20] Peder Schumacher Griffenfeld 1635-1699. Rigskansler 1674. Afsat 1676 og dømt til livsvarigt fængsel.
[21] KSS V, 327 f..
[22] Om hele forløbet, se Erik Norman Svendsens redegørelse jfr. note 2.
[23] Jfr. breve til forskellige, KSS V, s. 239 ff.
[24] KSS I, s. 321, verset er dateret 4. Marts 1692. Jfr. verset KSS VI B, s. 605

Jonæsøn[26], der på hans foranledning 1689 var blevet designeret og marts 1691 var blevet udnævnt til sognepræst ved Roskilde Domkirke og provst for Sømme Herred, 2. november 1691 fik overdraget den opgave at redigere den nye salmebog. Søren Jonæsøn var i en snævrere kreds kendt som en habil versemager[27], og hans salmebogsmanuskript viser, at han til fulde var i stand til at leve op til forventningerne. I virkeligheden var han fuldt så moderne og fuldt så meget tilhænger af den nye kunstpoesi som Kingo, men har i øvrigt i højere grad end Odense-biskoppen holdt sig til kommissoriet og har ikke haft lukretive privilegier, der kunne vække misundelse og skabe fjender. Jonæsøn arbejdede hurtigt og effektivt og kunne allerede 1. januar 1693 aflevere sit forslag, der indeholdt 266 salmer. Det mest overraskende ved Jonæsøns forslag er, at det ikke indeholdt én salme af Kingo; ikke fordi Jonæsøn ikke turde bringe nye salmer, tvært imod, han bringer således 6 salmer af Anders Bording, men fordi det stadig ikke var politisk korrekt at nævne Kingos navn og trykke hans salmer.

Søren Jonæsøns salmebog forblev utrykt[28]. Der skulle yderligere gå godt tre år, før salmebogssagen igen blev taget op, det skete med det brev, Christian 5. 17. Marts 1696 sendte til 11 fremtrædende gejstlige, professorer og præster i København med befaling om at redigere den salmebog, som alle nu havde ventet på i 13 år[29]. Kongen skriver i sit brev, at det er "Vores allernaadigste Villie oc befaling, at I med fliid giennemgaar oc effterseer saavel dend Salmebog, som Os elskelig *Doct. Thomas Kingo*, Biscop over Fyens Stift, *Anno 1689*, haver ladet udgaa, som andre brugelige Salmebøger, oc deraf udvelger de gode Gamle oc Nye Salmer, som plejer at brugis ved tiennisten i Kirken oc anden Gudfrygtigheds øvelse, oc af *Doct.* Morten Luther oc andre Gudfrygtige Lærefædre, effter dend Außburgiske *Confessions* reene oc eenfoldige Lærdom, ere forfattede, til at love, bede oc tacke dend Ævige Almegtige Gud, oc deraf udelucke alle nyeligen indførte Salmer, som enten af indhold eller Stiil kand synis u-beqvem til gemeene oc eenfoldige Christnis Andagt at opvecke, Om oc i fornefnte Gamle Salmer skulle findes nogle ord eller Sententzer, som af vores *religions* fiender vrangeligen kunde udtolkes, eller oc ej vaare saa tydelige effter nu brugelige Sprogs art, at de af dend gemeene Mand kand forstaais, da skulle I saadanne ord oc Sententzer paa føyeligste oc eenfoldigste maade rette oc forbedre, hvor omrørte fornødenheder det udkræver, foruden at giøre nogen u-nyttig forandring effter verdslig Veltalen-

---

[25] Matthias Moth 1649-1719, oversekretær i Danske Kancelli 1690. Leksikograf.
[26] Søren Jonæsøn 1656-1717.
[27] Søren Jonæsøn havde 1680 udgivet *Den Prophete Jonas udi Danske Vers forfattet,* skrevet på aleksandrinere.
[28] Søren Jonæsøns findes håndskrevet i to eksemplarer hhv. på Det kgl. Bibliotek i København og på Karen Brahes Bibliotek i Odense, se Anders Malling op.cit. bd. 6 s. 366.
[29] KSS V, s. 244 f.

heds *regler* eller poesi, som i ringeste maade kunde besverge eller hindre de eenfoldige i deris andegtighed; Oc naar Salmebogen saaleedis er fuld færdiget, haver I Eders *approbation* derunder at tegne, oc samme med Eders hænders underskrifft at bekrefte, oc os til videre Vores allernaadigste *resolution* allerunderdanigst at tilstille."

De københavnske teologer og præster, der med dette brev fra kongen fik den opgave at redigere den nye salmebog var Sjællands biskop Henrik Bornemann, kongelig konfessionarius Peder Jespersen[30], professor Hans Wandal[31], professor og tysk hofpræst Hector Gottfried Masius[32], professor Hans Bartholin[33], førstediakon ved Petri Kirke Barthold Botsac[34], sognepræst ved Frue Kirke Johan Adolph Bornemann[35], sognepræst ved Nikolaj Kirke Michael Henriksen Tisdorph[36], sognepræst ved Helliggeist Kirke (Helligåndskirken) Esaias Fleischer[37], sognepræst ved Petri Kirke Christian Bremmer[38] og sognepræst ved Trinitatis Kirke Albert Fogsen With[39]. Med udnævnelsen af denne kommission er det tydeligt, at Christian 5. ønskede at sætte alt ind på at få løst salmebogsspørgsmålet. Kommissionen bestod af rigets dygtigste teologer og mest erfarne præster. Det var en kommission af eksperter, ikke af poeter, men netop derfor kunne man forvente, at den af det foreliggende materiale og af de salmer, den måtte bestille hos samtidens salmedigtere, hurtigt og uden at ryste på hånden kunne redigere en repræsentativ, vel afvejet, brugbar salmebog.

Det mest iøjnefaldende ved kommissionen bortset fra fraværet af salmedigtere i dens midte var dens størrelse. Også for 300 år siden har man vidst, at store kommissioner arbejdede langsommere og tungere end små. Forud for nedsættelsen af kommissionen var imidlertid gået to enmands 'kommissioner' betående af henholdsvis Thomas Kingo og Søren Jonæsøn, der nok efter omstændighederne havde arbejdet hurtigt og kvalificeret, men uden tilstrækkelig forståelse for, at en salmebog skal være afpasset efter sine brugere, dvs. nok repræsentere en vis fornyelse, men samtidig være så tilpas konservativ, at brugerne stadig oplever den som en naturlig fortsættelse og fornyelse af deres eget forhold til salmer og salmesang, både religiøst-kirkeligt og kulturelt-folkeligt.

---

30 Peder Jespersen 1647-1714, kgl. konfessionarius 1688.
31 Hans Wandal 1656-1710, professor i teologi 1684
32 Hector Gottfried Masius 1653-1709, professor i teologi og tysk hofpræst 1686.
33 Hans Bartholin 1665-1738, professor i teologi 1693
34 Barthold Botsac 1649-1709, andenpræst ved Petri Kirke 1693, sognepræst 1701.
35 Johan Adolph Bornemann 1643-1698, sognepræst ved Vor Frue Kirke og provst for Sokkelund Herred 1683
36 Michael Henriksen Tisdorph 1628-1701, sognepræst ved Nikolaj Kirke 1660
37 Esaias Fleischer 1633-1697, sognepræst ved Helliggejsts Kirke (Helligåndskirken) 1665.Hans datter Ellen blev 1694 gift med Søren Jonæsøn.
38 Christian Bremmer (Brehmer, Brämer) 1635-1701, 1676 sognepræst ved Petri Kirke.

Set i dette perspektiv var 11-mands kommissionens arbejde imponerende. I et og alt har de fulgt anvisningerne i kongens befaling af 17. Marts 1696. Alle de salmer fra traditionen tilbage til reformationstiden, som var nødvendige for gennemførelsen af den liturgi, der var fastlagt ved kirkeritualet af 1685, og som var nødvendige for befolkningens kirkeligt-religiøse selvforståelse, er taget med i den kendte form fra Thomissøns salmebog fra 1569. Rettelserne i de disse salmers tekst er få og udelukkende af sproglig, retskrivningsmæssig art, aldrig indholdsmæssigt teologiske. Den fornyelse, der er sket af salmebestanden i forhold til Thomissøns salmebog består dels af 75 salmer fra tiden mellem 1569 og 1650, først og fremmest salmer, der var kendt fra de fuldkomne salmebøger, og som menigheden derfor var fortrolig med på forhånd, dels 19 salmer fra tiden efter 1650, hvoraf 8 var oversættelser af Søren Jonæsøn fra tysk, hentet fra hans salmebogsforslag. Disse nye salmer var for de flestes vedkommende mangelsalmer, dvs. salmer hvis temaer ikke var dækket ind af de salmer, der forelå i det overleverede materiale. Den egentlige fornyelse i kommissionens forslag skyldtes de 86 salmer af Kingo, der indgår i det. Salmebogen var som ønsket af kongen inddelt efter gudstjenesten og kirkeåret.

Selvom der er tale en en meget betydelig reduktion i forhold til Kingos Vinterpart, er det stadig Kingos salmer, der præger kommissionens salmebogsforslag. I betragtning af, at kommissionssalmebogen, da den udkom et par år senere, var første gang en større offentlighed stiftede bekendtskab med Kingos gudstjenestesalmer, må de have virket overvældende. Selvom kommissionssalmebogens udvalg af Kingos salmer kun er en torso, både antalsmæssigt og redaktionelt, af udvalget i Vinterparten, har de betydet en virkelig og iøjnefaldende fornyelse. Selvom man ikke kendte disse salmer og ikke havde tilegnet sig deres ordlyd og indhold endnu, gjorde de det muligt for moderne mennesker at give udtryk for deres kristendom på en måde, der var dækkende såvel teologisk som litterært-kunstnerisk. Når dertil kommer, at de fleste nye salmer, også Kingos, skulle synges på melodier, der i forvejen var kendte og brugte som salmemelodier, var salmebogens succes så sikret på forhånd, som det var menneskeligt muligt.

I hele perioden foreligger der breve fra Kingos hånd, der belyser salmebogsarbejdet og hans egen deltagelse i det[40]. Kingo har til at begynde med håbet på, at hans Vinterpart enten ville indgå som første del i en samlet salmebog. Efterhånden har han indset, at det ikke ville blive tilfældet. Kommissionen er straks begyndt at samle og redigere et forslag til en salmebog helt forfra. Til gengæld er Kingo indgået i en slags samarbejde med kommissionen, idet han har skrevet

---

[39] Albert Fogsen With 1640-1715, sognepræst ved Trinitatis Kirke 1684.
[40] KSS V, s. 239-243

29 nye salmer til den del af kirkeåret, Vinterparten ikke dækker[41]. Til det sidste har Kingo i øvrigt kæmpet for, at hans passionssalmer kunne finde optagelse i den nye salmebog[42]. Kommissionen har til at begynde med tilsyneladende ikke ment, at der var plads til disse 20 salmer, der ikke var kendt i forvejen, men slutningen blev, at de kom med, ikke fordelt på fasteugerne som i Vinterparten, men som en samlet blok sidst i salmebogen. Det er tvivlsomt, om passionssalmerne var kommet med i salmebogen, hvis ikke Christian 5. havde blandet sig i salmebogsarbejdet og i et brev af 12. April 1697 til kommissionens medlemmer og anmodet dem om at overveje sagen endnu engang med den alternative mulighed at tage dem med i den husandagtssalmebog, der var planlagt som et supplement til kirkesalmebogen[43].

Kort tid efter denne henvendelse fra kongen har salmebogskommissionen afsluttet sit arbejde og fremsendte i slutningen af april måned det endelige forslag til en ny salmebog sammen med et brev, hvori der blev gjort rede for arbejdet og de principper, man havde lagt til grund for det. Efter tilskriften "*Stormægtigste Monarch, Allernaadigste Arfve-Konge og Herre*" fortsætter brevet[44]: "Efter Eders Kongl. *Maj*^{ts} Allernaadigste til os ergangne Skriftlige Befalinger af *17 Martii* og *13 Junii* 1696 hafve Vj underskrefne, i Guds frygt med hver andre forsamlede, tiid efter anden med all muelig fliid giennemgaaet og efterseet saa vel den Psalmebog, som Biscopen ofver Fyens Stift *Doct. Thomas Kingo A°* 1689 hafver ladet udgaae som andre brugelige Psalmebøger. Og saasom en stor mængde af Psalmer baade her og der befandtis, hvor af dog meget faa hid indtil i Kirckerne ved den offentlige Guds Tieniste hafve været brugte, men de fleeste icke dismindre hos den Menige Mand bekandte og brugelige: Saa hafve Vj været foraarsaget til en fuldkommen Psalmebogs indrettelse, først at udvælge til offentlig brug ved Guds Tieniste i Menighederne de beste, Aanderigste, saavelsom Lære- og trøstefuldeste Psalmer, som os forekom iblandt de Gamle og Ny, og best kunde passe sig til de adskillige Kircke-forretninger, saavelsom de adskillige *Texter* af Guds Ord, som Aaret igiennem for Menighederne forhandlis. Dernest af

---

[41] KSS V, s. 252 f.

[42] KSS V, s. 254 ff.

[43] KSS V, s. 257: "V.B.T. Efftersom Vi af dend til os allerunderdanigst indgifne Danske Psalmebog, som I effter Voris allernaadigste befaling til trycken haver forfattet, allernaadigst fornemme, at I udi slutningen haver føyet nogle *Passions* Psalmer, som ickun skulle brugis paa de steder, hvor de allereede i Kirkerne findes indførte; Da, som Vi icke haver givet nogen *ordre* til, at samme *Passions* Psalmer enten i sær eller i almindelighed udi Kirkerne skulle brugis, oc Vi allernaadigst forlanger, at med Psalmer i Kirkerne j Vore Riger at synge een Liighed maatte vere, er Voris allernaadigste Villie oc befaling, at I strax til sammen træder oc med hver andre overveyer, om bemelte *Passions* Psalmer icke kunde [bruges] over alt i Kirkerne oc iblant de andre Psalmer i Bogen paa sine behørige oc beqvemme steder indføris eller oc I eragter, at de i denne part gandske skulle gaais forbj, oc i dend anden part af Psalmebogen, som endnu af Eder skal forfærdigis indføris, oc os derom Eders allerunderdanigst betenkende, til videre Voris allernaadigste *Resolution* med allerforderligste tilstiller. Dermed skeer Vor Ville; Befalendis *etc.*
Hafniæ dend 12 *Aprilis Anno* 1697.

de ofverblefne Psalmer, atter at udvælge alle de som til Guds frygtis øfvelse i Husene og ved allehaande Leyligheder uden for Kircken kunde siungis tienligst. Saa at, Allernaadigste Herre, paa sliig maade den gandske fuldkomne Psalmebog, som os Allernaadigst er befalet at indrette, maae bestaae af Tvende Parter, nemlig den første Part, som er Kircke-Psalmebogen, og den Anden Part, som er Huusandagts-Psalmebog. For Eders Kongl. *Maj*^{t}, indkommer Vj da nu med den første Part, med Allerunderdanigst Ønske og begiering, voris forretning maatte behage Ed. Kongl. *Maj*^{t}, Saasom Vj der udj det nærmeste og meste mueligt var, hafve efterlefvet de af Ed. *Maj*^{t} Self saa Christ-mildelig os foreskrefne *Regler*. Det er, Allernaadigste Herre, Vj har (1) derhen sigtet, at de beste og brugeligste, Endeel Ældgamle Psalmer, som af voris Sl. *D. Luther* og andre Gudfrygtige Lærefædre ere forfattede, fremdelis maatte blifve udj deres brug ved Kircketiennisten her efter, ligesom hidindtil, og det særdelis for den Gemene Mand, som nu der til saa lang tiid hafver været vandt; Dog har Vi (2) i nogle af samme Psalmer uforbigiængeligen maat rette og forbedre adskillige stæder, hvor enten meningen icke var klar nok til opbygggelse, eller ordene siuntis at indeholde noget, som icke ofvereens stemmede med Troens reene og enfoldige Lærdom, eller af voris Trois Modstandere vrangeligen kunde udleggis. Hvilcken forandring Vj det lempeligste mueligt var dog hafve giort, at den icke skulde blifve for kiendelig i de Enfoldigis øyne: Som Vj og af samme aarsag undertiden i nogle af de Psalmer, som den gemene Mand er meget vel bekiendt, hafver ladet staae adskilligt, som icke angaar Troens *Article*, uanseet det ved nøyere udforskning kunde befindis at hafve sig anderledis; og ellers icke saa meget har bemøyet os for at faae Verset og Riimet got, som at fatte en god meening i tydelige ord. Dette samme Vi og (3) Allerunderdanigst, efter Ed. Kongl. *Maj*^{ts} Naadigste Villie, hafver taget i agt med *Doct. Kingos* saavelsom en deel andre Ny Psalmer, udaf hvilcke Vj hafve anført til at brugis i Kirckerne, saa mange som os siuntis enten i dennem self beqvemme til saadan Hellig brug og opbyggelse for den Enfoldige, eller formedelst mangel af andre, vel vare fornødne i det henseende Vj har haft, i følge af Ed. *Maj*^{ts} Allernaadigste Befaling *de dato* 13 *Junii* 1696 saaledis at indrette denne Kircke Psalmebog, at sangen nogenledis kunde komme ofver eens med den deel af Guds Ord, som paa hver Søn- og Festdag og ved anden Leylighed i Kirckerne forhandledis. Endelig (4) Allernaadigste Herre, hafve Vj, saa viit Vj hafve forstaaet, derhed almindeligen sigtet i dette Verck, at den Gemene Mand og de Enfoldige (som ere de fleste i en hver Meenighed) icke skulde i deres Andagt bemøyes med al for mange slags, eller med al for dybsindige Psalmer, paa det at alting med Sangen i Kirkerne maatte skee til den Høylofvede Trejenige Guds Lof og Priis, saavelsom

[44] KSS V, s. 258-260.

andægtige Paakaldelse om alt det Vj arme syndige Mennisker hår aarsag paa Siælenß eller Legemets vegne oß af hannem at tilbede, eller afbede. Det Ed. Kongl. *Maj*[t] ville Aller-naadigst behage at fornemme af efterfølgende af os saa Allerunderdanigste *projecterede* Kirke-Psalmebog."

Det er tydeligt, at kommissionens medlemmer mener, at de har gjort et godt stykke arbejde, men samtidig dækker de sig ind mod eventuelle indvendinger både med hensyn til det ømfintlige spørgsmål om rettelser i de gamle salmer og i forholdet til Kingos salmedigtning. Samtidig udskyder man den endelige kritik af salmebogen ved at henvise til, at den i virkeligheden kun er første del ("Part") af et dobbeltprojekt, hvoraf anden del, husandagtssalmebogen, ville følge senere.

Umiddelbart efter at have modtaget salmebogsforslaget sendte kongen det videre til Kingo til videre foranstaltning med henblik på trykning og salg. Igen henvises der til den "Meenige Mand" s behov, ligesom det udtrykkeligt nævnes, hvordan Kingo skal forholde sig med hensyn til det prækære spørgsmål om passionssalmerne. Endvidere får Kingo til opgave at trykke et graduale med melodier til salmerne med Jespersens Graduale fra 1573 som forbillede. Det forudsættes her, at melodierne er givet med valget af salmerne, hvorfor det ikke opfattes som en selvstændig opgave at redigere gradualets melodier og melodiformer.

Brevet til Kingo, der er ledsaget af en fornyelse af Kingos udgivelsesprivilegium på ti år fra 1. Maj 1699 (brevets datering) at regne, lyder[45]: "V.B.T. (Vor Bevaagenhed Tilforn) Vi tilskikke dig herhos en Psalmebog, som endeel af Vores Geistlige her i Staden efter Vores allernaadigste befaling haver sammensamlet og i *Orden* bragt, hvilken vi den 17. *Martii Anno* 1696 allernaadigst haver bevilget, at du til trykken maa lade befordre, og derhos allernaadigst tilsagt, at ville give dig *privilegium* paa den i Tie Aar allene at lade selge; thi er Vores allernaadigste Villie og befaling, at du strax og ufortøvet den anordning giør, at bem[te] Psalme Bog med forderligste kand vorde trykt, og det med saadan stiile og i saadanne *formater* som det for Meenige Mand tienligst og mageligst kand eragtes; tagendes derhos i agt, at i stæden for den *titel*, Psalmer at bruges paa de stæder, hvor de allerede findes i Kirkerne indførte, vorder sat Psalmer over *passionen*, hvilke kand bruges i Meenighederne Fasten igiennem, ved uge Prædikerne og paa bededagene efter en hver steds leilighed. Og som Vi allernaadigst ville, at ved enhver Kirke i Stæderne, saa og ved en hver Hovet Kirke paa landet i begge Vore Riger, skal være en Psalmebog; saa haver du til den ende saa mange *Gradualer* med tilhørige noder paa hver Psalmes *Melodie* at lade forfærdige, paa den maade som Vores Elskel. Kiere h[r] Far faders Faders, Salig og høiloflig Ihukommelse, Kon-

[45] KSS V, s. 261 f.

ning *Friderich* den andens *Gradualer* findes at være indrettede, at fornævnte Kirker hver en af saadanne *Gradualer* kand bekomme, og naar Psalmebogen saaaledes er af trykt, haver du den dig tilsendte *project* uskad i Vores danske *Cancellie* igien at indskik-ke, derefter du dig allerunderdanigst haver at rette. Befalenes dig Gud. Skrevet *etc.*

Hafn. d. 1 *Maji* 1697. "

Kingo går straks i gang med trykke salmebogen, tekstbogen i to formater, oktav og duodes, og gradualet i folio. Papiret indkøbte han i Holland og nodetyperne til gradualet i Lübeck. Papiret var dyrt og leveringen af nodetyperne trak ud, men på trods af disse problemer gik trykningen som planlagt, og da manuskriptet til husandagtssalmebogen var færdigt, også arbejdet med den gik hurtigt og effektivt for kommissionen, fik Kingo ved kongeligt brev af 20. december 1698 privilegium på trykning og salg af den i 10 år[46].

Endelig 21. juli 1699 udstedte Christian 5. patent om indførelsen af den nye kirkesalmebog i Danmark og Norge. Dette patent, hvor de administrative og økonomiske vilkår for indførelsen af salmebogen fastlægges, lyder i sin fulde ordlyd[47]: "Vi Christian den Femte, af Guds Naade Konge til Danmark og Norge, de Venders og Gothers, Hertug udi Slesvig, Holsten, Stormarn og Dytmarsken, Greve udi Oldenburg og Delmenhorst, Giøre alle vitterligt, at, eftersom Vi til Guds Tienestis Befordring, samt Kirke-Sangenis desto bedre Lighed udi Vore Riger Danmark og Norge, allernaadigst haver for got befunden en ny Gradual og Kirke-Salmebog at lade forfatte, som og af Os elskelig Doctor Thomas Kingo, Biskop i Fyens Stift, efter Voris allernaadigste Befaling til Trykken er befordret, og beqvemme Exemplarer, saavel in folio, som oktav- og duodes-Form, til Kirkernis Brug og hver Mands Nytte og Gudfrygtigheds Øvelse, oplagt; Da haver Vi allernaadigst for got eragtet at anordne og befale, som Vi og hermed anordner og befaler, at samme ny Kirke-Salmebog i Kirkerne over alt i begge vore Riger Danmark og Norge, naar Kirke-Aaret, som er den første Søndag i Advent, tager sin begyndelse, skal indføris, og da til Guds Tienestis Forretning i Kirkerne og Meenighederne begyndis at brugis, og i alle Maader følgis; Til hvilken Ende enhver af alle Hoved-Kirker i Danmark og Norge, eller deris Forsvar paa Kirkernis vegne, skal pligtig være at tilkiøbe sig strax et Exemplar af forskrevne Gradual, og hver af Annex-Kirkerne et Exemplar af Oktaven af forskrevne ny anordnede Kirke-Salmebog, hvorfor ey meere af Kirkerne skal betalis end for hver U-indbunden Gradual tu Rixdaler, og for hver U-indbunden Oktav en Rixdaler, hvilke Penge et fierding Aar, efter at Exemplarerne til et hvert Stift er leveret, til bemelte D: Thomas Kingo eller hans Arvinger eller deris Ordre, skal erleggis og betalis; Thi

[46] KSS V, s. 262-269.
[47] KSS V, s. 270 f.

byde Vi hermed og befale alle Vore kiere og tro Undersatter udi begge Vore Riger Danmark og Norge, særdelis alle Biskoper, Provster, Præster, Skole-Betiente, Klokkere, Degne, Substituter og Geistlig-heden i Almindelighed, at de sig denne Voris allernaadigste giorde Anordning allerunderdanigst og hørsomst efterretlig holder; Og haver Biskoperne fornemmelig Omhyggelighed at drage, at enhver Kirke sig med forbemeldte Exemplarer inden den Tid oftbemeldte ny anordnede Kirke-Salmebog skal brugis, forsyner; Og ville Vi allernaadigst, at Voris Grever og Friherrer, Stift-Befalingsmænd, Biskopper, Amtmænd, Landsdommere, Præsidenter, Borgemestere og Raad, Byfogder og alle andre, som dette Voris Patent under Voris Kanseli-Seigl tilskikket vorder, det paa behørige Stæder til allis Efterretning strax lader læse og forkynde. Givet paa Vort Slot Frederiksborg den 21 Julii aar 1699.

Under Vor Kongelig Haand og Signet
Christian.

De følgende måneder er gået med at trykke de tre udgaver af salmebogen og gradualet færdig, sådan at de kunne blive taget i brug sidst på året. Da mange af salmerne, ikke mindst alle Kingos salmer og salmerne fra Søren Jonæsøns salmebogsforslag ikke var kendt i forvejen, måtte der beregnes tid for i hvert fald præster, kantorer og degne til at lære dem at kende, både med hensyn til tekst og melodi. Derfor var det nødvendigt, at salmebogen blev udsendt i tilpas tid før den skulle tages i brug. Som indførelsespatentet viser, blev distribution og betaling administreret gennem biskopperne. At der må have været problemer med at nå at indføre salmebogen til tiden og med at klare betalingen viser et brev af fra kongen, nu Frederik 4.[48], af 21. november 1699 til biskopperne i Danmark og Norge, hvor ibrugtagningen for landsognene udskydes 4 uger, samtidig med at fastsættelsen af prisen præciseres. Brevet til biskopperne svarede til det brev, der samme dag, 21. November, blev sendt til Sjællands biskop Henrik Bornemann med følgende ordlyd[49]: " V.G.T. Vide maa du at Vi allernaadigst haver for got befunden dend udi Voris Elskelig Kiere Hr. Faders, Sal. oc Høiloflig Ihukommelse, dend 21. *Julii* sidst forleden allernaadigst udgifne Forordning satte *taxt* paa dend nye *Gradual* oc Kirke-Psalmebog til lettelse for Kirkerne og dend Gemeene Almue allernaadigst at *Moderere* saaleedis, at der ickun for et *exemplar* af forskrevne *Gradual in Folio* tu slette daler, for et *exemplar* af *Octaven* 1 Sldr., oc for et *exemplar* af *duodes-formen* 2 ½ mark u-indbundne skal betalis; thi er Voris allernaadigste Villie oc befa-

[48] Frederik 4. 1671-1730, konge af Danmark og Norge 1699-1730.
[49] KSS V, s. 276.

ling, at du, saaviit det Kirkerne angaar, Præsterne oc andre Vedkommende i det dig allernaadigst anbetroede Stifft, sligt til effterretning strax til kiende giver, oc ellers end Anordning giør, at samme nye Kirke-Psalmebog bliver udi Kirkerne her i Voris Kongel. *Residentz* Stad Kiøbenhafn oc Christianshafn nu tilstundende første Søndag i *Advent*, som indfalder dend 3 *Decemb.* førstkommendis, men udi de andre Kirker her udi Stiftet, Søndagen for nyt Aars dag nesteffter, indført, oc da i Meenighederne, til Guds tiennistes forretning, begyndt at brugis, oc siden i alle maader fuldt. Dermed *etc.*

Hafniæ dend 21 *Novembr. A°* 1699."

Herefter kunne salmebogen tages i brug.

Kingo fulgte de to udgaver af salmebogen, tekstudgaven og gradualet, på vej med hver sit forord. Forordene, der må være noget af det sidst trykte i salmebøgerne, er dateret henholdsvis 15. april og pinseaften dvs. 27. maj 1699. Efter at bøgene var trykt færdig, skulle de indbindes, før de blev sendt ud til stifterne og offentligheden i øvrigt. I tekstudgavens forord skriver han[50]: "Stormægtigste Monark, Allernaadigste Herre og Konge. Dend uafladelige omsorg, som Eders Kongelige Mayestets GUDS FRYGT Og RETFÆRDIGHED[51] drager; ey allene for Guds reene Ords Dyrkelse udi Hans Kircke at hanthæve, fodre og forfremme, men og med gode Lover og Ræt Eders Mayestets Riger og Lande at styre og Regiere, er Eders Kongl: Mayest: troe Undersaatters usigelige Glæde, der ved Guds Naadige Forsyn maa sidde under saa mild og mægtig En Monarkes Skygge og Beskiærmelse: Men og der for uden et klart og Kongeligt Speyl, der viiser alle Regientere og Potentater et ræt og livagtigt Billede, saa vel hvordan Guds Kirke og Christi Aandelige Brud skal uden Sminke gaa frem udi sine rette Hellig Dags Klæder, høre det Ord alleene, som er hans egen Munds Ord, ofverleveret og befattet udi De hellige Prophetiske og Apostoliske Skrifter, bruge De Tvende Høyværdige Sakramenter, aldeles efter Christi egen Indstiftelses maade, hvor om eders Kongl. Mayest. Lov og Kirke *Ritual* efter Guds reene Ord og dend beste Kirkeskik saa alvorligen og ordentligen alting med Kongl. og høy Christelig Nidkierhed befaler og beordrer. Og paa det at intet skal fattes til Guds Meenigheds Glæde at formeere, og Siælene at opmuntre til at Siunge og Læge vel for HErren i deres Hierter til Guds Ære og deres Saligheds opbyggelse, haver Eders Kongl. Mayet. i sin Christmilde Regierings tiid, efter høyoplyste Kongers og Helgens Exempel, saa vel i det gamle som Ny Testamente, været betænkt paa en Ny og forbedret Psalme-Bog til Kirkens Nytte udi begge Eders Kongl. Mayest. Høyloflige Riger at lade indrette, og af En Deel de fornemste Geistlige udi Kiøbenhafn at lade eftersee, hvil-

[50] KSS V, s. 3-5.
[51] Christian 5.s valgsprog.

ken Jeg og, efter Eders Kongl. Mayest. Allernaadigste Befaling med Endeel Psalmer, efter det Pund mig af Gud betroet er, hafver forbedret, og efter at de paa Eders Kongl. Mayest. videre Naadigste befaling vaar efterseet til Trykken befordret; foruden dend *Gradual*, som Eders Mayest. i sær til Hofved Kirkerne udi begge Riger vil have beskikket, som og allerfoderligst naaer sin Endskab ved Trykken. Jeg ofverleverer derfor i allerdybeste Underdanighed Eders Kongl. Mayest. Denne PsalmeBog, om det fremdeles maa behage Eders Kongl. Mayest. Salfvede Haand at gifve dend forlov at indleggis i Guds Kircke til Guds udødelige Nafns Ære, og de trolefvende Christnes Aandelige brug i Eders Kongl. Mayest. Riger. Gud, som er alle Kongers Konge Velsigne Eders Kongl. Mayest. fremdeles med Lyksaligt Regimente, Ynskeligt og langvarigt Liv og Sundhed, til det Kongl. Huuses uophørlige Floer og fremgang, og lade under Eders Mayest. og Eders Kongl. Mayest. Sæds Regiering, sit Hellige Ord og reene Lærdom hos os vinde og vare saa lenge Verden staar, til sit Nafns udødelige Ære, Undersaatternes Velstand, Sinds og Samvittigheds Ævige Glæde, hvilket er dend Daglige og allertrohiertigste ynske, af

Eders Kongl. Mayest.

Skrevet i Odense Bispegaard, paa
Eders Kongl. Mayest.
Fødsels Dag dend 15
Aprilis Aar 1699.

Allerunderdanigste Tienere
og uafladelige Forbedere,
Th. Kingo D."

Det er et afdæmpet forord, Kingo her har skrevet. Omtalen af salmebogen og salmebogsarbejdet er holdt i brede og almindelige vendinger bortset fra omtalen af, at Kingo med sine nye salmer har bidraget væsentligt til færdiggørelsen af salmebogen, og at han - takket være det kongelige privilegium - er bogens forlægger. Det er ikke tilfældigt, at forordet er dateret Christian 5.s fødselsdag 15. April 1699. Denne dag var tiårsdage for underskriften af Vinterpartens forord. Dengang, ti år tidligere, var Kingo sejrsikker og selvbevidst: ikke så meget kongen, Christian 5., som han selv var den genfødte Kong David og den kristne danske kirkes forsanger. Siden var han brat og barskt blevet sat fra redaktionen af salmebogen, de fleste af hans salmer fra Vinterparten var blevet kasseret, hans passionssalmer kun med nød og næppe og ved kongens indgriben taget med i salmebogen, og de salmer, han skrev til sommerparten, kun optaget for så vidt de faldt i kommissionens smag. Et plaster på såret var, at han beholdt udgivelses-privilegiet, men dels var det

afkortet til 10 år, dels havde kongen på forhånd fastsat prisen på de salmebøger, der var omfattet af privilegiet.

Friere og mere selvbevidst er tonen i forordet til Gradualet. Her trækker Kingo de store teologiske og kirkelige perspektiver op i et myndigt udblik over salmesangens historie fra kirkens første tid til det hidtidige højdepunkt, Frederik 2. initiativ til tilblivelse og indførelse af Thomissøns salmebog 1569 og Jespersens graduale 4 år senere. Det er traditionen fra disse to bøger, Kingo vedkender sig på egne, salmebogens og gradualets vegne, og på kongen, Christian 5.s vegne, som han konkluderer i det afsluttende hyldestdigt til kongen. Fortalen ånder af lige dansk og luthersk begejstring, to ting, der falder godt i tråd med den holdning, der gennem hele Kingos liv havde fulgt hans salmedigtning og hans salmeudgivelser. Hvad Kingo ikke kunne vide var, at det var kommissionens salmebog, som han udgav som privilegeret forlægger det sidste år i det gamle århundrede, der sikrede, at hans navn og hans salmer har været kendt og i folkeeje i Danmark og Norge nu i foreløbig 300 år. Forordet til Gradualet lyder[52]:

"Stoormægtigste Monark, Allernaadigste Herre og Konge,

Dend Utroelige Glæde og Saligheds Nytte, som Guds Kirke udi disse Høyloflige og Ældgamle Nordiske Riger, af Religionens Forbedring ved det Guds udvalde Redskab D: Morten Luther, under Eders Kongl. May:ts Herr Olde-Faders Høysaligste og Allerpriseligste Hukommelses, Kong Christian dend Tredies, saa kraftige og Christelige Befordring og Beskiermelse, og der efter, udi hans Høyloflige Efterkommeres Kongers i Danmark og Norge deris Tiid nydt haver og endnu (des Gud være ævig Ære) udi Eders Kong. May:ts Christmilde Regierings Tid nyder, kand ingen som haver Hierte til Jerusalems Mure, drivis af Guds Aand, haver en Christen og Himmelgiven Siæl, frygter GUD og ærer Kongen, med tilbørlig Tak og Ære nok skiønne paa eller udsige. Da blev det rene og pure Guds Ord udlæst fra dend Papistiske Klinte, Kirken fik dend søde Guds Ords Kierne igien, som saa mange hundrede Aar hafde maat ladet sig nøye med Skallerne at pilke paa, der blev frembaaret saa vel for de Høyeste Potentater, som de enfoldigste Undersaatter, af Anti-Christens og hans Leye-Svennes egne og vrange Lærdomme, Menniskens Bud, Sæt og Seremonier i mange tusinde Maader. Vi fik Ordets klare Lys igien at see, der saa lenge hafde staaet under dend Romerske Skieppe, og ved Ordets Lys, begge de hellige og høyværdige Sakramenter i deris rette Brug og Nytte af Christi egen Indstiftelses Kraft, til alle Troendes Rætferdiggiørelses Vißhed og der af flydende Trøst til ævig Salighed. Der hos fik ogsaa Kirken, i Steden for et fremmed og u-bekiendt Sprog, sit rette Moders-Maal og Mæle igien, til at prise og love Gud med Deylige og Aandelige Salmer og Lovsange, hvilken Guds Tieneste iligemaader var bleven for-

dunklet og forvirret, fra Pave Gregorii Magni Tiid, som indførte sine Gregorianske Sange, hvilke dend gemeene Almue her i Norden og andre omliggende Lande og Riger aldelis intet forstoed sig paa, og dend Misbrug kom og saa vidt, at den gemeene Mand kulde læse deres Fader vor, eller HErrens Bøn, tillige med dend Engle-Helsen eller *Ave Maria* paa Latine, da dog de fattige Mennisker aldrig selv viste hvad de enten sang eller læste. Jeg kunde her, om dend Latinske Kirkesangs Opkomst, Anordning, aldmindelige og offentlige Brug, Misbrug og Langvarighed, meget og vitløfteligen indføre, saa vel af de gamle Lære-Fædre, som Kirke-Historier og andre Lærde Mænds skrifter, om det var her mit Forsæt: Men jeg alleeneste i dybeste Underdanighed vil føre Eders Kongl. Majest. til Allernaadigst Ihukommelse hvad Himmelske Fryd og Fornøyelighed der maa have opfyldt Guds Børns Hierter i Kirken her i Norden, da den Latinske Mumle-Sang og Munke-Skraal efterhaanden forsvandt af Kirker og Kloster, og de Deylige og Aandelige Sange, nu af D: Luthers og andre den sande Troes rette Bekiendere og Lærde Mænds Salmer af Tydsk paa Dansk udsat, nu af vore egne Gudfrygtige Landmænd, de første Evangeliske Prædikere efter Reformationen, forfattede og digtede, bleve i Moder-Sproget, til Guds Æres Udbredelse og Guds Børns Saligheds Opbyggelse, i Guds Kirke-Tieneste indførte, og Folket giorde en god Begyndelse til at synge yndelig for HERREN i deris Hierter. Denne saa ynskelig Begyndelse til videre Fremgang og Forbedring at føre udi Kirkerne, som det sig efterhaanden best kunde skikke, befalede og tillod Allerhøystbemeldte Eders Kongl. May:ts Olde-Fader Danske Sange og Salmer i Guds Kirke her og der i sine Riger at indføre, tilstædde Salme-Bøger mange gange at trykkes, forbedres og igien at oplegges, saa at Guds sande Frygt og Dyrkelse i den Allerchristeligste og Gud-elskende Herres Regierings Tiid, til dend sande Religions Haderes Hierteskiærende Fortred, og alle Retsindige og Trolevende Guds Børns Hiertens Glæde og Forundring dagligen og merkeligen tiltog.

Og der dend Sal. Høylofligste Herre omvexlede denne timelige med dend ævige Krone, efterlod hand en Søn, Eders Kongl. May:ts nu Høysaligste Hr: Faders Far-Fader Priisværdigste Hukommelse Kong Frederich den Anden, liig sig selv udi Nidkierhed for Guds Ære og hans Kirkes Gafn at befordre og forplante, foruden det at hand med sær Kongelig Viisdom, Mood, Mandighed og mednatured Kierlighed til sine Undersaatter at forfegte og deris Opkomst og Velfærdt at søge udaf Gud var benaadet. Hand, efter dend søde Sangeres, den Gudfrygtige Kong Davids Exempel tog Guds Kirke-Harpe i Haanden og befalede dend ved sine Aandelige Sangere under visse Noder beqvemmelig og skikkelig at opstemme, endogsaa paa saadan en Tiid, da hand nu fast for 130 Aar side, nemlig 1569. den 5 Novembr. laa imod sine Fiender udi Feltleyren for

[52] KSS V, s. 9-14.

Warbierg, og hafde Vaaben i den ene og en snar Skrifveres Pen i den anden Haand, for at give Ordre af fornefnte Tiid og Sted til en Bibel at indkiøbe i Kirkerne og Kirke-Sange i Orden og Skik af en af mine Sal. Formænd i Embedet, Mag: Niels Jespersøn da Biskop udi Fyens Stift, med en Gradual at lade indrette og derhos en Kirke-Salme-Bog af Mester Hans Thomæsen da Sogne-Præst til Vor Frue Kirke i Kiøbenhafn at forfatte, som begge bleve trykte og til Kirkernes Nytte og Brug med lige Kongel. Befaling indførte.

Allernaadigste Konge, Iblant saa mange og møysommelige Eders Kongl. May:ts Monarkiske Regierings-Byrder, saa mange Triumpher over Eders May:ts Fiender, saa stor Omsorg for Eders May:ts troe Undersaatter, med en Christelig og velgrundet Lov at hanthæve og forsvare, haver Guds Kirkis Forsorg, efter Eders May:ts Høylofligste Forfædre Aller-Christeligste Konger i Danmark deris Exempel, altid ligget Eders Mayest. om Hiertet, med Guds reene Ord at forfegte, god Orden og Skik, saa vel med det sande Guds Ords Prædiken, de tvende Høyværdige Sakramenters Betienelse efter Christi egen Indstiftelses Maade, som Sang og ordentlige Seremonier i Kirken at anordne, og andet som det hellige Prædike-Embede vedkommer, til Guds Ære at beskikke, hvor om Eders Kongl. May:ts Høy-Christelige Lov og Kirke-Ritual vil tale til Efterkommerne og giøre Eders Kongl. May: naadigste Regiering udødelig og priselig indtil Verdens Ende.

Og saasom Eders Kongl. May: med et forsynligt Øye allernaadigst haver agtet at Gradualen, som dog i Eders Høyloflige Hukommelser Hr: Fader og Far-Faders Tiid tillige med Mester Hans Thomæsens Salmebog nogle gange haver været oplagt, vare nu af Ælde bortslidte og affaldne og fast ikke meer udi Kirkerne at finde, og at derfor et nyt Oplæg udi begges Sted behøvedes, haver Eders Kongl. Majest. Allernaadigst behaget didhen at see, at det ny Oplæg, foruden de gamle Salmer og Sange, med nogle ny Salmer kunde forbedres, hvorudi Eders Kongl. May: og allernaadigst haver vildet anbefale min Ringhed noget af det Arbeyde at antage. Til hvilken Ende Eders Kongl. Mayest. allernaadigst haver behaget at befale Endeel de fornemste Geistlige i Kiøbenhafn, de gamle og ny Sange flittig at igiennemsee, som til denne Gradual og Ny Kirke-Salmebog skulde henhøre, og efter at det af dennem skeet og fuldbyrdet var, atter allernaadigst at befale mig saavel denne Gradual, som den mindre Nye Kirke-Salmebog ved Trykken at lade udgaa, hvilke jeg og nu udi Eders Kongl. May:ts Hænder overgiver, og som Guds Menighed er i det allerunderdanigste Haab, at Eders Kongl. Mayest. til Guds helligste Nafns videre Ære og Christi Trolevende Lemmers Trøst og Bestyrkelse vil aabne Dørren for dem til Guds Helligdom, saa slutter jeg med dette aller underdanigste og trohiertigste Ynske:

GUD, aabne Dørren til fornøysomt Liv og Glæde
Til Sundhed, og bestyrk det Kongelige Sæde
For Konning Christian den Femte, lad hans Kraft,
Fra Himlens Salver faa langvarig Leve-Saft!
Lad Hannem Harpen slae og i Guds Kirke synge,
Forny Ham i din Aand og lad ald Svagheds Tynge
Aflettes ved din Haand, sæt hans Regiering i
En nyttig Sammen-Lyd og deylig Harmoni!
Lad intet, uden Aar og seenlig Ælde, hente
Vor Fromme Konge fra sit Naadig Regimente,
Og naar Hand vexle skal den verdslig Krone hen,
Sæt Ham da Ærens paa, blant Engle-Sang, igien!

Eders Kongel. Maj:ts

Odense Bispe-Gaard
Pindse-Aften Aar 1699

Allerunderdanigste, tro Tienere
og uafladelige Forbedere
Th. Kingo

I dette forord er tingene faldet på plads for Kingo. Han har ingen vanskeligheder ved at se den enevældige konge som den, der i sine riger og lande udfører Guds vilje på jorden. I Kingos univers, sådan som det er en bagvedliggende struktur i hans digtning, i morgen- og aftensangene og i salmerne, er det kongen, der har det overordnede ansvar for kirken og folket, i den rækkefølge. I Gradualets forord siger Kingo, at Christian 5. har levet op til dette ansvar ved at tage initiativ til indføre en ny tidssvarende salmebog og et nyt Graduale i Danmark og Norge. Det er i dette perspektiv Kingo ser sin og kommissionens indsats. Salmebogssagen har haft et turbulent forløb, men overordnet set har alt arbejdet frem mod det endelige resultat. Kongens oprindelige kommissorium til Kingo havde også forpligtet kommissionen på at bevare det gamle og lade Kingos salmer udgøre den egentlige fornyelse; det var ved helt at se bort fra Kingos salmer Søren Jonæsøns forslag ikke kunne bruges. Som kronen på værket har Gradualet med sine melodier gjort det muligt i det hele taget at tage salmebogen i brug. Kongen har, som Kingo slutter sit hyldestdigt til ham, med den nye salmebog og Gradualet sikret sig ærens krone og en plads "blant Engle-Sang" i Himlen. Da Kingo skrev forordet til Gradualet og hyldestdigtet til Christian 5.,

kunne han ikke vide, at det var salmebogssangen, der kom til at afslutte kongens livsværk. Christian 5. døde nogle måneder senere, 25. august 1699. Kingo selv døde 14. oktober 1703, knapt 4 år efter indførelsen af den salmebog, der siden har båret hans navn.

MARITA AKHØJ NIELSEN

Barok og brugslyrik

Den litterære stil i Vinter-Parten og kirkesalmebogen af 1699

Da Thomas Kingo fik til opgave at udarbejde Danmark-Norges nye officielle salmebog, skabte han en af de helt store digtsamlinger i den danske litteraturs historie, et monument over sit eget geni og den danske barokdigtning. Med den satte han en ny standard for den danske kirkes brugslyrik, så at den levede op til den moderne æstetiks mest kræsne krav. Men værkets skæbne står i ynkelig kontrast til den prægtige sprogkunst på dets sider: autoriseret, tilbagekaldt, forkastet var dets stadier på livets vej, hvortil skal føjes, at dets indhold dog i et vist omfang blev genbrugt i den officielle salmebog, der i 1699 blev det endelige resultat af de mange anstrengelser. Dramaet anes i de bevarede tryk af *Vinter-Parten* (herefter VP), som eftertiden har foretrukket at kalde Kingos samling: kun ét eksemplar har det titelblad, hvor betegnelsen figurerer, og hvis hovedtitel lyder *Danmarks Og Norges Kirkers Forordnede Psalme-Bog. Vinter-Parten.* Siden er faksimileret i *Thomas Kingo. Samlede Skrifter*, udgivet af Hans Brix, Paul Diderichsen og F. J. Billeskov Jansen, I-VII, 1939-74, [2]1975 (herefter KSS; titelbladet indleder bind IV, som rummer VP).

Helt får vi nok aldrig rede på de historiske omstændigheder ved VPs forkastelse i 1689-90, men efter Erik Norman Svendsens undersøgelser må det anses for givet, at det var praktisk-administrative hensyn, der var afgørende for tilbagekaldelsen af den forordning, som indførte VP.[1]

Imidlertid var der i samtiden også modstand mod den litterære stil i Kingos salmer, og det er hensigten med denne artikel at klarlægge, i hvilket omfang VPs barokpræg fik lov at overleve i 1699-salmebogens tekster. Forløbet af datidens salmebogssag har længe haft forskningens bevågenhed, ligesom man har været opmærksom på den forordnede kirkesalmebogs karakter af reaktion mod Kingos modernisering af genren (se fx Anders Malling: *Dansk Salmehistorie* I-VIII, 1960-78 (herefter DS), VIII s. 208). Derimod er der mig bekendt ikke tidligere foretaget en stilhistorisk undersøgelse af forholdet mellem de to værker, selv om materialet for længst er fremlagt og udnyttet i andre sammenhænge. Det gælder ikke mindst de breve og aktstykker, der er aftrykt i KSS V, og som er så centrale, at de må drøftes også i denne sammenhæng.

---

[1] *Kirkehistoriske Samlinger* 7. række VI, 1965-68, s. 343-75, jf. diskussionen i KSS VI s. 441-44.

1. Breve og aktstykker vedr. salmebogssagen

Kingo nævner flere gange, men altid i ret vage vendinger, at noget i VP vakte anstød: "Jeg erindrer mig vel, at der vaar noget lidet, dog ey imod Religionen, som Nogle til Hove støtte sig paa, og det lod Jeg i alle Exemplarier strax forandre", skriver han den 22/11 1695 til Conrad Reventlow (KSS V s. 239), og i lignende vendinger omtaler han sagen et par måneder senere i breve til kongen og Sjællands biskop, Henrik Bornemann (s. 241 og 242f). Det, der straks blev forandret, var dels titelbladet, dels en række ældre salmer, som Kingo havde revideret, og han fremdrager selv disse ændringer i et par breve fra foråret 1696 (s. 243 og 248), ligesom de fremgår meget klart af det tekstkritiske apparat i KSS IV.

Den modvilje mod VP, Kingo kunne afbøde ved omtrykningen af nogle få sider, angik ikke stilen i hans egne salmer, men at også den vakte modstand, fremgår af et brev til professor Hans Wandal, hvor Kingo forsvarer sine passionssalmer: "Den *Grandiloquentia*, som nogle støde sig paa, er dog danske, og kand ret vel af danske Folk forstaaes, endogsaa gemeene, der tidt haver meere Fattelse, end somme lærde tager sig vare for" (28/1 1697, s. 255f). Citatets "Grandiloquentia" er formentlig modstandernes betegnelse for barokstilen og dermed et eksempel på den "Vanartig Spot", der efter Kingos opfattelse blev den "hude-fletted Bog" til del (jf. de bitre vers i dedikationseksemplarer af VP, trykt KSS I s. 321).

Da arbejdet med at tilvejebringe en tidssvarende salmebog blev overdraget en kommission, blev opgaven beskrevet temmelig nøje i en kongelig instruks (af 17/3 1696, KSS V s. 244f). Blandt de tidligere salmebøger, kommissionen skulle bygge det nye værk på, indtager VP en særstilling ved som den eneste at blive nævnt udtrykkeligt, mens alle øvrige sammenfattes under betegnelsen "andre brugelige Salmebøger". Ikke desto mindre er instruksen tydeligt skeptisk over for den moderne digtning, idet den pålægger kommissionen at "udelucke alle nyeligen indførte Salmer, som enten af indhold eller Stiil kand synis u-beqvem til gemeene oc eenfoldige Christnis Andagt at opvecke". Lempeligere skal der fares med de gamle salmer, hvor kommissionen alene må ændre

> ord eller Sententzer, som af vores *religions* fiender vrangeligen kunde udtolkes, eller oc ej vaare saa tydelige effter nu brugelige Sprogs art, at de af dend gemeene Mand kand forstaais .. foruden at giøre nogen u-nyttig forandring effter verdslig Veltalenheds *regler* eller poesi, som i ringeste maade kunde besverge eller hindre de eenfoldige i deris andegtighed

I betragtning af kommissoriets i øvrigt knappe udformning er det bemærkelsesværdigt, at stilens nedbrydende virkning på fromhedslivet omtales så bredt og både i forbindelse med

den nye og den gamle digtning. Den dybe mistillid skyldes tydeligvis den uklarhed, der kan opstå ved digterens fascination af det sproglige udtryk, men er ret beset også et paradoksalt udtryk for barokdigtningens succes, for dens forførende magt til at fastholde opmærksomheden på sprogets skønhed og dermed aflede den fra det ene fornødne.

Om det overordnede kriterium for udvælgelsen af salmer kunne kommissionen ikke være i tvivl, for det udpeges udtrykkeligt som deres evne til at vække andagt, men i praksis kunne det nok være vanskeligt at afgøre, hvornår indhold eller form stillede sig i vejen for menighedens opbyggelse. Der er i hvert fald arbejdet med sagen, kan vi konstatere, bl.a. ud fra korrespondancen mellem kommissionens medlemmer og Kingo. Man får et levende indtryk af, at alt fra de store linier til de ubetydeligste petitesser er blevet drøftet indgående.

Arbejdet med at revidere VPs tekster ser ud til at være foregået på den måde, at kommissionen har udpeget steder, der faldt den for brystet, hvorefter Kingo selv har ændret teksten. Det fremgår bl.a. af et brev fra Kingo til Wandal, som var det medlem af kommissionen, der stod for kontakten til Odensebispen: "Mig skeer een særdeeles Tieneste, om hans Velærværdighed vil lade mig vide hvad Forandring i de *Psalmer* af Vinterparten forlanges, skal ieg mig derefter rette" (28/11 1696, s. 254, jf. s. 266). Kun en enkelt gang får vi konkrete oplysninger om tilrettevisningerne, og da er de af teologisk art, som det ses af Kingos forsikring om, at han vil "tage i agt, hvad Eders Velærværdigheds Skrifvelse om een og anden *Articulo Fidei* saa betimelig har erindret" (17/6 1696 til Wandal, s. 252).

Kingos iver efter at fremstå som den omhyggelige og pålidelige embedsmand går så vidt, at han end ikke tør rette skrivefejl uden godkendelse: "Ieg sender 2 Ark af Begyndelsen paa Kirkepsalmebogen *in octavo*, men understaaer mig ey at lade dennem fuldtrykke, førend *Commissionen* giver mig deres Tanke om nogle Steder, som udi det til mig overleverede *Exemplar* syvnes at være forskrevet" (21/7 1697 til Wandal, s. 263). Korrekturspørgsmålet har åbenbart været tilstrækkelig betydningsfuldt til, at Kingo ville omtale det over for den magtfulde oversekretær i Danske Kancelli, Matthias Moth (den 31/7, smst.), ligesom han vender tilbage til det i et senere brev til Wandal (11/8, s. 264). Kingo havde brændt sig eftertrykkeligt i 1690.

Over for denne næsten underdanige villighed til at følge kommissionens anvisninger står hans selvbevidste forsvar for stilen i passionssalmerne, som gør det sandsynligt, at han ikke af egen drift har foretaget ændringer i sine salmer, men kun har efterkommet kommissionens henstillinger. Modviljen mod at revidere det engang forfattede lyser ud af hans omtale af *Aandelige Siunge-Koors* salmer, som skulle optages i husandagtssalmebogen: "De Psalmer af mine egne, ere alt forbedrede, og som de længe haver været i Brug til adskillige Guds Børns Andagt, saa vil ieg befale Gud dennem til videre frie Løb i fremtiden" (21/7 1697 til Wandal, s. 263).

I kommissionens beretning til kongen fra foråret 1697 gennemgås instruksens enkelte punkter omhyggeligt, hvorefter arbejdets generelle sigte karakteriseres med de ord "at den Gemene Mand og de Enfoldige (som ere de fleste i en hver Meenighed) icke skulde i deris Andagt bemøyes med al for mange slags, eller med al for dybsindige Psalmer" (s. 259f). Kulturkommissærernes bekymring på befolkningens vegne har båret frugt, kan de tilfredse konstatere.

De samtidige dokumenter giver os et indtryk af rammerne for arbejdet med kirkesalmebogen, men hvad det nærmere indebar, ser vi kun i spredte glimt. Det er da nødvendigt at gå til teksterne selv, og den vigtigste vej til at danne sig et mere præcist indtryk af barokpræget i 1699-salmebogen er at undersøge, hvordan dette værk har behandlet VPs baroksalmer. Langt de fleste er af Kingo, og derfor skal de gennemgås som de første.

2. *Ændringer af Vinter-Partens Kingosalmer i 1699-salmebogen*

Det møjsommelige arbejde med at kollationere Kingosalmerne i VP med 1699-salmebogen er for længst gennemført og fremlagt i det tekstkritiske apparat i KSS IV. Om principperne for variantmeddelelsen oplyser kommentarbindet:

> Variantapparatet tilsigter Fuldstændighed, bortset fra aabenbare Forvanskninger i de sekundære Kilder samt Afvigelser i Tegnsætning og Stavemaade (herunder ogsaa Flertalsbøjning af Verberne) .. fra **1699** er Formvarianter medtaget i snævrere Udvalg (KSS VI s. 449).

Med dette princip er det sikret, at udgaven har medtaget alt, hvad der kan være relevant for stilistiske undersøgelser af selve teksterne, og jeg har derfor ikke foretaget nogen kollationering af VP og kirkesalmebogen, men har så vidt muligt bygget min undersøgelse på variantapparatet i KSS IV. Hvor det var nødvendigt at inddrage 1699-salmebogen, har jeg benyttet faksimileudgaven af gradualet, *Thomas Kingos Graduale*, udgivet af Samfundet Dansk Kirkesang med en efterskrift af Erik Norman Svendsen og Henrik Glahn i anledning af Mogens Wöldikes halvfjerdsårsdag, Odense 1967 (herefter 1699 og for efterskriftens vedkommende 1699E). På enkelte punkter har jeg sammenholdt gradualet med Det kongelige Biblioteks eksemplar af salmebogen i oktav, *Dend Forordnede Ny Kircke-Psalme-Bog*, Odense 1699, men fandt kun én eneste afvigelse, der har betydning i denne sammenhæng, en trykfejl.

Beskæftigelsen med apparatet i KSS IV motiverede en supplerende undersøgelse for at få klarlagt, hvilket stadium i VPs brogede trykkehistorie der ligger nærmest ved 1699. KSS VI s. 446-49 fremlægges resultaterne af det veritable detektivarbejde, der blev

udført i forbindelse med tekstkonstitueringen, og de går kort fortalt ud på, at Kingo har ladet omtrykke et stigende antal sider, som i flere tempi er blevet indklæbet i de eksemplarer, der endnu ikke havde forladt bispegården. KSS opererer med fire hovedversioner af oktavudgaven, benævnt **A-D**, hvoraf **A** betegner det oprindelige tryk, **B** eksemplarer med nogle omtrykte blade, mens **C** har flere sådanne og **D** alle kendte nysatte sider. Kun seks af 1699s Kingosalmer har været berørt af den løbende revision, nemlig *HØrer til I høye Himle* (KSS IV s. 276-79), *SØde Synd, du Vellyst-Engel* (s. 361-66), *TIl Herodes JEsus føres* (s. 374-77), *SEe, nu er Pilatus gangen* (s. 400-404), *HVo kand ey glædes hiertelig* (s. 414-16) og *SAa har ald Verden da dend Trøst* (s. 516-18). Ændringerne er få, lidet omfattende og berører ikke teksternes stil. I alle tilfælde har 1699 samme varierende læsemåder som det seneste tryk af VP, hhv. **B** og **D**, hvad man egentlig også måtte vente: Kingo har fornuftigvis valgt at sende kommissionen den formentlig mindst kontroversielle udgave af VP som grundlag for arbejdet med den nye salmebog. I de seks reviderede Kingotekster er det naturligvis alene afvigelserne mellem slutversionen af VP og 1699, der har interesse her.

Når sagen må omtales, skyldes det, at den ikke fremgår af KSS. Apparatet angiver kun trykkene af VP som kilder til varianterne og meddeler ikke, at de genfindes i 1699. Baggrunden må være, at den tekstkritisk ansvarlige for udgaven, Paul Diderichsen, havde planlagt at give oplysningerne i kommentarerne til den enkelte salme, sådan som det også i øvrigt er praksis i KSS. Nu blev udgavens egen historie ualmindelig lang og kompliceret (jf. KSS VI s. V-VIII), og kommentaren til VP, bind VI hæfte 3, udkom en menneskealder efter tekstbindet og ti år efter Diderichsens død.

Et par skønhedsfejl kan ikke skrives på kommentarbindets regning: det er i modstrid med udgavens princip og derfor vildledende, at KSS IV en eneste gang oplyser, at en variant findes såvel i **B** som i 1699 (s. 365), og mens "1699" burde være slettet på dette sted, skulle kilden til gengæld have været oplyst s. 516, hvad der ville have reddet kommentator fra den hasarderede påstand, at *SAa har ald Verden da dend Trøst* ikke er optaget i 1699 (KSS VI s. 511). Til småtingsafdelingen hører også den sidste fejl, jeg er stødt på, nemlig forbigåelsen af 1699s ændring "estu" > "est du" (KSS IV s. 427, 1699 s. 293).

I sine salmegennemgange bygger Malling på KSSs tekster, derimod ikke på udgavens apparat, som det fremgår af de ikke helt få afvigelser mellem hans fortegnelser over ændringer i 1699 og KSS IV. Nogle uoverensstemmelser skyldes, at Malling tillægger 1699 de fornyelser, som var kommet ind allerede i de omtrykte sider af VP, således DS V s. 39 (jf. KSS IV s. 376); hvad der er baggrunden for resten, har jeg ikke søgt at få opklaret, men det er i alle tilfælde KSS, der har ret, bl.a. i behandlingen af *LÆnge haver Satan spundet*, hvor 1699 angiveligt skulle have "tugter" 2,4, "er alt" 4,1 og "Munde-Daske" 10,4 (DS IV s. 329); imidlertid har såvel gradualet som oktavsalmebogen

"Tutter", "alt er" og "Munde-baske" (hhv. s. 281f og 430f), altsammen i overensstemmelse med VP (KSS IV s. 334-336).

Den gyser, trykningen af VP udviklede sig til, kan 1699 slet ikke hamle op med, men der foreligger dog forskellige versioner også af den. KSS udnytter tre tekstvidner til 1699, der præsenteres som følger (KSS VI s. 448): "**1699a** et haandskrevet Eksemplar i Rigsarkivet (indeholder mange grove Fejl), **1699b** den trykte Salmebog, **1699c** Gradualet (der foreligger i to Tryk)". Efter den omtale har jeg ladet a-teksten uænset, og ud fra den betragtning, at afvigelserne mellem salmebogen og gradualet (bør) skyldes trykfejl, har jeg tillige udskudt de tilfælde, hvor en af disse bøger står alene med et indgreb.

I 1699 findes i alt 86 Kingosalmer, hvoraf de 55 indgik i VP. Tallet kræver en kommentar, fordi det overtrumfer KSSs 53 med to (VI s. 446). Uenigheden skyldes for det første, at kommentarbindet har overtaget optællingen af Kingosalmer fra 1699E s. 1, og den må være bygget på forfatterregistret i kirkesalmebogen, der i modsætning til gradualet har glemt *Hvor deylig skal Guds Kirke staa* (bl. X 3^{v} i oktavudgaven); hermed er den omtalte afvigelse mellem gradualet og oktaven afsløret. Salmen står både i det alfabetiske titelregister og på sin plads i tekstdelen, ligesom den er behørigt optaget i KSS V blandt de nye Kingosalmer i 1699 (s. 65f, jf. indledningen til gradualet og kirkesalmebogen, KSS VI s. 515). For det andet beror afvigelsen mellem tællingen her og i KSS på, at udgaven ikke har behandlet 1699s *O JEsu, Præst i Ævighed* som en revision af VPs *SAa er da Dørrene tillukt* (KSS IV s. 532-35), men som en ny salme, der følgelig optrykkes i KSS V (s. 15f). Denne tolkning af forholdet mellem teksten i VP og i 1699 er diskutabel; udgivernes motiv har formentlig været, at omarbejdelsen er usædvanlig radikal, idet fem af de ti strofer udskydes, heriblandt første strofe, hvad der har den forvirrende konsekvens, at salmen i alle registre vil optræde under to forskellige titler. Imidlertid er forkortelsen ikke enstående: også *HIll, JEsu, Dig* er beskåret med 50% (KSS IV s. 524f) - til alt held er det her den sidste af de oprindelig to strofer, der er strøget. I sin liste over indholdet af 1699, der medtager *Hvor dejlig skal Guds kirke staa*, har Malling placeret *Vi Kristus love hver og een* blandt de Kingosalmer, som 1699 overtog fra VP (DS VIII s. 222, jf. s. 218), ganske vist med den parentetiske oplysning, at det er en Luther-oversættelse. Det forekommer at være en urimelig særbehandling af netop denne salme, der hverken i VP eller 1699 knyttes til Kingo, og som i VP er trykt omløbende (KSS IV s. 105) - ligesom de øvrige revisioner af de gamle salmer, men i modsætning til Kingos egne tekster.

Som et praktisk og håndterligt mål for revisionens omfang har jeg optalt, hvor mange vers(linier) der rammes af indgreb. De 55 Kingosalmer omfatter i 1699 sammenlagt 3014 vers, hvoraf 184 er ændret i forhold til VP. Det er kun 6%, altså en

meget lille andel, hvad den følgende gennemgang ikke gerne skulle skygge for. Heller ikke forkortelserne har noget imponerende omfang: bare 56 vers er forsvundet i 1699.

Det er som nævnt KSS, der ligger til grund for undersøgelsen, og i det følgende henvises der til side og linie i KSS IV, hvor intet andet er anført. Fra 1699 citeres kun, når KSS ikke bringer tilstrækkelig kontekst til at belyse ændringernes motiv eller resultat, og der henvises da ved sidetal til 1699, hvis salmetekster for at lette sammenligningen med VP her trykkes vers for vers, skønt originalen konsekvent har sat også poesi omløbende. I overensstemmelse med praksis i KSS gengives originalens skråstreg ved komma.

Mens det uden videre kan lade sig gøre at tælle indgrebene under ét, beror systematiseringen af dem i et vist omfang på en tolkning, og da en omformulering undertiden kan henføres til mere end en af de typer, der opstilles i det følgende, vil der ikke blive sat tal på deres forekomster. Ved beskrivelsen af ændringernes stilistiske implikationer er det hensigtsmæssigt at operere med ret omfattende kategorier af retoriske figurer, fordi det raffinerede begrebsapparat, man arbejder med inden for stilistikken og den retorisk baserede litteraturhistorie, snarere vil tilsløre end afdække de generelle tendenser i kirkesalmebogens indgreb.[2]

Efter den redegørelse for de tekstkritiske principper, KSS VI ovenfor blev citeret for, kunne man vente slet ikke at møde ortografiske varianter i apparatet og syntaktisk-morfologiske kun i stærkt begrænset omfang. Ikke desto mindre meddeles en del af disse typer ændringer, selvfølgelig fordi udgiverne har skønnet dem betydningsfulde - med rette, som nogle eksempler vil vise. Således er den tilsyneladende rent ortografiske ændring af imperativen "Holdt" > "Hold" (226.22) bragt, fordi den må antages at gengive to forskellig udtaler af ordet, ligesom "slaer" > "slaar" (bl.a. 370.25); i begge tilfælde repræsenterer 1699 det lydhistorisk set yngste sprogtrin (jf. Peter Skautrup: *Det danske Sprogs Historie*, II, 1947, hhv. s. 200 og 344; herefter henvises ved DSH til dette bind af værket). Også ellers er 1699s ændringer af formalia udtryk for en moderniserende tilretning til skriftsprogsnormen, som når genus af *kys* rettes fra fælleskøn til neutrum (318.14ff, jf. DSH s. 350), enklitisk pronomen undgås (ved rettelsen "estu" > "est du" fx 402.15, jf. DSH s. 348), person- og numerusbøjningen af verberne korrekses (bl.a. 337.4 og 406.2), og ledfølgen ændres (fx i helsætningen "Gud i Kiødet nu maa lide" > "Gud i Kiødet maa nu lide" 465.25, 1699 s. 295). Normaliseringen er ikke gennemført konsekvent, som det bl.a. fremgår af det bevarede "slaes" (335.25), det enklitiske pronomen i "Kandstu" (386.21) og verbets singularisform i fx "Guds Glæde lukker vi nu

---

[2] En klar og overskuelig gennemgang findes i Ulla Albeck: *Dansk Stilistik*, som siden 1939 er udkommet i talrige udgaver. Fremstillingen har den store fordel at bygge på dansk materiale og behandler Kingos stil i flere sammenhænge.

ind" (83.3); eksempelrækken kan forlænges uden større besvær. Nu angår sådanne indgreb ikke specielt barokpræget i Kingos salmer, men de er stilistisk relevante, for så vidt som de udspringer af en vilje til standardisering af sproget og dermed nedtoner Kingos personlige stilpræg - i det meget små, skal det villigt medgives.

Karakteristikken banalisering er dækkende for et bredt spektrum af 1699s ændringer af VPs Kingosalmer. Inden de enkelte typer beskrives nærmere, er det på sin plads at påpege det principielle problem, der ligger i stilistiske vurderinger af ældre tekster. Den moderne sprogfølelse er rammende i nogle, men langtfra alle henseender, og for at danne sig et nogenlunde pålideligt indtryk af sprogbrugen for 300 år siden er det nødvendigt at støtte sig dels til sproghistoriske fremstillinger som DSH, dels og især til ordbøgerne. De værker, jeg har benyttet, skal her nævnes én gang for alle. *Ordbog over det danske Sprog* 1-28, 1918-56 (herefter ODS), giver godt materiale til bedømmelsen af forekomstperiode, udbredelse og valør, og skønt værket principielt kun dækker perioden fra 1700 og frem, inddrager det Kingo i ret vidt omfang. Det gælder i endnu højere grad hans yngre samtidige Matthias Moth, der som nævnt i afsnit 1 ovenfor spillede en rolle i salmebogsarbejdet, men hvis uvisnelige fortjeneste set med filologens øjne ligger i hans omfattende leksikografiske arbejder, som er udnyttet af alle de store danske modersmålsordbøger. Baroktiden dækkes af Otto Kalkar: *Ordbog til det ældre danske Sprog (1300-1700)* 1-5, 1881-1918, [2]1976 med bind 6, men værkets hele anlæg har medført, at forhold som frekvens og tidligste forekomst ikke konsekvent er belyst. Derfor må enhver beskæftigelse med Kingos sprog inddrage de forarbejder til en Kingo-ordbog, der skyldes Kaj Bom, og som efter den oprindelige plan skulle være indgået i KSS. Der er tale om en seddelsamling, hvoraf kun bogstav *a* er redigeret, men da excerperingen er foretaget efter alle kunstens regler, er samlingen et værdifuldt arbejdsredskab. Den tilhører Det Danske Sprog- og Litteraturselskab og er opstillet på Gammeldansk Ordbog.

En del af 1699s indgreb kan beskrives som indsættelse af en gængs vending, hvor Kingo oprindelig havde valgt et usædvanligt udtryk. Typen skal eksemplificeres af to ændringer, [han] "Prædiket ald Verdens Trøst" > [han] "Prædicket ald Verden Trøst" (85.12, 1699 s. 67) og "Fra Hoffved og til Taa" > "Fra Top og indtil Taa" (237.11, jf. 421.2, hvor allerede VP har "fra hans Top til Taa", hvad 1699 overtager).

Hyppigere er det et enkelt ord, der er blevet erstattet med noget mere almindeligt, fx "Hoved-Been" > "Pande-Been" (108.7) og "Tutter, støder" > "Støder, Trycker" (467.21), men særlig konsekvent var revisionen heller ikke på dette punkt: "tutter" er bevaret andetsteds (334.5). Udskiftningen også af en enkelt glose medfører selvsagt temmelig tit en mere omfattende ændring, sådan som det skete, da det sjældne "opspøges" 'opledes' skulle fjernes, uheldigvis i en sammenhæng, hvor den mest nærliggende erstatning, nemlig "opsøges", allerede var brugt som rimord: "Allevegne de opspøges" > "Onde Folckes Tal forøges" (335.22).

Bag Kingos valg af usædvanlige formuleringer ligger barokkens bestræbelse for at skabe et rigt og fyldigt sprog, hvis variationsmuligheder skulle svare til digterens behov for et rammende og nuanceret udtryk. Til det formål inddroges dansk i alle afskygninger, også dialekterne, og specielt Kingo er kendt for at anvende dialektale gloser. De har øjensynlig ikke været i salmebogskommissionens søgelys, for det er kun muligt at opdrive et enkelt eksempel på udskiftning af et dialektord, og det er ikke engang helt sikkert. I skildringen af Jesu gang fra Pilatus til Herodes omtaler Kingo ham som "Mellem-Hest" (377.3), der i 1699 rettes til "Mellem-Mand". Denne betydning af *Mellemhest* betegner ODS som "nu kun dial.", men i tidsbegrænsningen ligger et forbehold, og det er vanskeligt at vurdere, om glosen allerede i ældre tider er opfattet som dialektal.

Særlig karakteristiske for barokkens berigelse af det litterære ordforråd er de nydannede sammensætninger, gerne med metaforisk indhold, og netop denne type ser ud til at have vakt salmebogskommissionens særlige mishag. Det ærkekingoske "Boode-spand", hvor det abstrakte førsteled anskueliggøres af det konkrete sidsteled, er gledet ud både 342.26 og 364.11, begge gange erstattet af blege almindeligheder, og lige så ilde går det tilsvarende dannelser som "Synde-Throne" (407.26) og "Pine-Vrag" (421.10). Også billedskabende sammensætninger med to konkrete led som "Hierte-Blok" (162.18) og "Asen-Træl" (451.13) er blevet udelukket fra 1699. Disse komposita er alle sammentrængte udtryk for en hel tankegang, hvad der gør dem til oplagte ofre for kommissionens permanente bekymring over menigmands fatteevne. Derimod er det svært at se, hvorfor "spiire-Frøe" skulle forkastes til fordel for "giftig Frøe" (519.12), og glosen er da også bibeholdt 361.24.

Metaforer i andre skikkelser rammes naturligvis i lighed med sammen-sætningerne, således i et par vers om den korsfæstede:

> Fuld aff Pine, spot og Plage,
> Slangens Gifft og syndens Lage (468.26f)

I 1699 ændres stedet til

> Fuld af Piine, Spot og Klage,
> Slangens Gift og Syndens Plage (s. 295).

Den "syndens Lage", som blev forment adgang til 1699, er i sig selv ikke noget særlig kompliceret billede, men det er ukonventionelt og følger umiddelbart efter en anden metafor, "Slangens Gifft". Man kunne da nok befrygte, at menighederne skulle kløjes i det.

Det retoriske raffinement, der går under betegnelsen pars pro toto eller del for helhed, er sådan set heller ikke vanskeligt at gribe, men er øjensynlig skønnet unødigt kompliceret fx i strofe 4 af *I Christne, hvo I ere* (195.16-21):

Men om I skulle møde
En Uven, som for Føde
Og Brød Ansøgning giør,
Lar eders Mad da falde
Ned til hans Bug og Galde,
Saa giør I som I bør.

I 1699 hedder vers 4-5, "Lar .. Galde":

Eders Brød for ham sætter,
At hand sig der paa mætter,

hvorved den ubehagelige mulighed åbner sig, at ens uven faktisk er et rigtig pænt menneske og ikke fuld af galde, hvad der naturligvis kan være en opbyggelig pointe. Rytmisk er løsningen så ringe, at man vægrer sig ved at anse den for Kingos værk.

Mens de hidtil citerede metaforer er relativt ukomplicerede, gælder det for hovedparten af de billeder, der underkastes omformning, at de har flere lag; særlig karakteristisk er det, at de får dybde fra et frelseshistorisk perspektiv, som spænder fra skabelse over genløsning til den syngendes nutid. Det kunne være fristende at give en længere stribe eksempler på forarmelsen af Kingos meget tætte og prægnante metaforer, men to vil række, når de bringes i deres kontekst. De er begge hentet fra passionssalmerne, den første fra *BRyder frem I hule Sukke*, hvor det gælder skildringen af Maria under korset:

En Discipels Forsvar tager
Hun aff JEsu Mund til Trøst,
Og en Draabe søt hun smager,
I dend Synd-flood, ved hans Røst,
Der med tier hun og troer,
Og sig paa hans Løffte roer,
Gid Jeg saa i ald min Vaade
Lader Gud og JEsus raade (472.11-18).

I 1699 ændres vers 4 til: "I sin Angist ved hans Røst" (s. 296), et tilsyneladende ubetydeligt indgreb, men afgørende for sammenhængen, fordi det likviderer den uvante brug af "Synd-flood" om den flom af synd, der oversvømmede verden under korsfæstelsen. Ved sit billede skabte Kingo associationer til urhistorien og fik antydet genoprettelsen af det oprindelige gudsforhold ved Kristi offerdød; modsætningen mellem syndfloden og den dråbe sødt, der symboliserer Jesu trøst, markerer springet fra det globale perspektiv til det personlige, først Maria og siden det endnu snævrere: mig. Dette dristige tankespænd beskæres i 1699, hvor forbindelsen fra Golgata tilbage i historien er strøget, og hvor dråben bliver en isoleret og dermed mindre associationsrig metafor.

Det andet eksempel på omformningen af Kingos komplekse billedsprog er hentet fra *Til Herodes JEsus føres*:

Naar O JEsu Jeg besinder
Ald din Haanhed, spot og Vee,
Da mit Hierte sig omvinder
Med din Haanheds Palt og Blee,
Og i dend skal ald min skam
Og mit Vanhelds fule Ham
For Guds Ansigt slet tildekkes,
Og mig Ærens Krone rekkes (377.6-13).

De første fire vers ændres i 1699, så at strofen lyder:

Naar, O IEsu, jeg besinder
Ald din Haanhed, Vee og Spot,
Der udi mit Hierte finder
Ære, Naade og ald got,
Og i dend skal ald min Skam
Og mit Vanhelds fule Ham
For Guds Ansigt slet tildeckes,
Og mig Ærens Krone reckes (s. 288).

VPs strofe rummer et plastisk billede af synderen, der vikler sig ind i Jesu lændeklæde for at skjule sin skam for Gud. Den følelsesmæssige dybde ligger i den fysiske kontakt med den korsfæstede, den teologiske i korsdødens sonende virkning, og derved spænder metaforen over såvel den subjektive som den objektive forsoningslære. Billedet er prægnant i usædvanlig grad, men jo også meget tæt og kompliceret; den syngende menighed vil næppe have tid til at gennemtænke metaforens indhold på alle planer, og det

er naturligvis det forhold, der har fået salmebogskommissionen til at gribe ind. Resultatet er ikke ganske heldigt. Rent bortset fra, at man må have lov at begræde banaliseringen af Kingos prægtige strofe, vil man studse over, hvordan abstrakte begreber som "Ære, Naade og ald got" kan tildække skam - eller henviser "dend" i vers 5 til det lige så lidt konkrete "Haanhed, Vee og Spot"? Ændringen kunne med fordel have omfattet også sidste halvstrofe.

Selv om de citerede eksempler alle har stilistiske implikationer, er de selvsagt ikke stilistisk motiveret, men fremkaldt af hensynet til "den Gemene Mand og de Enfoldige", og man kan ikke nægte, at tankegangen som regel bliver enklere og klarere i 1699 end i VP. Det gælder også, hvor der ikke er metaforer i den oprindelige tekst, men hvor Kingo uden brug af billeder sammenstiller normalt adskilte sfærer. Ved ændringen "Satans Pak og Pest" > "Satans Gift og Pest" (451.10, 1699 s. 152) undgås sidestillingen af to uensartede begreber, en personbetegnelse og en sygdom, for at blive erstattet af parallelismen mellem to betydningsmæssigt nærmere beslægtede ord; som en utilsigtet konsekvens ryger også allitterationen.

Når 1699 udelader den oprindelige strofe 2 i *GAk under JEsu Kors at staa*, forenkles dispositionen mærkbart, idet emnerækken korsfæstelsen - syndefaldet - korsfæstelsen bliver koncentreret til korsfæstelsen alene, som det vil fremgå af de tre første strofer i VP:

GAk under JEsu Kors at staa,
O kiære Siæl, og med attraa
Kys JEsu Læber, og giv agt
Paa hvad hand har til Affskeed sagt.

Der Verden end vaar ung og spæ,
Da hørtes Slangen aff et Træ,
Som os med Satans Løgn bedrog,
Og ned i Dødsens Jammer slog.

Aff Korsens Træ min JEsus lood,
(Trods Belials dend bittre Flood,)
Fremklinge Naadens fulde Røst,
Mig og Enhver til Liv og Trøst (475.7-20).

Ved udeladelsen tabes den bærende antitese, modstillingen af syndefaldet og genløsningen, hvorved indledningen til tredje strofe bliver lidet prægnant. Øjensynlig er sammenhængen blevet forenklet tilstrækkeligt til, at billedet af oversvømmelsen ved korsfæstelsen kunne få

lov at blive stående. Sammenholdt med behandlingen af "Synd-flood" i *BRyder frem I hule Sukke* tyder forholdet på, at salmebogskommissionen har udpeget steder, der forekom for "dybsindige", men ikke har haft specielle retoriske greb i kikkerten og sikkert heller ikke har defineret problemerne særlig præcist, hvor det ikke gjaldt teologiske spørgsmål.

Af korrespondancen vedr. kirkesalmebogen fremgik det, at dogmatiske hensyn spillede en rolle under revisionen af VPs salmer, og de kan dårligt forbigås her, især da nogle af dem er stilistisk relevante. Hyppigt sker der nemlig det, at Kingos videredigtning på de bibelske beretninger bremses; skønt hans afsæt er aldeles kanonisk, bringer hans billeddannende fantasi ham undertiden længere ud, end en dogmatiker kan bunde. I VP hed det:

Paa Korset fandt hans Blood og Kiød
Med en utrolig Smerte,
Dend meer end Galde-bittre Død,
Der persede hans Hierte:
Dog ved sin ævig Guddoms Krafft
Hand denne skade bødte,
Og tog sig Liv mod Dødsens Safft,
Der hand til døde blødte (267.24-268.4).

Det må være fascinationen af de mange væsker, blod, galde, vin (jf. "persede") og dødens saft, der har forledt Kingo til at lade Jesus forbløde på korset, men den tanke er i for åbenlys modstrid med evangeliernes beretninger, og sidste halvstrofe lyder i 1699:

Dog ved sin Magt og Guddoms Haand
Hand denne skade bødte,
Og søndervristed Dødsens Baand,
Der hand paa Korset blødte (s. 129).

Herved undgås tillige forestillingen om, at Jesus så at sige indtager livet som en slags modgift mod døden, hvad der både er svært at fatte og teologisk anstødeligt (Jesus *er* livet og har ikke behov for at få det tilført).

Kongens instruks til kommissionen nævnte specielt udtryk, der kunne udlægges falsk af "vores *religions* fiender", og bag nogle indgreb fornemmer man en ængstelse for ildesindede misforståelser. Sproghistorisk interessant er ændringen af "frek" om Jesus til "fri" i

Dog vil hand frek i sinde
Mod sine Fiender gaa (451.2f).

Den afslører nemlig på forbilledlig vis, at ordets gamle betydning, det positive 'tapper', har været mere indlysende for Kingo i 1689 end for hans overvejende yngre samtidige i 1699. Af større dogmatisk rækkevidde er et par steder, hvor 1699 i modsætning til VP undgår at tale om Jesu kød; således rettes skildringen af en fase i korsdøden fra "Saa hans Kiød og Seener brast" til "Saa hans Seener hartad brast" (467.25, jf. et lignende indgreb 423.12). Pointen er formentlig, at *kød* udelukkende skal bruges om menneskenaturen, særlig i syndens og forkrænkelighedens perspektiv, som det bl.a. er tilfældet 414.21, hvor 1699 bevarer "Kiød", selv om verset i øvrigt ændres.

Ikke kun kristologien, men også helliggørelsen har øjensynlig affødt rettelser:

Thi JEsus vil Hellighed have,
Som lod vore Synder begrave (500.4f)

kunne måske forlede til kvietisme, men det kan 1699 i hvert fald ikke, for dér er "Som lod" i sidste vers blevet til "At vi" - en elegant redning.

Af mere perifer betydning, i det mindste for en moderne betragtning, er et par steder, der hovedsagelig skal citeres, fordi de demonstrerer, med hvilken påpasselighed teologerne i kommissionen har varetaget deres hverv. I evangeliesalmen til Mariæ renselsesfest tiltaler VP Maria som følger:

See, Din undfangelse er
Reen og skiær,
Din Fødsel lige saa
Har Guddoms Reenhed paa! (237.2-5).

Den mest oplagte læsning af versene vil opfatte "Din" som objektiv og ikke subjektiv genitiv, altså 'undfangelsen hhv. fødslen af dig' og ikke 'din undfangelse hhv. fødsel af (Jesus)', hvad der er temmelig uheldigt, fordi det fører lige lukt ind i læren om Marias ubesmittede undfangelse. Selv om den endnu ikke i 1690'erne var ophøjet til dogme i den katolske kirke, var forestillingen dog udbredt og dertil aldeles ubibelsk, hvorfor 1699 vælger at forebygge enhver misforståelse:

Din Søns Undfangelse er
Reen og skiær,
Hans Fødsel ligesaa

Har Guddoms Reenhed paa! (s. 122)

Og man skal sandelig heller ikke anklage den dansk-norske kirkes forordnede salmebog for polyteisme; i VP lyder advarslen fra Pilatus' hustru mod at henrette Jesus: "Guderne tar ham sig nær" (401.2), men i 1699: "Gud self tager ham sig nær" (s. 289).

Det er her forsøgt at finde motiverne til 1699s indgreb, og som regel kan det lade sig gøre. Men der er naturligvis undtagelser, ændringer, der forekommer ubegribelige. Mange er de ikke, og som illustration skal kun nævnes en gruppe sammensætninger, hvor *jul* er førsteled. Den salme, vi i dag kender som *Søde Jesus, jule-fyrste*, havde også i VP dette indledningsvers (106.19), men i 1699 lyder første linie: "SØde JEsu, Festens Første" (s. 78), og tilsvarende bliver "Jule-Søn" til "Fæstes Søn" (122.6). Som citaterne viser, er det helt givet "Jule-", der har skullet fjernes, men hverken "Jule-Glæde" (83.13) eller "Jule-Fest" (86.3) er forsvundet i 1699; når "Jule-Fest" et andet sted (110.6) er gledet ud, skyldes det en større omformning af halvstrofen, hvis mål har været at eliminere et voldsomt og uvant billedligt udtryk for inkarnationen: "Himlen ligger nu paa mulde". Inkonsekvensen gør det vanskeligt at forestille sig pædagogiske eller teologiske motiver til indgrebene over for "Jule-Første" og "Jule-Søn", hvad der i øvrigt heller ikke forekommer rimeligt.

3. Barokpræget i 1699s Kingosalmer

Når ændringerne i 1699 stilles til mønstring, som det er sket her, kan de nemt virke mere genngemgribende, end de reelt er. Deres ringe antal bevirker i sig selv, at Kingosalmernes barokpræg i det store og hele er bevaret, selv om det er blevet nedtonet enkelte steder.

Derudover er det bemærkelsesværdigt, at en række af de stiltræk, der er karakteristiske for barokken, slet ikke er berørt af indgreb, fx paralleller, hyperbler, gentagelser, apostrofer, udråb. Det skyldes selvsagt ikke, at disse figurer er fraværende fra teksterne, men derimod at de er blevet accepteret.

Selv de retoriske figurer, 1699 griber ind overfor, er langtfra konsekvent udryddet, som der har været lejlighed til at påpege i nogle tilfælde. Faktisk ville det være muligt at opstille modeksempler til alle de bragte citater, hvad læseren skal blive forskånet for, da barokpræget lige så godt kan illustreres af et par strofer, som 1699 har overtaget uændret fra VP, nemlig strofe 15 og 16 fra *GAk under JEsu Kors at staa*:

Saa tog Du i dend sure skaal
Mit Vellyst-fulde synde-maal!
Jeg drak aff Adam Synden først,

Men Du fik Gifften i din Tørst.

Des har Jeg Trøst i Hierte-Rood,
At Jeg en ævig Glæde-Flood
For din dend sure Drik skal faa,
Fra Lammets Fryde-strøm og Aa (478.2-10).

Bare disse otte linier rummer eksempler på de typisk barokke virkemidler metafor, metaforisk sammensætning, antitese, gentagelse og parallel. Tilmed spænder de over frelseshistorien fra syndefaldet over korsfæstelsen til salmens nu. Det er virkelig Kingo for fuld udblæsning, og at han ikke har ændret sin digteriske stil efter kritikken af VP, fremgår fuldstændig klart af de nye salmer i 1699. En enkelt strofe vil være tilstrækkelig dokumentation:

O hielp at Jeg Korsfæster
Dend gamle Adam saa,
At hand ey blifver Mester,
O hielp mig at jeg maa
I Lifve være Død
Fra Synd, fra Skam og Laster,
Som mig i Døden kaster,
Hielp JEsu af dend Nød (KSS V s. 68).

Citatet supplerer kataloget over barokkens virkemidler med udråb, apostrofe og hyperbel, foruden at det eksemplificerer flere af de allerede nævnte typer.

Det skal gerne indrømmes, at der findes mange Kingostrofer, både i VP og i 1699, hvor barokpræget er mindre overvældende end i de tre netop bragte. De er selvsagt udvalgt, fordi pointerne falder tæt, men de er dog ikke ukarakteristiske og kunne nemt erstattes af andre. En liste over baroktræk i 1699s Kingosalmer bliver meget lang.

4. Andre barokdigtere i Vinter-Parten og 1699

Foruden sine egne 136 salmer optog Kingo en række især samtidige baroksalmer i VP, som er med til at give bogen dens karakter af stilbevidst manifest. Hovedparten af disse nye salmer fremhævedes typografisk, idet de blev trykt vers for vers, men opsætningen er dog ikke noget ganske entydigt udtryk for teksternes stil: på den ene side er nogle få gamle salmer sat efter vers, bl.a. Jørgen Jensen Sadolins *EN Engel til Maria kom* (s. 441-

44), på den anden side er syv af Johan Brunsmands otte salmer trykt omløbende (således s. 32-36 og 56f over for s. 141-43).

Alt i alt har VP ud over Kingoteksterne 31 salmer, der med rimelighed kan karakteriseres som barokke, idet de er metrisk regelmæssige og desuden præget af barokkens stilidealer, om end i vekslende grad. Samlet er altså næsten to tredjedele af VPs 263 numre barokdigte.

Den ældste af disse salmer er Anders Arrebos *MIn siæl lov Gud din HErre* (s. 253-55), som ikke er optaget i 1699, og samme vanskæbne overgik VPs anden repræsentant for den tidlige barok, Søren Terkelsens *O Skaber udi Himlens Huus* (s. 86f). Heller ikke Brunsmandteksterne fandt nåde for kommissionens øjne, bortset fra *HVi vilt du saa dig klage* (s. 251f), der med ganske få ændringer genfindes i 1699 (s. 255). Urimeligt nok nævner 1699 hverken Brunsmand eller forfatteren til den tyske salme, han havde oversat, Johann Heermann (jf. DS II s. 27f), og det er så meget mere beklageligt, som Brunsmand ikke har andre tekster med i 1699 og altså slet ikke optræder med navns nævnelse i salmebogen.

Tre af Brunsmands salmer i VP anføres som omdigtninger af ældre tekster (s. 32, 45 og 66), og det kan være forklaringen på, at de ikke kom med i 1699, hvor der skulle hæges om traditionen, som det blev indskærpet i kommissoriet. Det kan også være baggrunden for, at VPs anonyme modernisering af *SOm en Hiort med Tørst befangen* (s. 144-46) blev vraget i 1699. I hvert fald er barokpræget her ligesom hos Brunsmand så afdæmpet, at man ikke med rimelighed kan beskylde salmerne for at være "al for dybsindige".

I VP fremtræder *JEsu dine dybe Vunder* uden forfatterangivelse (s. 292-94), hvad der kan undre, fordi det strider mod VPs princip, så vidt muligt at anføre forfatteren (eller oversætteren) efter den enkelte salme. Forklaringen er rimeligvis den af Malling fremsatte, at oversætteren, Niels Christensen Arctander, var Kingos amanuensis (DS VI s. 31) - "negre" havde åbenbart heller ikke krav på omtale i det 17. århundrede. Arctander kan i øvrigt udmærket være sin oversættelse bekendt, metrisk regelmæssig og moderat barok i stilpræget, som den er. Den er overtaget ordret af 1699 (s. 40f), her behørigt med oplysningen "ofversat af Tydsken, af N. Arktander" (bl. Rr 1^{v}).

Ingen af de øvrige baroktekster i VP er optaget i 1699; de i alt syv salmer af Jens Pedersen Bergendal (s.312-14, 314-16 og 331-33), Peder Olufsen Svegning (s. 299f og 495f), Jørgen Karstens (s. 390f) og Peder Møller (s. 498f) er langtfra heftig barok, men til gengæld heller ikke umistelige digte. Om man ville undvære Elias Naur på det danske parnas, er vel et smagsspørgsmål, men 1699 har ikke været i tvivl: ikke en eneste salme af Naur er medtaget, skønt VP lod ham brede sig med ikke mindre end 11 numre, hvoraf ingen er korte og flere meget lange (s. 289-91, 321-25, 345-48, 349-55, 377-80, 380-83, 392-96, 409-14, 427-35, 488-93 og 508-11). I alt omfatter Naurs digte i VP 1211 vers,

hvad der godtgør deres betydning for opfattelsen af det samlede værk som en manifestation af barokkens idealer. Naur er om nogen barokdigter, og det i endnu mere udpræget grad end Kingo; den lysende klarhed og stringente tanke er ikke de mest fremtrædende træk i hans salmer, hvad der formentlig har begrundet hans udelukkelse fra 1699. Noget lignende kan siges om Holger Paulli, af hvem VP har en enkelt salme (s. 493f), mere præget af lidenskab end af logik.[3]

De ældre salmer, VP lader fremtræde i ændret skikkelse, bidrager ikke egentlig til samlingens barokpræg. Det er en ganske let revision, Kingo har underkastet teksterne, og tydeligvis med henblik på at gøre dem metrisk regelrette. De stilistisk mest interessante fornyelser er sammensætningerne, fx "Lyst-hunger" (28.2) over for "Hunger med Lyst" (1699 s. 24), men antallet er beskedent, og hovedparten er ikke særlig stilprægende, hvad der kan illustreres af bl.a. "Himmel-skarer" (79.11), jf. "Himmelske Skare" (1699 s. 68). Som det ses, kan anvendelsen af sammensætninger være metrisk motiveret, selv om det ikke er forklaringen på dem alle; således er det ikke rytmen, men barokkens stilfølelse, der har fremkaldt brugen af ord som "Naade-Thron" (87.19) frem for "Naadsens Thron" (1699 s. 114) og "hierteRod" (100.16) hellere end "hiertens Rood" (1699 s. 73). Den lette retouchering egaliserer ikke det poetiske niveau i VP, men mindsker dog afstanden mellem det gamle, simpelt trohjertige og det nye, prægtigt ciselerede.

1699 har optaget enkelte mere eller mindre barokprægede salmer, der ikke fandtes i VP, og også i denne sammenhæng tilkommer det Arrebo at blive omtalt først som den tidligste. Tre af hans gendigtninger af Davidspsalteret har fundet vej til kirkesalmebogen (jf. DS VI s. 42), nemlig *HErren hand er min Hyrde good* (1699 s. 175), *Min Gud, hvo skal her som en Giest* (s. 217) og *Af gandske Hierte, Siæl og Mood* (s. 250). Forlægget for de to sidste er yderst ude 1627-udgaven af Davidssalmerne, altså den metrisk regulerede version, mens det for den førstes vedkommende nærmest er 1623-teksten, der gengives (jf. *Anders Arrebo. Samlede Skrifter*, udgivet af Vagn Lundgaard Simonsen II, 1968, herefter ASS, s. 158-61, 106-9 og 678-83).[4] Imidlertid har Arrebos banebrydende nye metriske princip ikke været særlig interessant for fædrene til 1699. I kirkesalmebogen

---

[3] Det kan diskuteres, om Niels Sørensen hører hjemme i barokselskabet, hvorfra han altså er blevet forvist her. Hans fem salmer i VP (s. 156f, 176f, 188-90, 203f og 212f) har en gennemført fast rytme, men er i øvrigt gammeldags rimsmederi, brede genfortællinger af dagens evangelium uden anvendelse af barokkens karakteristiske figurer.

[4] Alene det brogede forhold til de to Arrebo-udgaver gør det sandsynligt, at 1699 har hentet salmerne fra en eller flere af de lidt ældre samtidige salmebøger, men den mulighed er hverken undersøgt i DS eller her, hvor det er tilstrækkeligt at betragte forholdet mellem kirkesalmebogen og Arrebos egen tekst.

er rytmen markant mindre regelret end hos Arrebo, fordi hans metrisk bestemte orddannelser og skrivemåder som "euiglig", "offr" og "Baad'" (ASS s. 160, 109 og 683) er blevet normaliserede: "Ævindelig", "ofver" og "Baade" (1699 s. 175, 217 og 250). Sådanne indgreb rammer tit og får næsten altid rytmiske konsekvenser. Nu har det selvfølgelig ikke ligefrem været et mål for salmebogskommissionen at sabotere rytmen, og enkelte steder får poetiske licenser af denne type lov at blive stående, fx "Tagr" > "Tag'r" (AAS s. 109, 1699 s. 217), ligesom rytmen i et par tilfælde reddes trods indgrebet, bl.a. "Oc at wi ey skuld' glemme det" > "At vi ey skulle glemme det" (ASS s. 681, 1699 s. 250). Som det vil være fremgået, er det de usædvanlige stavemåder, der har stødt redaktionen af 1699. Derimod står Arrebos stil i øvrigt uantastet, og det forklares uden videre af, at der ikke findes komplekse, ukonventionelle metaforer i de tre salmer.

Jens Pedersen Bergendal er ikke blevet helt glemt i 1699, hvor hans *O gode Gud og Fader hør* er blevet indlemmet (s. 236, jf. DS VII s 132), ganske vist uden at ophavsmanden nævnes i forfatterregistret. Salmen er moderat barok, men syntaksen så håbløst indviklet, at teksten burde være udmønstret frem for at blive forsynet med pædagogiske parenteser til udredning af de indfiltrede sætninger, som 1699 behjertet har forsøgt det.

Bortset fra de nydigtede Kingosalmer er det vægtigste nye baroktilskud i 1699 helt klart Søren Jonæsens otte oversatte salmer (s. 33f, 163, 185, 186, 197, 201, 206 og 225), nemlig de seks, han får æren for i forfatterregistret, foruden *Ieg arme Synder træde maa* og *Gud Hellig Aand, i Tro os Lær*; dertil kommer hans bearbejdelse af Resens *O Hierte kiere IEsu Christ* (s. 162, jf. DS VIII s. 218 og 200). De er alle metrisk regelrette med ganske få udskejelser og anvender barokkens yndlingsfigurer i moderat omfang, hvad bare en enkelt strofe kan illustrere (slutningen af *I Christne, som bekiende*):

O Hiertets rette glæde,
Du værdig Himmel-Giest!
Naar Korset vil tiltræde,
Vær du da Hiertet nest:
Ia og i Dødsens Krig,
Naar Kraften vil forsvinde,
O! lad da Troen vinde,
Og blifve Seyer-riig (s. 186).

For at fuldstændiggøre rækken af baroktekster, som 1699 ikke har hentet fra VP, er det påkrævet at nævne den anonyme *Det er forvist paa Tiden snart* (s. 257), der visselig ikke er udødelig kunst, men hæderligt håndværk, metrisk uangribelig og retorisk poleret.

Endelig kan det diskuteres, om ikke også *NU vel an vær frisk til Mode* (s. 271f) fortjener omtale i denne sammenhæng trods den ikke helt sikre rytme.

Efter mit skøn kan alene disse 15 salmer foruden de to, der blev overtaget fra VP, udpeges som det barokke indslag i 1699 - ud over Kingoteksterne, selvfølgelig. Det er ikke meget, især da flere er ret korte og kun et par længere; omkring 900 vers kan det blive til alt i alt, mens barokpoesiens samlede andel af kirkesalmebogen er omkring en tredjedel, altså halvt så stor som i VP, hvis man skal anlægge en rent kvantitativ målestok.

5. Salmebøgernes indretning

Ved gennemlæsningen af kirkesalmebogens mange, mange jammerlige vers, som stavrer afsted, kun holdt oppe af from iver for den rene læres stadfæstelse, kan man dårligt undgå at ærgre sig over, at der dog ikke blev optaget langt flere Kingosalmer end de 86 - eller at de dog ikke fik en mere fremtrædende placering i værkets gennemregulerede univers.

1699 er et sandt barn af enevældens uniformeringsbestræbelser, der skulle give faste og klare retningslinier for borgerens liv i stort og småt, og i den sammenhæng så samtiden da også bogen (fx KSS V s. 3f og 12f). Salmebogskommissionens og i endnu højere grad kongens (eller centraladministrationens) vision har i sin megalomane enkelhed været, at hver eneste undersåt i det dansk-norske tvillingrige samtidig istemte samme salme, sunget på samme melodi. Ensretningen er dog ikke totalt gennemført trods kongens krav om "at med Psalmer i Kirkerne j Vore Riger at synge een Liighed maatte vere" (KSS V s. 257). I et veldefineret omfang tillades valgmuligheder, og det opbløder i nogen grad den meget faste og stramme opbygning, hvor det præcist angives, hvilke salmer der skal synges hvornår.

Dispositionen af 1699 gør det praktisk at operere med henvisninger til salmer, som anvendes ved flere lejligheder, men kun trykkes én gang. Til Kingosalmer henvises der bare to steder, s. 129 til *En hver som Troer og blifver Døbt* og s. 262 til *O Egte-stand, du Høy-lycksalig est*, så at Kingos tekster sammenlagt figurerer 88 steder. Om *BRyder frem I hule Sucke* hedder det ganske vist indledende, at den kan bruges før prædiken langfredag (s. 294), men forslaget er ikke fulgt op med en henvisning fra langfredagsafsnittet (s. 157-162) til passionssalmen.

29 af Kingoteksterne anføres som alternativer til andre salmer, bl.a. *En liden stund vil IEsus kun bortgaa* (s. 179), hvortil kommer, at de 20 passionssalmer som helhed er at opfatte som en mulighed, ikke en pligt, jf. den indledende anvisning: "Psalmer ofver Passionen, hvilcke kand bruges i Meenighederne Fasten igiennem, ved Uge-Prædickerne og paa Bededagene, efter en hver steds Leylighed" (s. 276). De resterende 39 står som

eneste mulighed på deres sted i kirkeåret, så at Kingo trods alt er sikret en vis minimumsplads i menighedernes liv.

Blandt højmessens faste salmer optræder imidlertid kun *EN hver som Troer og blifver Døbt* (s. 22 som en af flere mulige dåbssalmer) og *O IEsu, søde IEsu, dig* (s. 27 som alternativ nadversalme). Derudover er 38 tekster bestemt til brug ved højmessen, heraf 24 "Naar Præsten gaar i Prædickestolen", som formlen lyder (fx s. 80). De resterende skal anvendes ved aftensang (27, bl.a. *Nu kom her Bud fra Engle-Koor* s. 148f) eller for passionssalmernes vedkommende ved andre typer gudstjeneste, ligesom *O Egte-stand, du Høy-lycksalig est* selvfølgelig ved bryllup (s. 262).

Der er en pudsig sprække i den stålsatte regulering af salmesangen: 1699 trykker hele salmen i de tilfælde, hvor der angiveligt kun skal synges en del af teksten - en overflødig luksus, skulle man mene, men efter alt at dømmme en reverens for den dogmatiske snarere end den kunstneriske helhed i de pågældende tekster. Et dusin af Kingos salmer er behandlet på denne måde, fx *Gaar du igien* (s. 185f), og de er alle bestemt til afsyngelse, mens præsten bestiger prædikestolen. Det gælder bl.a. en række af de tostrofede evangliepparafraser, hvoraf kun halvdelen skal synges, og som den mest uøkonomiske flothed *Op Siæl, bryd Søfnen af*, hvis 11 strofer trykkes, skønt alene anden og tredje skal bruges (s. 163f).

Der gives ingen begrundelse for valgmulighederne i 1699, og alternativerne indføres næsten altid med det ganske intetsigende "Eller:" (fx s. 179). Formentlig har baggrunden for den nøje tilmålte frihed været ønsket om at imødekomme de enkelte menigheders eller præsters traditionelle salmevalg, et hensyn, der i hvert fald anes i kommissionens oprindelige overskrift til passionssalmerne: "Psalmer at bruges paa de stæder, hvor de allerede findes i Kirkerne indførte" (KSS V s. 261, jf. s. 257). Holdningen falder godt i tråd med 1699s generelt konservative præg.

Også VP giver alternative muligheder, men den er som helhed mindre stramt anlagt, idet den ikke bare samler tekster til de faste led i højmessen, hvad også 1699 gør, men desuden har hele kataloger med salmer om samme emne, fx "Om Børne-Lydighed, og deres Pligt" (s. 171-77, under første søndag efter helligtrekonger). Derudover gives løbende alternativer, enten uden overskrift eller med den lidet oplysende indledning "En Anden" (bl.a. s. 198), evt. udvidet til "En anden over Evangelium" (fx s. 387) o.lign.

Stilhistorisk interessant er et forhold, der blev berørt ovenfor i afsnit 4 under omtalen af Brunsmand, nemlig at VP i modsætning til 1699 anfører flere versioner af samme salme, hvoraf den moderniserede kommer sidst og eksplicit anføres som "Dend samme anderledis" (bl.a. s. 399). Hermed peges der på omdigtningerne som æstetiske alternativer, og VP fremstår i disse afsnit mere som et poetisk eksperimentarium end som en religiøs brugsbog. I sandhedens interesse må det straks tilføjes, at eksemplerne er få, nemlig seks. Alligevel er det muligt, at de har vakt irritation, hvis nemlig salmebogskom-

missionen sigter til dem, når den hævder at have skånet menigmand for salmer af "al for mange slags". Mere sandsynligt er det nu nok, at "slags" går på melodier, for Henrik Glahn har påvist, at 1699 anvender et meget begrænset repertoire (1699E s. 12-14).

For fuldstændighedens mere end for nyhedens skyld skal et par tidligere berørte detaljer gentages her for at sættes ind i deres stilhistoriske sammenhæng. Mens VP principielt anfører forfatternavnet under hver enkelt salme, for så vidt som det er kendt, har 1699 samlet disse oplysninger til allersidst; efter det alfabetiske førstelinieregister følger "Et andet Register Paa Nogle af de Gamle og Ny Sange, tillige med deres Nafne, som dennem Digtet hafver, saa viit mand hafver været vidende" (bl. Rr 1^{r}-Rr 3^{r}). Både overskriften og placeringen indicerer en anden - og ringere - værdsættelse af digterne i 1699 end i VP, og også herved bliver kirkesalmebogen mindre præget af barokken, end det var Kingos plan, for den høje vurdering af poeterne har sit udspring i barokken. Kunstpoesien stillede selvfølgelig langt større krav til talentet end den gamle digtning før Arrebo, hvor man ikke kerede sig om de tryksvage stavelser, men alene anså tryktoppene for rytmisk relevante og i øvrigt accepterede ringere rim, mere fyld og enklere sprog end i barokdigtningen. Professionaliseringen af digtningen medførte rimeligt nok øget respekt for de medfødte kunstneriske evner.

Med rette har man set det som et udslag af denne digteriske selvbevidsthed, at Kingo i VP lod sine egne digte trykke med større typer end alle andre, og at opsætningen vers for vers stort set blev forbeholdt de metrisk gennemarbejdede tekster (se fx KSS VI s. 436). Udgiverne af KSS har anset disse typografiske variationer for så karakteristiske for VP, at de er blevet overført til den moderne udgave, som derved giver et udmærket indtryk af Kingos æstetiske intentioner med bogen. Det siger sig selv, at 1699 ikke favoriserer den nye poesi, heller ikke ved prangende opsætning.[5]

6. Dedikationerne

Som det hørte sig til, blev både VP og 1699 indledt af ydmyge dedikationer til kongen, forfattet af Kingo. De er fornemme repræsentanter for barokprosaen, retorisk forfinede og såvel teologisk som politisk gennemtænkte i mindste detalje. Deres divergerende udtalelser om poesi er belysende for forholdet mellem Kingos oprindelige intentioner og kirkesalmebogens kompromis mellem brugernes formentlige konservatisme og den samtidige kunst.

VPs dedikation omtaler ret udførligt reformationstidens arbejde på at skabe en dansk salmedigtning:

---

[5] Også gradualet anvender forskellige skriftgrader til salmeteksterne, men det sker vistnok udelukkende for at opnå en hensigtsmæssig fordeling af teksten på sider og opslag; andet system har jeg i det mindste ikke kunnet finde.

> enhvers Fliid og Arbeyde i HErren fortiener ald berømmelig Hukommelse og Eftermæle. Men som dend Poetiske Kunst ey paa de Tider, udi disse og andre Rigers Modersprok, vaar kommen til dend Art og Øvelse som nu, lood de gode Salige Mænd deres Riim løbe paa frj Haand, meere agtende Slutningen, end dend visse Maal og jefnløbende Samling udi Verset og Riimslutningen. Det vaar saa de Dages Maneer og klingede da meget vel (KSS IV s. 8f),

hvorefter Kingo fortsætter med at tage brodden af sin kritik. Imidlertid står den der, og nok så megen anerkendelse af den gode vilje og det opbyggelige formål ændrer ikke ved hans grundlæggende syn på den ældre salmedigtning som primitiv. Hans vurdering er utvivlsomt tildels metrisk begrundet ("dend visse Maal"); hvad han haft i tankerne med "jefnløbende Samling" er ikke ganske klart, men det er formentlig kompositionen og dermed så vigtige barokke virkemidler som antitese, parallel og gentagelse.

Hverken den korte tilegnelse i salmebogen af 1699 eller den længere i gradualet rummer den slags programmatiske erklæringer, men ganske er de dog ikke blottet for den moderne digters selvfølelse. I den første beretter Kingo, hvordan kongen har ladet indrette en salmebog "hvilken Jeg og, efter Eders Kongl. Mayest. Allernaadigste Befalning med Endeel Psalmer, efter det Pund mig af Gud betroet er, hafver forbedret" (KSS V s. 4). Også i gradualets dedikation siges det udtrykkeligt, at salmebogen er forbedret med nye salmer, bl.a. af Kingo (s. 13). Ingen skulle kunne være i tvivl: den nye poesi betegner et fremskridt, dens fremmeste udøver er Thomas Kingo, og hans talent stammer fra Gud. Alt dette siges naturligvis diskret, men umisforståeligt.

Mindre diskret er det, at såvel salmebogens som gradualets titel indeholder vendingen "med mange Ny Psalmer forbedret" (s. 1 og 7). I hvert fald salmebogens titelblad kan være udformet med et sideblik til reklameeffekten, for datiden var ikke tilbageholdende med at udstille sine fortjenester i bøgernes titler. Men et sådant hensyn har næppe spillet nogen rolle for dedikationerne, hvis udtalelser om æstetik må tages alvorligt.

Mens de forgangne tider slet ikke nævnes i kirkesalmebogens tilegnelse, kan kritikken af den gamle poesi læses ud af gradualets dedikation, om end i formummet skikkelse. I omtalen af reformationstidens kirkesang hedder det nemlig:

> Folket giorde en god Begyndelse til at synge yndelig for HERREN i deris Hierter. Denne saa ynskelig Begyndelse til videre Fremgang og Forbedring at føre udi Kirkerne, som det sig efterhaanden best kunde skikke, befalede og tillod Allerhøystbemelte Eders Kongl. May:ts Olde-Fader Danske Sange og Salmer i Guds Kirke her og der i sine Riger at indføre (s. 11).

Syntaksen i den sidste periode er så indviklet, at en forklarende parafrase kan være på sin plads: 'For at føre denne så ønskelige begyndelse til videre fremgang og forbedring i kirkerne, som det efterhånden bedst kunne ske, befalede og tillod Christian III, at man indførte danske sange og salmer i Guds kirke her og der i hans riger'. Pointen ligger i påpegningen af, at der var tale om en begyndelse, og at den sandelig kunne forbedres efterhånden; Kingo dækker sig grundigt ind ved at lade denne implicitte kritik gælde forholdene i Christian IIIs regeringstid, og i det følgende bruges der langt mere plads på at fortælle, hvordan kongen fremmede gudsfrygten, end der her blev ofret på den meget forsigtige afstandtagen til de gamle salmer.

Dedikationerne portrætterer bøgerne. Hvor VP med brask og bram fremfører barokkens stilidealer, nedtones de i 1699 af hensyn til brugerne, men de får dog lov at overleve. Det var ikke helt med urette, at man knyttede Kingos navn til kirkesalmebogen, og de danske og norske menigheder, der trofast sang Kingosalmerne og vedblev at synge dem trods alle rationalistiske stormløb, sikrede sig ikke bare en ordentlig luthersk dogmatik, men også dansk poesi af lødigste karat. For dem blev barokken brugslyrik.

JOHN DAHL TOLDSTED

Tradition og nyskabelse

Det subjektive element i Kingos salmer

Når man i dag læser Thomas Kingos salmer, kræver det en særlig opmærksomhed for at omgå det bevidsthedstab, som er en naturlig konsekvens af de 300 år, der er gået siden salmerne blev skrevet. Det er nødvendigt at have kendskab til den kristne billedverden, for at teksterne ikke skal afstøde én eller forårsage fejllæsninger. Teksterne kræver en særlig indsats, men når dette er sagt, kan Kingos salmer samtidig virke overraskende moderne og vedkommende. Det skyldes dels, at den kristne forestillingsverden generelt er eksistentielt interessant og dels at Kingos billedsprog indeholder en genkendelig lidenskab, et behov for at fremprovokere følelsesmæssige reaktioner, der kan sammenlignes med et moderne menneskes ytringer. I tekster med en helt anden verdenshorisont, er det stadig muligt at møde sig selv og at overtage teksternes erfaringer. Det er faktisk en central egenskab ved Kingos digtning, at den i særlig grad anskueliggør den evangeliske mytes erfaringer, sådan at fortolkeren oplever det som presserende virkelighed. Kingo videregiver evangelierne på en særlig måde; han understreger personernes emotionelle rystelser. Jeg vil i denne artikel orientere mig om billedsprogets kapacitet hos Kingo til at gøre de mytiske erfaringer personligt forpligtende 1600 år efter de blev nedskrevet. Denne sjælelige indlevelsesevne har en lang eftervirkning og er fundamental i eftertidens litteratur og samfundsliv. I det følgende vil jeg nøjere karakterisere Kingos inddragelse af de syngendes følelsesliv og dermed godtgøre, hvordan det foregriber en subjektiv tradition i dansk kirkelighed og litteratur.

Kingos salmer illustrerer, hvordan ortodoksiens bodskristendom dirigerer menneskets verdensopfattelse og religiøse indlæring og desuden hvordan der opstår en ny subjektiv lidenskab i fortolkningsarbejdet, der peger ud over ortodoksiens epoke. Salmerne er dels udtryk for barokkens autoritative kristendom og dels at barokkens menneske er så affekteret og involveret i det religiøse drama, at det udvikler en agtpågivenhed over for egne følelser, og dermed et element af individualisme. Det foregriber den kristnes mere minutiøse omgang med sin sjælelige konstitution i pietismen, hvor nye subjektive religiøse evner medfører et bredt opgør med ortodoksiens kirke- og kristendomssyn. Kingos salmer er dermed ikke blot udtryk for ortodoksiens verdensbillede men rummer også eksempler på, hvordan den kristne tradition og billedverden fortsættes og videreudvikles. Senbarokken indvarsler netop en overgangsperiode imellem lutherdommens

tradition og pietismens nybrud.

Før jeg begynder gennemgangen af Kingos salmer, vil jeg kort skitsere de redskaber, som den kristne tradition selv har udviklet til en sådan praksis. Hermed er det muligt nøjere at karakterisere forskydningen, der finder sted i senbarokken fra den autoritære biblicisme til subjektivitet, for forskydningen angår fortolkningspraksis, og betegner, at den kristne begynder at stille nye spørgsmål til myten. Jeg vil karakterisere de tre kristne fortolkningsredskaber *den firefoldige tekstforståelse*, *typologi* og *applikation*, der er centrale udtryk for den kristne tekst- og billedforståelse. Som et resultat af middelalderens bibeleksegese blev den kristne fortolkers spørgende position over for den hellige billedverden formaliseret i fire forståelsesniveauer eller spørgsmål, som kaldes *den firefoldige tekstforståelse*[1]. Det første niveau er det historiske, hvor fortolkeren spørger til tekstens bogstavelige mening og historiske sammenhæng. Det andet er det allegoriske niveau, hvor fortolkeren spørger til en dybere åndelig, d.v.s. frelseshistorisk betydning i begivenhederne. Det tredje niveau er det tropologiske, hvor fortolkeren spørger, hvad det hidtidige analysearbejde betyder for fortolkerens eget liv. Tolkningen skal her opdrage den kristne til den korrekte livsførelse og vejen til frelse, og der optræder derfor ofte et stærkt moralsk motiv. Men egentlig er forvandlingen mere grundlæggende og eksistentiel end blot et spørgsmål om moral, idet fortolkeren skal opøve en ny lidenskab og se en helt anden betydning i verden: den overbærende kærlighedsevne som verdensholdning. Det er det eksistentielle niveau, troens niveau, hvor den åndelige synssans, som det allegoriske niveau tilvejebragte, også skal resultere i et gennembrud i menneskets omverdenssansning. Det fjerde niveau er det anagogiske, hvor fortolkeren spørger til hvilken forventning om fremtiden, det hidtidige fortolkningsarbejde rummer. Hver gang fortolkeren finder svar på et af disse spørgsmål, kommer både fortolker og emne nærmere sin guddommelige identitet. Det anagogiske niveau er kronen på værket, og fremviser det eskatologiske perspektiv, som den eksistentielle forvandling i det tropologiske niveau tilvejebringer, og som åbenbarer menneskets sande væsen, d.v.s. dets gudbilledlighed. Det er altså muligt at skifte type fra syndig til guddommelig, fra afbillede til forbillede, og at blive genkendt som et væsen af højere og mere lidenskabelig fylde end det normalt forventes.

Hermed kommer vi ind på den spændende fortolkningsmetode i kristendommen, som kaldes *typologi*[2]. Når den kristne i løbet af den firefoldige tekstforståelse dirigeres nærmere sin guddommelige identitet, så træder han i forhold til frelseshistoriens ubrudte række af forbilledlige typer, så den kristnes handlinger forstås på baggrund af bibelens normative handlinger og samtidig forlænger disse ind i nye sammenhænge. Det bærende – og revolutionære – i kristendommen er

denne identifikationsmodel. Northrop Frye har i sin bog *Den store Kode* beskrevet den typologiske refleksivitet sådan: "De to testamenter udgør et dobbeltspejl, hvor hvert af spejlene genspejler det andet (...) Alt hvad der sker i Det gamle testamente, er en *type* eller et forvarsel om noget, der sker i Det nye testamente (...) Det der sker i Det nye testamente, udgør en slags *antitype*, en realiseret form, af noget der er foregrebet i Det gamle testamente." (Frye, s.137-138). Og tilsvarende kan en handling i NT eller i eftertiden, inkl. vores nutid, være en type, som venter på at blive afsløret og forklaret i eskatologiens endelige antitype. Typologien paralleliserer sådan frelseshistorien og udgør med sine uendelige samhørighedsforhold den hermeneutiske grundstruktur i den firefoldige tekstforståelse[3].

Inden for den firefoldige tekstforståelse fokuserede den kristne kunst igennem middelalderens opdragelsesarbejde på det historiske og allegoriske niveau. Her markerer reformationen også en hermeneutisk forskydning, hvorefter det tropologiske fortolkningsniveau i højere grad opøves for at inddrage den enkelte i begivenhederne. Der er en lang udvikling siden reformationen, hvor det bliver tydeligere, at det afgørende i typologi ikke er refleksiviteten i bibelen mellem forudsigelse og opfyldelse, men aktualiseringen af dette forhold i den enkeltes konkrete handling. Kingos salmer udgør et interessant mellemstade i denne udvikling, og det er min hovedinteresse i teksterne at påvise og undersøge den tiltagende interesse for det tropologiske fortolkningsniveau. Det er da på sin plads her nøjere at bestemme dette niveaus egenskaber. Tropologiens identifikation imellem den troende og Gud, eller mellem det nuværende og det eskatologiske kaldes *applikation*, og udtrykker den enkeltes forsøg på at overføre frelseshistoriens normer på sin dagligdag. Begrebet applikation gengiver den bevægelse, hvormed en større og overordnet sammenhæng kommer til at blive gældende for en enklere sammenhæng[4]. Svaret på og modtagelsen af Guds nye handlinger er afgørende. I bønnen *Fader Vor* er applikationen til stede i linien "som *vi* også forlader vores skyldnere", der beskriver den guddommelige tilgivelse som en menneskelig aktion. Når applikationen af den mytiske billedverden opprioriteres, forårsager det en øget opmærksomhed om de syngendes egen erfaringsverden. Kingos salmer gengiver nogle tidlige momenter i denne udvikling, der afgørende præger den efterfølgende salmedigtning i pietismen og romantikken, og de indeholder nogle tidlige udtryk for den ekspansion af applikationens fortolkningsniveau, som finder sted i de følgende 300 år. Applikationen er endnu ikke så fremhævet, men de syngendes bodfærdige beskæftigelse med egne sjælelige evner gengiver en forskydning bort fra ortodoksiens autoritative styring til en subjektiv kontrol af følelses- og trosliv, der opprioriterer applikationens betydning. Det er magtpåliggende for Kingos dramatiske og

effektsøgende kunstneriske udtryk, at tilskueren ikke blot belæres men inddrages følelsesmæssigt. Hans salmer skærper derved den syngendes evne til at forstå og løse egne følelsesmæssige spændinger. Denne forøgede evne hos fortolkeren til at indeholde og styre store energiladede oplevelser er applikationens forudsætning og har efterfølgende som konsekvens, at fortolkeren føler sig legitimeret til i højere grad at videredigte og personliggøre myten. Vil man følge applikationens historie, d.v.s. det øjeblik i tekstforståelsen, hvor den kristne billedverden forbindes med og får konsekvens for fortolkerens privatverden, så har den en væsentlig foregribelse i Kingos salmer, og det er dette fremadskuende element i Kingos salmer, jeg vil karakterisere i denne artikel.

Først vil jeg kort anføre, hvad det er for et forestillingsrum, som er på færde i Kingos digtning. Én ting er sikkert; det er i højeste grad polariseret og spændingsladet. Som læser kan man her opleve at blive revet med af en stærk insisterende billedkraft, en evne til at involvere og fremvise. Kingo og barokken refererer grundigt de testamentlige historier, og samtidig er det karakteristisk, at hans salmer understreger lidenskaben i historierne. Sansepåvirkningen og den effektfyldte beskrivelse af det religiøse drama fungerer som en åbning til de syngendes sjæleverden. De syngende skal bringes i affekt. I overensstemmelse hermed er Kingos salmer kendetegnet ved en udpræget anvendelse af væskesymbolik, som skal markere de sjælelige forskydninger. Salmernes forestillingsrum udgør et delta, som er fyldt af tårer, blod og sved, og hvor de syngende gennemgår en række sjælelige forvandlinger. Overgangen imellem nat og dag, og imellem den syndige tilstand og boden er tilbagevendende, og foregriber den endelige eskatologiske overgang fra livet, over døden til opstandelse og dom, som enhver opmærksomhed i Kingos salmer er rettet imod. Det flydende element billedliggør den eksistentielle ustabilitet, som menneskelivets forgængelighed forårsager.

Barokken skaber kunst på baggrund af tab og fremmaner tilværelsens flygtighed, og dens foretrukne symboler er ting, som forandres eller forgår; f.eks. det rindende vand og boblen. Denne tematiske flygtighed er teologisk og typologisk bestemt; Gud er af fasthed, men syndefaldet har omstødt alt skabt til en usikker tilstand. I *Aandelige Siunge-koors Anden Part, Dend XIII. Sang*, beskriver Kingo barokkens pessimistiske menneskeopfattelse og den kristnes manglende integritet sådan: "Jeg er som et forfløyet Blad, / Der alle Vinde driver, / (...) / Hvert Øyeblik Forandring skeer, / Udi min Siæle-boligs Leer, som slet udsoted bliver." Kingo tager tilsvarende afstand fra timelighedens jagt efter lykke på grund af dennes manglende stabilitet: "Vel haver Lykken flagred om, / (...) / Men jeg blev alt bedraget! Hun stood oppaa dend slibrig Bold, / Og hafde intet bedre hold / End GlaB der knak og knaged!". Lykkens Fortuna er timelighedens Gudinde, og derfor kan

Kingo beskrive hele jordkloden som en bold, "Jordens Velte-klodd" (*Hierte-Suk* efter *Dend V. Sang*), hvorpå Lykkens Gudinde drejende står. Hele verden synes i Kingos salmer altså inddraget i en foranderlighed, som den Heraklit beskrev. Det er da afgørende, at timelighedens lykkegudinde kontrasteres af Kristus` evige værdier. Denne distinktion imellem lykke og den kristne kærlighed udfolder Kierkegaard i *Kjerlighedens Gerninger*, hvor han beskriver den kristne kærlighedspligt som en bestandig værdi, hvor lykken og den umiddelbare kærlighed altid vil være relativ, da værdien af selv det lykkeligste øjeblik er afhængigt af om det består, og derfor altid først kan bedømmes og nydes for sent (jf. Kierkegaard,bind 12, s.36-37). I stedet for lykken og den sanselige livsglæde, som i den kristne tradition betragtes som en hedensk livsopfattelse, understreger Kingo og Kierkegaard kristendommens kærlighed, d.v.s. en kærlighed, som er uløseligt knyttet til det at bære. I barokken er netop disciplinen og bevidsthedskontrollen, som magter passionens dobbeltgreb af både lidenskab og pligt, fundamental.

Kingo beskriver den frelseshistoriske kamp imellem det guddommelige og Satan, sådan som det bl.a. finder sted i Jesus` lidelseshistorie og i denne histories væskesymbolik: sved, blod, vand, vin. Men det er desuden magtpåliggende for Kingo at foretage et sceneskift og påvise at denne kamp ikke føres i tekst eller på billeder men i den syngende. Kingo beskriver kampen imellem de typologiske urbilleder men også denne kamps aktuelle scene; at den finder sted som en konflikt imellem forskellige sjælelige tilstande og lidenskaber i mennesket. Det er denne til tider ret ekstreme fokusering på at skabe inderlig forvandling, der i Kingos digtning virker som en overgang til den efterfølgende pietistiske bevægelse.

Væskesymbolikken billedliggør Kingos psykologiske indsigt og hans teologi, og er det mest markante udtryk for dette: At mennesket i sit følelses- og gerningsliv konstant befinder sig på overgangen mellem modsætninger, og at et skel kun består ved Guds indgriben. Alting er trods sin tilsyneladende stabilitet sammensat af egenskaber, som er modsætninger i den mytiske grundstruktur. Inden for Kingos væskesymbolik er den afgørende modsætning Jesus` blod over for Satans og slangens gift. Den frelsende væske er det blod og vand, der løb ud af Jesus` side på korset (Joh 19,34), og den modsatte væskeform er stikkets; gifttandens, tornens og lansens. Og man stikker sig i denne verden. Guds skelsættende arbejde i Genesis er stadig højaktuel hos Kingo, og mennesket kan tilskynde Guds indgriben ved bod, og bodfærdigheden, pønitensen, er derfor det afgørende tropologiske element i Kingos digtning.

I det følgende gennemgår jeg nogle grundelementer i Kingos salmer med udgangspunkt i den tidstypiske måde, hvorpå han beskriver det affekterede menneske. Hans salmer forholder sig

tekstnært til den episke baggrund i de bibelske fortællinger, men understreger desuden fortællingernes evne til at chokere og rive mennesket ud af den vanemæssige sansning. Han inddrager de syngendes følelsesliv i en medskaben og en lidenskabelig indre forvandling, der applicerer Jesus` ydre handlinger på et sjæleligt plan. Angående *Aandelige Siunge-Koors Første Part* orienterer jeg mig om den kosmologiske kamp, som Kingo overfører fra bibelen til at gælde i mennesket og i døgnrytmen. Angående *Aandelige Siunge-Koors Anden Part* orienterer jeg mig om boden, som Kingos afgørende tropologiske anvisning i dette kosmologiske drama. Min gennemgang af de to salmesamlinger fungerer som en skitsering af de væsentligste tematiske kernepunkter hos Kingo og i barokken, før jeg analyserer Kingos centrale salme *Om JEsu Sveed Udi Urtegaarden*, fra *Vinterparten*, der på afgørende måde gengiver Kingos interesse i applikationen, hvor den mytiske reference forårsager sjælelige forskydninger i de syngende.

Aandelige Siunge-Koors Første Part (1674)

Den typologiserede døgnrytme og hjerteofferets lidenskabelighed

Kompositionen i *Aandelige Siunge-Koors Første Part* udgør syv afsnit, et til hver ugedag, som hver indeholder en morgensang, en aftensang og en bodssalme. Kompositionen gengiver det forhold, at Første Partens teologi og psykologi tager udgangspunkt i en række overgangssituationer mellem dag og nat, lys og mørke, virksomhed og hvile. Natten er det eksistentielt udsatte tidspunkt, hvor adspredelsen hersker - "Naar jeg mig skal legge ned / Udi Nattens blanded taage, Og jeg af mig selv ey veed," (*Dend Anden Aften-sang*;9,2-4) - og hvor den syngende beder Gud om støtte. Morgenen beskrives som en opstandelsessituation, hvor den syngende lovpriser den skabte bestandige verden. Bodssalmerne er udtryk for menneskets forsøg på at gøre sig fortjent til, at Gud er overbærende over for menneskets svaghed i disse rækker af overgange og eksistentielt tilspidsede situationer.

En del af det mareridt, som den syngende forsøger at forberede sig på og eliminere ved Gud, er en konsekvens af det samme guddommelige system, som han søger hjælp i. Sådan intensiveres glæden over Kristus` frelsende nåde - som den syngende påberåber sig - ved menneskets angst for dommen. I Kingos salmer udtrykkes den traditionelle kristne forestiling om at Gud sidder i himlen med en række karakterbøger, hvori han nedskriver den enkeltes "Feyle-tal" og "synde-samling" (*Dend første Aftensang*;6). Det er da den frygtelige vished om på dommens dag, at skulle konfronteres med dette "Regne-Bræt" (*Dend Fierde Kong Davids Poenitendse Psalme*; 9,6), der knuger de syngende ned i en sveddrivende angst. Det er derfor væsentligt for Kingo, ikke mindst i aftensangene, at godtgøre, at på trods af ens synder er man ikke solgt til helvede, men at

Jesus har løskøbt én og fungerer som retteblæk over for Guds regnebræt. Det er retteblækket, den syngende vågner til i morgensangene; en ny begyndelse for det nyskabte, hvor synden endnu ikke har markeret sig, men synes efterladt i nattens grav. Døgnrytmen kristologiseres sådan, hvor natten typologisk repræsenterer Jesus` tre dage i graven og morgenen er en antitype på hans opstandelse. Det er ikke blot en symbolværdi, der tillægges dagens frembrud, men et udslag af at dagligdagen hos Kingo opfattes i direkte forlængelse af mytens begivenheder. Den smukke og livskraftige optakt til *Dend første Morgen-sang* forstår netop daggryet som Kristus` bedrift og handling, og denne mytiske livskraft i nuet, stemmer de syngende til lovsang: "Rind nu op i JEsu Naun, Du Livsalig Morgen-røde, / Jeg vil i Basunen støde / (...) / Og min Frelsers Lov opføre / Til dend høye Himmel-Sky." Morgenen skildres hos Kingo som den aktualiserede frelse, hvorved alt skabt føres ud af eksilet. Når begejstringen vælder frem i morgensangene, sker det dog på trods af verden, og kun som en foregribelse af det kommende. Længslen efter tilstandsforvandling og forbilledlig overgang, er altid en konsekvens af syndsbevidsthed. Kingo overtager ortodoksiens absolutte mistillid til menneskets evner, og han tvinger konstant den syngende til at indse, at "(...) jeg bær / Synds Spedalskhed i min barm," (*Dend Anden Aften-sang*;3,4). Kingos salmer tager udgangspunkt i at mennesket og verden ved syndefaldet fik en satanisk natur, der til fordel for en kortvarig lykke-opfyldelse destruerer sig selv. Sådan rummer mennesket satans blod (*Dend første Morgen-sang*;13,8), der tilskyndes af og svarer til verdens upålidelighed og lyst, men som ved troens og bodens fromme lidenskabelighed kan opnå en så høj varmegrad, at det forvandler tilstand og bliver til Kristus` blod (*Dend første Morgen-sang*;3).

Det er denne lidenskabelighed, der ligger bag barokkens eksplosive og dramatiske billedkraft, og som er en iver efter at applikere. Det får hjertet til at stige som en varmluftsballon mod Gud og fæstne sig til ham, båret på den opadstigende røg fra offeret, som hjertets lovsang betegner, og som det er gengivet på titelkobberet til *Aandelige Siunge-koors Anden Part*. På titelkobberet til *Aandelige Siunge-koors Første Part* går den vertikale kommunikation fra de syngende tilsvarende igennem et hjerte på et alter, hvorigennem lyden stiger videre op til Gud. Kingo karakteriserer til stadighed de syngendes applikationsbestræbelse i forbindelse med hjerte- og offermetaforikken. Det afgørende skriftsted, der hægter hjerte og offer sammen er Salm. 51,18-19, hvor offeret psykologiseres og menneskets kommunikation og frekvenslighed med Gud udelukkende betinges af det sønderbrudte hjertes lidenskab. Offerkniven vendes her mod én selv for at uddrive synden i ens krop. Dette skriftsted er en afgørende forudsætning for kristendommens radikale inderliggørelse og decentralisering af den jødiske opfattelse af Tempel og Loven, og i en

beskrivelse af lovsangens offer refererer Kingo direkte hertil i *Dend Fierde Kong Davids Poenitendse Psalme*: "Thi du har ingen Lyst til feede Offers Røg, / Og dig befalder ey Brend-Offers hellig Smøg, / (...) / Men ieg langt bedre veed, at HErrens Offer er / En sønderknused Aand, som Sorg for Synden bær," (Strofe 15-17). Måden, man viser sit åbne og brudte hjerte hos Kingo, er ved at lade det bryde ud af ansigtets åbninger i sang og gråd. Det første beskriver han tydeligt i forbindelse med morgensangenes livfulde antændelse af alle organer, og det sidste beskriver han i sine Poenitendse-salmer og desuden i de "Hierte-suk", som bliver fremtrædende i Anden Parten. Den lidenskabelige sorg over egne manglende evner er det bærende udtryk for de syngendes forsøg på at applikere det guddommelige på deres egen erfaringsverden.

Aandelige Siunge-Koors Anden Part (1681)

Boden

Aandelige Siunge-koors Anden Part består af tyve salmer, hvoraf de tretten efterfølges af et "Hierte-Suk". De første ti salmer beskriver sjælens kamp for gennem syndsbevidstheden og boden at frigøre sig for sine jordiske og kropslige tilknytninger, hvorefter resten af samlingen beskriver den rensede sjæl, der dermed opstår og som fra et højere stade - evighedens perspektiv - udleverer den jordiske verden. Boden er fremtrædende i samlingen, og i min orientering om applikationen interesserer jeg mig især for Kingos beskrivelse af de sjælelige forskydninger og overgangstilstande, som foregår under bodens inderlige nedbrydning af de syngendes verdenstilknytning, og som er forudsætningen for frelsen. Jeg inddrager derfor f.eks. ikke salme nr. XI *Far, Verden, far vel*, der ellers er central i samlingens anden del med sin smukke og konsekvente udlevering af verden som en jammerdal, men som ikke karakteriserer bodens og applikationens vej frem til denne skråsikkerhed. Boden er grundlæggende i ortodoksien og - i kontrast til den katolske retfærdiggørelseslære - dens afgørende tropologiske anvisning og bestræbelse, hvormed Kingo og barokken søger at kontrollere den troendes numinøse og grænsesprængende oplevelse af anagogisk karakter. Applikationen foregår derfor kun ved halv kraft, da den ikke fremhæver det anagogiske, men især vil anskueliggøre, at det anagogiske perspektiv er skjult bag menneskets synd.

At bryde ud i gråd skal også være at bryde med noget forstenet i sig selv. Bod fremmer individuation, der i denne forbindelse altid er gudbilledlighed: "Naar du Hiertets Graad udtømmer, / Da til Gud i Vand du svømmer!" (*Hierte-Suk* efter 13. sang). Denne tilnærmelse til Gud i boden udtrykker dels den sjælelige tilstandsforvandling, hvor boden styrker mennesket i dets aktuelle fromhedsliv, men udtrykker desuden Kingos overvejelser om den fremtidige eskatologiske

konsekvens af menneskets handlinger. Det er nemlig særligt med boden som med den timelige eksistens i det hele taget hos Kingo; at det, man gennemlever af smerte og mådehold i dette liv, skal modsvares af fornøjelse i det hinsidige. Lige som Gud har et regnebræt, har han også en vandmåler, der måler den bodfærdiges tårer i dette liv, for siden af svare dem med en mængde af sit eget livets vand. Sådan trøster den grædende sig i samme salme ved, at han skal blive oprejst i eskatologien: "Thi jeg seer at du mig prøver, Og en liden Tijd bedrøver, At du mig tilmaale kand, / For en Skaal-fuld Øyne-taare, / Af GUds Himmel-veld og Aare / Tusind Floder Trøste-vand!"

En fin beskrivelse af applikationens karakter og af hvordan den hos Kingo er forbundet med bod og smerte, findes i hjerte-sukket efter 6. sang: "Søde JEsu, Siælens Læge, / See, og lad dig dog bevæge / Ved min Siælis dybe Saar! (...) Saa skal du mig vel husvale, Og saa trøstig til mig tale: / *Jeg vil hele Syndsens Skaar! / Aldrig skal du finde Smerte / I dit dybe saaret Hierte, / Naar jeg legger Saar paa Saar!*" Når hjerte sådan trykkes mod hjerte, angiver det, at i boden kan mennesket applikere nogle forbilledlige erfaringer på sin egen smerte. Boden giver indsigt i Jesus` hjerte og passion, så mennesket både genkender sin skrøbelighed og erfarer, at boden rummer Jesus` forvandlende kræfter og derfor kan overkomme smertens frugtesløse tilstand. Boden skal sådan åbne det forhærdede hjerte som en psykologisering af begivenheden da Moses slog vand af klippen (2 Mos 17,6): "Slae paa mit Hiertis Klippe, At det i Strømme-vand / Alt Verden ud kand slippe, / Og Himlen giemme kand." (*Dend første Sang*;10,1-4). Det er hjertet, der er det vandrige delta, som Kingo beskriver i sin digtning, og det er i hjertet overgangen fra synd til tro skal ske. Sådan vil den syngende i *Dend første Sang* lade sit hjerte omslutte en bundløs vandrigdom, der er vældigere end selv havets: "Opfylde Hiertets Spand / Med Naadens Floode-maal, / Hvis grunde-løse Strømme / Afgrunden ey kand tømme, / Ey Hafsens hule Skaal." (2,3-8). At hjertet og menneskets inderste rum kan indeholde en overdådighed, som hele den ydre verden ikke kan udgrunde, er et karakteristisk udtryk for inderliggørelsen i kristendommen, som den uddybes efter reformationen og i den overgangstid til pietismen som Kingo og senbarokken repræsenterer. Dette mægtige indre klangrum er det, der orkestreres i de følgende tre hundrede år.

Den sidste sang i Anden Parten er *Dend XX. Sang. For Søefarende*, som er symptomatisk for forfatterskabets bærende billedsprog. Den sejllads, som Kingo her beder om Guds opsyn med, er sammenlignelig med den sjælelige overgangsfase, som hele hans forfatterskab beskriver. Det er da også tydeligt i salmen, at sømændenes farlige erhverv for Kingo er udtryk for troens og eksistensens generelle skrøbelighed. Det er den kristne i det hele taget, der i sit trosliv kun har skibsbugens tynde brædder imellem sig og døden - "Du veedst vor Skibe-planke / Er næp tre Fingre breed, / Som

Havets Bølger banke / Med Vold og Fyrighed:" (3,1-4) - for det er den kristne, der så let hos Kingo træder ved siden af og ud i synden, som i den kristne tradition er uløseligt tilknyttet døden (Rom. 5,12-21). Det er sådan sagt om de syngende i kirkeskibet, at dé selv er "En liden Flyde-flok," (8,2), og dette "sejle" og "overgangs"-perspektiv på det kristne liv understreges af det efterfølgende *Hierte-Suk*, der udgør Anden Partens afsluttende tekst. Her er havet og sejlladsen netop symboler på sjælelivets trængsler og bevægelser, og det er sådan ikke det konkrete hav, der er væsentligst for Kingo; det fungerer kun som reel-impuls for den indre betragtning: "Naar jeg, O Gud paa Havet er / Og Bølge-ryggen giennemskiær, / Da kand jeg mig erindre, / At i mig selv der er et Hav / Ræt ved min dybe Hierte-grav" (1-5). Kingo forsøger over for denne indre syndflodsagtige lidenskab, Satans gift, at vække Guds barmhjertighed ved på sin side at fremvise én ren væske; tårens: "(...) skal jeg qvælis i en Søe, / Da, søde JEsu, lad mig døe / I Øynis Boode-bekke." (28-30). Det er da også en passende afslutning på det mægtige bods-skrift som Anden Parten udgør.

Denne sjælelige tilstandsforvandling fra syndig til fri, denne indre overgang som kosmologisk og frelsende bevægelse, fremtræder intet sted i Kingos forfatterskab så tydeligt som i salmen *Om JEsu Sveed udi Urtegaarden.*

Om JEsu Sveed udi Urtegaarden (1689)

Overgangen mellem modsætninger

Salmen *Om JEsu Sveed udi Urtegaarden* er den anden passions-fortælling i Kingos tredie store salmeværk *Vinter-Parten: Psalmer over Christi Lidelse* (1689). Samlingen består af 17 passionssalmer, der følger Kristus` lidelseshistorie - fra lovsangen efter påskemåltidet til korsfæstelsen - med det formål at aktualisere den for de syngende. Salmen beskriver en metamorfose, en dramatisk og skelsættende overgang fra en tid til en anden af kosmologisk rækkevidde, og den gør det ved en for barokken karakteristisk antitetisk og patetisk anvendelse af væske- og havesymbolik[5].

1. Over Kedron JEsus træder,
   Vader med sin bare Food,
   Græder, alle Øyne, Græder,
   Græder, om i kunde, Blood!
   See hvor Bladet er nu vendt,
   Alle Buer nu er spendt,
   Som paa JEsus ene sigter,
   Og til Døden ham forpligter.

Allerede i første vers foregribes det virkningsfulde frelseshistoriske forløb, som salmen vil sætte i scene. Salmen tager udgangspunkt i den bæk, der løber igennem Kedrondalen mellem Jerusalem og Oliebjerget med Getsemane have. Enewold Ewald skriver i sin konkordans (1748) om "Kedron (Cbr. Kidron, Sorthed.)", at den har "(...) faaet sit Navn deraf, at Vandet i bemeldte Bæk var altid tykt og ureent, af Offerblodet og anden Uhumskhed, som blev ved Canaler udledet af Staden og fra Templen i denne Bæk."[6]. Floden kommer dermed til at indestå for den verden af synd, lidelse og død, der er under Moseloven og syndefaldets konsekvens. Det er i denne anspændte situation, at Jesus indsættes ved sin inkarnation. At Jesus går ud i dette "(...) med sin bare Food", betegner hans forsvarsløse kødelighed i syndens maltrakterende væskeform. Hermed er der allerede henvist til hans lidelseshistorie. Overgangen, som Jesus udfører i salmens to første vers, karakteriserer da Jesus` frelseshistoriske mission, hvor korset på Golgatha betegner grænsepælen mellem før og efter Jesus` indgreb. Overgangen rejser en situation af en anden karakter, og salmen introducerer straks en række væskesymboler for at betegne forskellen. Allerede i salmens titel benævnes sveden, og i første strofe tårer og blodet. Alle tre væskeformer forbindes med Jesus, og kontrasterer Kedronfloden, og kommer i salmen til at virke forvandlende. Jesus skal udføre en frelseshistorisk overgang, der står i et typologisk forhold til Exodus. Tilsvarende forløses Jesus` frelsesmission midt i den jødiske Exodus-fest. Der er en typologisk korrespondance mellem den måde som Gud i Exodus bragte Israel over i friheden og sikkerheden og så Jesus` frelses-mission; han er "the agent of the Exodus" (Charity, s.143). Sådan må Jesus efter palmesøndag uafladeligt orientere sig om "(...) den udgang, han skulle opfylde i Jerusalem." (Luk 9,31). Betegnende for denne afgørende typologiske korrespondance kaldes korsfæstelsen hos Lukas også for en dåb (Luk 12,50). Det er denne dåb, som Jesus gennemgik på korset, som Kingo foregriber ved at placere Jesus midt i Kedronfloden.

I den sammenstykkede beskrivelse af passions-forløbet, som trykkes i salmebøgernes tillæg, nævnes det indledningsvis, hvordan Jesus gik over Kedrons bæk til Getsemane have, og Kingo har med teatralsk effekt grebet Jesus i netop dette moment før dramaets udfoldelse. Og allerede fra 3. vers er de syngende inddraget som øjenvidner og deltagere i det kosmologiske drama. Præsens-formen understreger Kingos vilje til at gøre de syngende samtidige med mytens begivenheder. Indvirkningen på de syngende skærpes desuden ved gentagelsen af imperativet "Græder". Allerede i første strofe er det tropologiske sådan inddraget i det historiske og allegoriske. Med anvendelsen af den dramatiske præsens bestræber Kingo sig på at vække den syngende til igennem de kraftigste følelsesreaktioner at identificere sig med begivenhederne. Hovedanliggendet er at applikere den

historiske beretning på den syngende, så det opleves som nutidig virkelighed.

I 2. strofe skifter Kingo til datid for at benævne den vidtstrakte mytiske baggrund, som Jesus indtræder i: "David engang tung om Hierte / Gik hen over Kedrons Vand, / Fuld af Harm, aff Graad og Smerte / Flugtig i sit eget Land! / Men O JEsu, motte Du / Ikke ængstes mere nu? Du som Dig til døden skynder, / Bær ald Verdens sorg og Synder." Jesus` handling gives en betydningsgivende type i kong Davids handling, da han blev landflygtig ved sit folks oprør - fordi folket havde fået "stjålet deres hjerte" af Absalon (2 Sam 15,6) - og i denne lidelse overskred Kedrondalen (2 Sam 15,13). Det allegoriske fortolkningsniveau tolker den historiske reference kristologisk, så Jesus er den nye konge, der lider under sit folks oprør i syndefaldet, og Davids overgang og kongeværdighed foregriber Jesus` overgang og messiasværdighed.

Den 3. strofe beskriver Oliebjergets have, Getsemane, som er af samme forurenede tilstand som Kedronfloden. De krasse effekter er typiske for barokken: "Kriig og Striid og mord og Død, / Pidske, Plager, Spot og Nød / Synes af hver Knop at sprude, / Freden er for JEsus ude." Som kontrast associerer strofen til paradishavens antetypiske frugtbarhed, som syndefaldet forpurrede. Derfor beskrives Getsemane sådan: "Der er intet Træ for Øye / Hvor Freds Frugter er at faa!". I syndens verden, hvor Kedron løber og Getsemane gror, bruges træerne til korsfæstelse! Strofen foregriber hermed, at Jesus bliver den egentlige freds-frugt, der dermed omgør sit kors til livets træ. Havetemaet fortsættes i 4. strofe, hvor Jesus` og de syngendes vilkår i syndens verden beskrives sådan: "Gaar du ind udi en Have, / Som er Folkes Fryde-Sted / Angist vil sig strax tillave, / Følger dig i Hælen med." Det er nu klart, at forbindelsen til den mytiske urtid ikke først og fremmest er til David, men til Adam, hvis brøde ifølge 1 Mos 3,14-15 forårsager, at mennesket(s hæl) følges af dødsangst. Den Jesus-fod, der træder i salmens to første vers, er altså såret på en dødlignende Achilleus-vis, men Jesus skal netop vise sig at overvinde og overgå dette kosmologiske sår på det skabte.

Følgerigtigt nødes Adam-figuren også til at fremtræde: "Kom o Adam, kom at see / Ind udi Gethsemane! / See hvor Paradisets Lyster / Helved-Angist af ham kryster." Adam skal "see Ind" ligesom de syngende, hvis øjne skal se og græde i første strofe. Kingo danner hermed et mægtigt fokus ved at inddrage både urtidens figurant, Adam, og nutidens, de syngende, på scenen, hvor Jesus både er spejlingsaksen og synets brændpunkt. Scenens symmetriske opbygning med Jesus i midten realiserer mysteriets fortættede synspunkt, hvor begge tider - type og antitype - betragter hinanden. Kingo lader de oprindelige begivenheder og typer i forhistorien spejle sig i Kristus` opfyldelse, så typerne træder ud af deres skygger og fremstår i deres sande frelseshistoriske

betydning. Tilsvarende skal den syngende og aktuelle kristne, der lever i den nye tid, som Kristus delvist har løsrevet fra syndefaldet, spejle sig i det forklarelsens lys, som Kristus har kastet over historien. Salmen gengiver sådan det, som Friedrich Ohly kalder for, at "Das typologische Denken ist christozentrisch; der historische inkarnierte Christus ist die Zeitenmitte." (Ohly,1995, s.449). Kingo retter alles opmærksomhed mod tidens midte, da Kristus var imellem de to bredder, den gammeltestamentlige fortid og den af Kristus formede nutid - type og antitype - og da forvandlede tiden. Denne afgørende komposition i salmen, hvor Kingo lader den nye tid iagttage den gamle tids lavere niveau, gengiver, at overgangen over Kedron, som Kristus udfører, først og fremmest betegner, at Kristus overskrider det, som Ohly kalder for "die Zeitenschwelle" (Ohly,1977, s.336). De syngende lever i en tid, der er forvandlet, i tiden hvor Kristus har overgået syndefaldet og snart endeligt vil manifestere dette i eskatologien. Ved præsensformen og centralperspektivet understreger Kingo de mytiske handlingers fundamentale konsekvens for de syngende; når Kristus svækkes eller styrkes, er det den syngendes skæbne, der afgøres.

I strofe 5 foregår den kosmologiske kamp mellem syndefaldet og dets overvindelse i Jesus` indre. I jødedommen foregik den konkret som kampen mellem Israel og dets fjender, men når "Døden stormer Livsens Land" i Kingos salme, så foregår det "i JEsu Blood". Kedronfloden er en indvendig foreteelse, og den morderiske natur, som Getsemane er udstyret med i tredie strofe, forløber sig i femte strofe mod Jesus hjerte: "Kniber ved hans Hierte-Rood, / Slider, saver, skiær og stinger, / Som Ti Tusind giftig Klinger." Overgangen, som Jesus indsættes i, er en indre metamorfose, en sjælelig styrkeprøve. Landskabet udenfor Jerusalem med Kedrondalen og Getsemane er et sjæleligt landskab i den syngende. Denne subjektivering af den kosmiske kamp styrker applikationens påstand om at det er den syngendes egen indre adspredelse, der er Jesus` modstander.

Getsemane-have er salmens fix-punkt. Det digteriske greb, som Kingo foretager, når han i salmens begyndelse viser Jesus i Kedronfloden og i øjeblikket før han kommer til oliebjerget og haven, er vellykket, fordi Kingo her foregriber den betydningsfulde overgang mellem væskeformer, som Jesus siden foretager i haven. Salmen er sådan inddelt i to lokaliteter; strofe 1-2 beskriver Jesus` overgang af Kedronfloden og strofe 3-9 beskriver Jesus i haven, hans dødsangst og vendepunktet. Undervejs er de syngende som nævnt inddraget, men i strofe 10-11 applikerer de direkte den belæring, man ifølge Kingo kan drage af salmens foreløbige allegoriske tolkning af Jesus` forvandling af historien. Disse to specifikt tropologiske strofer gennemgår den samme bevægelse mellem lokaliteter som det foregående, idet de syngendes tropologiske verdensafkald her

henholdsvis sker til fordel for iagttagelsen af Kedronfloden og Getsemane. Salmens tre sidste strofer beskriver så det forbedrede fremtidsperspektiv, som Jesus` forvandling af væskerne i Getsemane indvarsler, og som de syngende lærevilligt har tilsluttet sig. Det er med udgangspunkt i Getsemane-scenen, som den er beskrevet i synopsen, hvor Jesus i sin dødsangst bliver et skrøbeligt menneske, at Kingo udformer denne salme, som hører til forfatterskabets mest markante og er et hovedværk i dansk barok-litteratur. I mytens historie om Jesus` overgang fra tvivlens angst til tro finder Kingo det emne, som kan udtrykke hans egen og barokkens hvileløse orientering om forgængeligheden. Jesus momentane svaghed er velegnet at applikere på de syngendes egen bodfærdige oplevelse af den skrøbelige eksistens.

I strofe 7 er Jesus` hjerte skueplads for syndefaldsmiljøet og angribes af satans gift. Strofe 8 er et opråb fra de syngende om, at Jesus` guddommelighed nu må melde sig for at redde Jesus, for hans menneskelighed er syndefaldets konsekvenser godt i gang med at slide livet ud af: "Ah, I Himle, vil I give / Hid en Hierte-sterkning snart! / (...) / JEsus døer! Hand døer med Fart! Kom, Guds Engel, kom at see!". Kingo intensiverer dramaets gang ved sine udråbstegn, der er symptomatisk for barokkens effektsøgende patos, og ved nu også at inddrage det guddommelige som tilskuer til dramaet. Hvor den første figurant på scenen - de syngende - var den, der skulle belæres, og som skulle forbedre sig i overensstemmelse med de pointer, dramaet udløser, og den anden figurant - Adam - er den skyldige, så bedes den tredie - det guddommelige - om at handle. Den tredie figurant på scenen bliver den afgørende. Som konsekvens af dette opråb er der i strofe 9 og midt i det forfærdelige smerte-scenarie, som Kingo på bedste barokvis opruller, også taget hul på forvandlingen. Og hullet er i Jesus` krop. Den væskeform og vaccine, som symbolsk modsiger Kedronflodens gift, kommer ud af ham. Den "Hierte-sterkning", som himlen nødes for i strofe 8, gives nu, og Jesus flyder over af den. I overensstemmelse med Luk 22,44 sveder han blod, og det dækker haven: "See, hvordan at Blodet dryber / Udaf hvert hans Svede-Hull! / (...) / Græsset, hvor min JEsus laa, / Fik en blodig Dugg oppaa / Af hans Aarers Purpur-Kilde,". Den overgang, som Jesus foretager i første strofe foregriber, den metamorfose, som han her udfører i Getsemane, og som salmen i sin væskesymbolik er centreret om. Strofe 9 er salmens centrum, for det er her, den væske dannes, der omskaber floden og haven og de syngende. Derfor skrider Kingo også straks til at applikere hændelsen i Getsemane på den aktuelle kristnes situation.

10. Nu saa vil jeg mig da vende
Hen til Kedrons sorte Bek,
Og fra Verdens Vellyst rende

I en Poenitentzes Sek!
Ind udi Gethsemane
Skal mit Hierte daglig see,
Med hans Pine, Blood og Møye
Overstryge Siælens Øye.

Strofe 10 er strengt tropologisk. Den fordring, som Kingo drager af, at Jesus har omgjort syndefaldets konsekvens og dramatisk udvidet typernes horisont - Adam (og David) referencen - er, at den kristne skal overgå fra verdenstilknytning til gudbilledlighed, og det gøres gennem løsrivelsens lidelse, der føder et nyt syn frem hos den syngende af åndelig karakter, et sjæleligt øje. Metamorfosen og overgangen, der sker i Jesus og i tiden, skal modsvares i de syngende. Det sker først ved at konfrontere sig med Kedronfloden, og med iagttagelsen af det katastrofale; de syngende skal gå "Hen til Kedrons sorte Bek" og dér se verdens fortræd i øjnene, som de ellers vil være en bevidstløs del af. Det modsatte af bevidstgørelse er i salmens dualisme at være deformeret ligesom Kedron og Getsemane. Akkurat som Adam og englene skulle se ind i Getsemane, skal de syngende kunne det, og Kingo er i sit typologiske projekt en opdrager i synskhed og en mester i sådan at virkeliggøre en fortælling. De syngendes medleven tilskyndes af, at de som salmesangere også er fortællingens udøvere. Måden, de syngende kan se ind i Getsemane og ned i Kedron, er gennem typologiens briller, og det er dem, de syngende her overfører på sig selv ved at stryge sine øjne med en fortællings 1600 år gamle billedverden. Strofe 9 gengav, hvordan Jesus lader en anden strøm flyde ud i verden end Kedron, en strøm, der flyder af "hans Aarers Purpur-Kilde", de blodårer, der drives af hans "rene Hierte" (7,8), og det er denne væske, som er en svedende konsekvens af hans dødsangst - en salve af "hans Pine, Blood og Møye" - som de syngende i strofe 10 stryger deres følelsesliv åbent med. Det associerer til, at Jesus flere steder i evangelierne helbreder blinde, bl.a. ved at smøre sit spyt på den blindes øjne (Joh 9), hvilket symboliserer, at han helbreder åndelig blindhed. Sådan skal de syngende nu også ved salven have "Siælens Øye" åbnet. Det svarer til, at de syngende i salmens første strofe skal græde, og først derefter "see". Først skal boden og smertens tårer vaske illusionerne bort, og skærpe synet til dets højere opgave; at beskue det typologiske frelsesspil og derigennem det guddommelige.

Når Kingo hele tiden har stævnet synssansen til opmærksomhed hos alle involverede, så får denne orientering om synet sit klimaks i strofe 10. Kingo lader spændingskurven være intakt i et meget højt leje ved denne tiltagende opfordring til indlevelse og applikation. Den indre synssans, som begivenhederne skal fremkalde i de syngende, er proportional med bevidsthed om smerte. Mysteriet, den åbenbarer, er netop passionens; hvordan smerte fører til nyt liv. Og hermed er vi så

ved den betydning, som det nyvakte syn dybest set indestår for, nemlig at den troende på en radikal måde er genfødt til et højere og guddommeligt eksistensniveau. At få forvandlet sit syn, er den private udgave af den overgang, som Jesus foretager i Kingos salme, og som er salmens kerne. Ved at gå op i en sådan nyerhvervet synskraft er den kristne født ud af verden, og bodens smerte er lige som passionssmerten en fødselssmerte. Badet i nye guddommelige væskeformer går der for den kristne først et blik og siden en uskadt vej gennem verdens Kedrondal og over på den anden side til evighedens himmelhave. Associationerne til den kristne dåb er tydelig.

Overgangen i Kingos salme kan lige som dåben indbefattes under A. van Genneps religionshistoriske begreb *rites de passage*, der indbefatter ritualer, hvor ritualets objekt udfører en overgang fra én kosmologisk tilstand til en anden. Et sådant overgangsritual kan skematisk inddeles i tre faser; *udskillelsesfasen*, hvor ritualets objekt skelnes ud fra samfundet og normaliteten, *den liminale fase*, der er ritualets forvandlingssted og tærskelsituation, hvor objektet indgår i en potentiel faretruende opløsning af dets hidtidige verdensbillede, og *inkorporationsfasen*, hvor objektet kommer ud på den anden side og tilsluttes en ventende og højere helhed og status. I dåbens liminale fase føres objektet sådan igennem kaosmagternes truende opløsning, ligesom Jesus i Kingos salme går ud i Kedrons blodige vand og ud i sin dødsangst i Getsemane.

Det er klart, at de syngende i deres applikation af Jesus` smerte også kan behøve en "Hiertesterkning", og det får de i strofe 11, ved at de indtager Jesus` nye væskeformer, som han overrislede den forurenede Getsemane-have med i strofe 9. De vil nu "Samle mig en Trøste-Taar / Af hans blodig Angist-Sved, / Som til min Retfærdighed / Jorden vilde for mig væde, / Dend opsanker jeg med Glæde." Den forvandling af væske, som Kristus foretager i Getsemane, udtrykker nadverens guddommelige kraft, hvor gentagelsen af offeret og overbringelsen af dets sejrende resultat, Jesus` guddommeliggjorte kød, til mennesket, skaber overgangen, som dette kød foretog, fra denne verdens syndefald til gudbilledligheden i mennesket også.

Og endelig i strofe 12 danner hele dette forløb frugt. Den "blodig Dugg", som Jesus indgiver jorden i Getsemane, renser den og gør den frugtbar: O I Blomster, I som funde / JEsu Sveed for Dødsens Mord, / I lyksalig Stund I runde / Op ud af dend tørre Jord!". Nu kommer der blomster, hvor der i syndefaldets verden i strofe 3 ingen fredsfrugter og sunde træer fandtes. Den forvandling af haven, som Jesus dermed foranstalter, udgør et spring i frelseshistorien, ved at selv det oprindelige paradis nu er af sekundær værdi: "Blomsterne i Paradiis / Bær mod Eder ingen Priis! / Thi det blood, som Eder farved, / Giør at Jeg har himlen arvet." Haven, som Jesus vander med sit blod, overgår paradishavens præfiguration, og peger frem og er type for den endelige himmelhave,

alle havers antitype. Det er nemlig ikke ganske det oprindelige paradis i Genesis som den kristne søger at genoprette og opnå, for den eskatologiske fornyelse af tiden betegner et brud med denne type og en forbedret position i forhold til det oprindelige paradis: "And when (...) the pattern of Urzeit-Endzeit makes its appearance in Israelite thinking these two times cannot be simply identified as they would be in myth. For according to the Biblical scheme the new can be described as a return and a continuance of the old while bringing, at the same time, a totally different element into being." (Charity, s.26). Edens Have er sådan en skyggeagtig foregribelse af den eskatologiske himmelhave. Kingo beskriver i salmens to sidste strofer, at denne eskatologiske forhåbning, om at den kristne "har Himlen arvet", fjerner menneskets skrøbelighed og frygt.

I de to første vers af strofe 13 foretager Kingo et vel tilrettelagt billedskift ved nu at symbolisere de kristne og syngende med blomster: " Naar Jeg som et Blomster visner, / Naar jeg fældes skal som Høe," (jf. Es 40,6-8). Når den kristne med alderen visner og til sidst lægges død i graven, bedyrer strofens to sidste vers, at Jesus` blodige sved griber ind: "Da min JEsu Svede-Draaber / For min Siæles Frelse raaber." Den kristnes blodårer og svedporer ender nemlig ikke i fingerspidserne eller hårrødderne, men er tilkoplet et større universelt system; Jesus "Aarers Purpur-Kilde", som det hedder i strofe 9, hvilket forårsager, at den kristnes liv heller ikke ender, når blod og sved forlader "min ganske Krop og Hud". Der er evangelisk lovning på en afgørende eskatologisk blodtransfusion.

14. Endelig naar Hiertet brister,
    Naar min Øynes Lyvs forgaar,
Naar min Tunge Maalet mister,
    Stryg min Siæl da med en Taar
Af din røde Sveed og Blood!
Salve da mit Hierte-Rood,
    Saa skal jeg i Dødsens Vaade
    Finde Salighed og Baade.

I salmens sidste 14. strofe er det løfterige og fremtidige anagogiske perspektiv fremtrædende. I GT betegner bestrygningen med blod en rensende handling, og det beskrives flere gange, at alteret renses for synd, når det stryges med et offerdyrs blod, ligesom man stadig i den jødiske påske - for at reaktualisere Exodus - renser sit hus ved at stryge blod på dørstolperne og derved friholder det fra dødens virke. I overensstemmelse med den inderlige bevægelse i kristendommen er tempel og hus i Kingos salme psykologiseret, og alteret er menneskets hjerte, der i nadveren - for at reaktualisere Jesus` dåb på korset - renses med Jesus` blod. Den guddommelige

og dødsforsagende indvirkning, som nadveren indebærer, forårsager salmens afsluttende billede på, at den kristne i eskatologien kan betræde den afgørende overgang mellem død og evigt liv. Her benævnes blodet som salve, der betegner indgivelsen af helligånden til de syngende lige som kongen i GT ved salvningen indgives Guds ånd (1 Sam 16,13). På samme måde betegnes tilstedeværelsen af helligånden blandt de kristne som en salvelse (1 Joh 2,27 og 2 Kor 1,21-22). For Kristus` blod i nadveren er jo netop beriget ved at videregive helligånden. Den syngende bliver da den salvede og skal imitere Kristus eller Messias, der henholdsvis er græsk og hebraisk for "den salvede". Salvelsens og applikationens objekt i salmen er den syngendes "Hierte-Rood", der identificerer de syngende som den rest af Israel, der ifølge myten vil overleve syndens fornedrelse og atter etablere et helligt samfund: "Men der skyder en kvist fra Isajs stub, et skud gror frem fra hans rod." (Es 11,1). I oldkirken forstod man de kristne som dèn levende rest, og man opfattede Kristus som den gamle verdens rodskud (jf. Åb 5,5;22,16). Og det er præcis denne overgang mellem det gamle og det nye, som Jesus manifesterer i Kingos salme, og som Kingo med al barokkens raffinerede og effektfulde antitetiske symbolik beskriver som en overgang mellem en fordærvet have og et helt nyt livets træ. Konsekvensen af denne overgang applikeres og stryges på den syngende, hvis liv ikke længere beskæres af døden, men som ved kødets opstandelse igen kan skyde.

Både ved "salve" og "rod" henviser Kingo altså til Kristus. Når de syngendes hjerte salves, psykologiseres kongeværdigheden, og hjertet bliver den nye trone. Desuden betegner det, at de syngende ved dåben og helligånden er overført til et højere eksistensniveau, som Exodus og Jesus` overgang af Kedron præfigurerer. De syngendes hjerte plantes om fra syndefaldets morderiske have i Getsemane til himmelhaven. Det er påstanden, at dette højere niveau og denne berigede blodværdi er uantastet af den biologiske død, og at dødsangsten derfor er udvandet. Derfor skyder der også i den syngende nye grene på det messianske livets træ, som blev forladt ved syndefaldet. De syngende bliver messiasslægten, der overtager Messias-figurens livgivende egenskaber (jf. Rom.11,16), og som konsekvens heraf kan Kingo i salmens to sidste vers lykkeligt og kort i al sin sikkerhed konkludere, at døden blot er en overgang til noget bedre. Er det med sikkerhed kort, er dette dog måske hverken en konsekvens af Kingos sikkerhed eller usikkerhed men af manglende sprog. Opstandelses-troen er hos Kingo som siden hos H. A. Brorson en afgørende drivkraft men sjældent beskrivelsernes objekt. Langt snarere beskriver salmedigtningen fra reformationen til slutningen af det 18. århundrede den kæmpendes vej til dette højtkronede mål. Først med N. F. S. Grundtvig bliver det anagogiske og lykkefyldte indhold af de to sidste vers i Kingos lange salme

alene og i sig selv et objekt for salmedigtning.

Barokken og enhedskulturen

Kingo iscenesætter i sine salmer menneskets indre liv som et teater, hvis elementer er placeret i et strengt polariseret system af modsætninger og som aktører i et universelt drama mellem Gud og Satan. Det er en konsekvens af barokkens dramaturgiske interesse, men især en konsekvens af, at barokken og Kingo stadig var en del af den kristne enhedskultur, som man almindeligvis lokaliserer til middelalderen. I den henseende kan man sige, at middelalderen varede helt ind i det 17. århundrede. Dagliglivets handlinger og sjælens tilstande har hos Kingo ikke betydning uden på baggrund af den kristne billedverdens mytiske tid. Barokkens antitetiske udtryk og den polarisering af menneskelivet, der kendetegner Kingos salmer, er en genoplivning af den dramatiske dualisme i bibelen. I Kingos salmer er modsætningen mellem kaos og skabelse aktuel. Konstant har mennesket kun en foreløbig status, placeret på en skrøbelig scene imellem boden, der er rettet op mod Guds himle, og synden, der er rettet ned gennem Satans faldlem, hvorunder helvedesluerne gaber op mod de syngende, som det er gengivet på titelkobberet til Anden Parten. Alle bestanddele i dagligdagen er ladet positivt eller negativt i spændingsforholdet mellem disse to poler. Herimellem er menneskets liv hvileløst og ustabilt og har svært ved at træde i karakter. Troens virkelighed skal der til stadighed bedes om. Synden får verden til at vakle.

Kingo indretter sjælelivets teater med mytens normative figurer og bibelske begivenheder og steder, og fortolkerens selvstændige erfaringsverden og solostemme er der ikke plads til. Verden er hos Kingo syndens sted, hvor den syngende går på "Snuble-steenen" og "Snære-Baand" (*Dend første Morgen-sang*;4,4 og 7,8). Applikationens belæring i *Om JEsu Sveed udi Urtegaarden* er derfor verdensforsagelsen, når de syngende "(...) fra Verdens Vellyst rende / I en Poenitentzes Sek!" Verdensforsagelsen er en del af pønitenseholdningen og en naturlig konsekvens af barokkens opfattelse af verden som upålidelig. Den syngende opfatter verden som det vildnis, der skal gennemgås for på den anden side at finde det forjættede land: "Giv at jeg mig erindre kand / At ingen blive-sted her er for mig, / Men Verden er mit Vandrings Land" (*Dend femte Morgen-sang*;14,1-3). Denne pointe fremtræder tydeligt i den antitetiske komposition i salmen *Far, Verden, far vel*, hvor Kingo undsiger verden til fordel for den eskatologiske fremtid. Jesus` handlinger og tegn er især interessante, når man dør og skal opleve himmelhaven.

Frygten og skrøbeligheden afholder mennesket fra selvstændighed. I overensstemmelse med ortodoksien anvender Kingo loven i gammeltestamentlig forstand til at brække enhver sikkerhed og

egenvilje hos de syngende. Troen skal etableres gennem smertelige erfaringer, som det er tydeligt i de mange "Hierte-Suk". Boden udtrykker erkendelsen af, at ens egen indsats altid er mangelfuld. Den højere og frelsende eksistens og billedverden, som skal bane sig vej gennem verdenstilknytningen, forudsætter, at bodens dybtfølte utilstrækkelighed nedbryder den troende: "Jeg er kun et uselt Røør, / Bank mig under Korset møør!" (*JEsus hudstryges, bespottes og Torne-krones*;13,5-6). I Kingos salmer bliver menneskets sjæleverden sådan inddraget, men sættes samtidig på plads af mytens urokkelige autoritet. Det er sønderknuselsens transportvej mellem den enkelte og Gud, som Kingo søger at fremtvinge i sine salmer.

Hos Kingo er sjælen hele tiden i opbrud mellem forskellige lidenskaber og bevidsthedstilstande, der repræsenterer enten Guds eller Satans virkeligheder. Der er en fundamental liminalitet i Kingos salmer, der beskriver ustabiliteten i menneskets sjæl ved at billedliggøre sjælen som et hav, hvor den syngende bevæger sig på væltebølger som på et skib i søgang, borte fra land og endnu langt fra sikker grund, i midtertiden, i venten mellem antityper. Centralperspektivet i *JEsu Sveed udi Urtegaarden*, hvor tiden koncentrisk og symmetrisk samles omkring Kristus, giver et billede af Kingos typologiske samtidsopfattelse, der er et udslag af barokkens frygt for og tillid til at leve i tidens midte. Friedrich Ohly beskriver, hvordan typologien fremkommer af denne oplevelse af, at Kristus på en skelsættende måde har omkastet det skabte og overbragt det til en ny tid, der siden er betinget af ham: "Die typologisch angeschaute Welt der Geschichte wird dreiteilig. Die ursprüngliche Zeit der erfüllten, endhaften Vollkommenheit rücht in die Mitte der Zeit, gewinnt den Charakter der erfüllenden Wende in die Zeit der Kirche und der Escatologie. (...) Mit der Dreiteilung der typologischen Zeiten rückt Christus aus dem Ende in die Mitte der Zeiten, deren Räume sich symmetrisch um ihn lagern." (Ohly,1977, s.323-324). Kristus rykker altså i typologien ind i midten af tiden, og de kristne rykker med ham, og lever nu i en ny skabelse og en ny tid mellem antityper. Det er en ny forståelse af begrebet "Middelalder", der ikke var tilsigtet af dem, der nedsættende kaldte tiden mellem romerrigets fald og subjektets opståen sådan, men som til gengæld formår at karakterisere den samtidsopfattelse, der var gældende i perioden. Som den sidste vældige manifestation af denne middelalder mente man stadig i barokken, at man levede i frelseshistoriens fixpunkt, i forventningens tid, hvor dagligdagen og den nationale historie som en konsekvens heraf måtte imødese den tugtelse og prøvelse, som tilbagestod indtil tidens fylde. Barokkens dirrende atmosfære er netop et udslag af denne dels højstemte, dels ansvarstyngede tilstand, som er en konsekvens af oplevelsen af at være i krydspunktet, overgangen og spændingsforholdet imellem type og antitype, imellem den jordiske kirke og det himmelske

Jerusalem. Midtertiden er en udgang, den udgang som Jesus banede, og de syngende hos Kingo er det nye verdensforsagende udtog, der opfylder Esajas profeti om, at overgangen af Det Røde Hav og Jordan antitypisk skal gentages i eskatologien (Es 11,15-16).

Samtidig med at Kingo drager de syngende ind i den lidenskabelige involvering i applikationen, udvikler han en apollinsk formbevidsthed til at beherske denne subjektive energi. Hans regelrette kompositioner, der er mest tydelig i *Far, Verden, far vel* i Anden Parten, men som også er tydelig i *Om JEsu Sveed udi Urtegaarden*, er udtryk for barokkens disciplinerede kunstneriske vilje, der vil inddæmme passionens urolige lidenskab. Kingo indfører sådan det splittede jeg og det indre drama i en nærmest arkitektonisk orden, der efterligner evighedens og antitypernes forklarede form. I *Om JEsu Sveed udi Urtegaarden* er dette tydeligt i forholdet mellem den spændingsladede og ophedede tematik på den ene side og det afklarede centralperspektiv på den anden side. Det er ved at underkue lidenskabeligheden og selvbevidstheden, at man i barokken ser ind i Guds verden. Den ofte ekstreme følelsesudladning bliver inddæmmet i en stoisk påholdenhed og balance. Gilbert Highet beskriver i *The Classical Tradition* barokkens forudsætning i den antikke retoriks stillære, og betegner sådan barokkens apollinske formbevidsthed: "Therefore "baroque" means "beauty compressed but almost breaking the bounds of control". (...) The essential meaning of the word is the interplay of strong emotion and stronger social, aesthetic, intellectual, moral, and religious restraints. What we, nowadays, usually see in baroque art and literature is its formality, its symmetry and frigidity. What the men and women of the baroque era saw in it was the tension between ardent passion and firm, cool control." (Highet, s.289).

I enhedskulturens autoritære menings- og samfundsstyring er der ikke plads til subjektets viderefortolkning. Det afgørende i Kingos salmer er genfortællingen af den normative mytiske fortid, og de syngendes genfortælling skal være regelret. Det nye i barokken og hos Kingo er den intencitet og lidenskabelighed, hvormed genfortællingen udføres og hvormed fortolkerens følelsesliv inddrages. Applikationen bliver sådan mere fremtrædende, men spiller stadig en underordnet rolle. Applikations-iveren lider under, at det anagogiske, som tropologien skal bane vejen for, hos Kingo opfattes som et udelukkende fremtidigt perspektiv, og at applikationens væsentligste belæring er, at fortolkeren skal nedbryde sin selvbevidsthed.

Kingos virkningshistorie

Er applikationsmomentet ikke fuldt udviklet i Kingos forestillingsverden, så rummer hans digtning dog en tydelig spire til denne udvikling i den efterfølgende salmelitteratur, som forstærker

orienteringen om fortolkerens status som religiøs autoritet. Eftertiden har sådan på forskellig måde videreudviklet centrale dele af Kingos digtning. For at perspektivere Kingos forestillingsverden, vil jeg afslutningsvis inddrage H.A. Brorson og N.F.S. Grundtvig, der begge både har gjort op med og fortsat flere af de motiver, jeg har påpeget i Kingos salmer.

Inderliggørelsens lidenskabelighed, som Kingo og senbarokken på mange måder introducerer, er central hos Brorson, hvor applikationen af de mytiske begivenheder træder i forgrunden og betinges af den enkeltes evne og valg. Brorsons salmer betegner en udvidelse af den subjektive lidenskab i Kingos salmer og er derfor samtidig et opgør med den autoritære styring hos Kingo. Ved at understrege den lidenskabelige indvolvering, foregriber Kingo den pietistiske fortolker, der fritstiller sig i forhold til dogmatikken. I forhold til ortodoksiens og Kingos objektivt udformede troslære og orientering om kirkeinstitutionens formidling af evangeliet er det i pietismen mere op til den enkelte, hvordan man vil applikere de normative begivenheder. Man opfatter, at ortodoksien havde gjort trosforholdet vanepræget ved sin ensidige fokusering på Luthers lære om frelsen alene ved troen, hvor menneskets eskatologiske skæbne alene afhænger af Guds nåde, sådan som det har udtryk hos Kingo. I pietismen fokuserer man mere på den enkeltes medbestemmelse, og ønsker at gøre ortodoksiens bodsholdning personligt forpligtende.

I Kingos salme *Om JEsu sveed udi Urtegaarden* er Jesus` overgang af Kedron en antitype til Exodus og samtidig en begivenhed, som antitypisk opfyldes i den syngendes bevægede overgang fra synd til bod, som Gud foranlediger. Guds nye handling i Exodus indikerer, at han vil gribe ind igen og til stadighed overbringe mennesket fra dets tilspidsede livssituation til Guds fred. I pietismen flyttes det handlende perspektiv fra Gud og ind i overgangens subjekt. Jesus går af samme historiske vej, som blev udlagt i Exodus, og Brorson understreger endnu mere end Kingo, at den syngende antitypisk skal psykologisere denne vej og imitere den i sin moralske livsførelse. Vejen er symbol for en struktur i sjælen, et bestemt retledende mytisk koordinatssystem for det verdslige liv, som er udstukket af den pietistiske genfødsels kursændring. Når Jesus` person gentager og opfylder den historiske begivenhed, og ved sine handlinger selv bliver vejen, har han givet et eksempel på kristendommens psykologisering og applikation af historien, som er forbilledet i pietismen. De syngende skal repetere dette vinkelskift fra historie til spiritualitet, og det forårsager den stærke inderlighed og moralske karakter i pietismen.

Kingo er dogmatisk i sin teologiske vished om at beskrive en fællesmængdes - menighedens - enige og eneste forståelse af de mytiske beretninger. Enhedskulturens bastante kanoniske tryk føles i Kingos salmer; der er ikke årsag og lyst til fortolkning eller til et individualiseret trosforhold.

Hvori efterlevelsen består bestemmer de dertil indrettede myndigheder. Salmerne er undervisning, som kræver lydighed, ikke demokrati. I pietismen forstår man ikke længere, at det er tiden og den lutherske kirke, som samlet lever i midtertiden, men at den enkelte kan placere sig i denne position.

Kingo er stadig indlejret i en kristen enhedskultur, hvor enhver lever efter mytens skabelon og enhver begivenhed får sin betydning ved at reaktualisere mytens handlemønstre. Som en konsekvens af ortodoksiens autoritetsforhold til evangelieteksterne er hans salmer derfor mere episke og genfortællende end Brorsons. Kingo taler på menighedens og flertallets vegne, fordi den enkelte ikke for alvor begyndte at forstå sig selv som et særegent og enestående individ før o. 1700 og da ikke mindst på grund af den pietistiske inderlighed. Kingo reaktualiserer mytens episke baggrund, og har ikke den samme opmærksomhed over for og ord til at beskrive troens aktuelle indvirkning. Tilsvarende er ortodoksien heller ikke interesseret i den enkeltes autonome oplevelse af troen, men er optaget af troens objektive kriterier i skriften. Fra Kingo til Brorson går der sådan en bevægelse imellem hvilket fortolkningsperspektiv, der anlægges. Brorson er ikke lige så interesseret i kirkeårets cyklus og troens forudsætninger i *historia*, men er interesseret i applikationens psykiske proces, hvorved troen indvirker på sindet. Det afgørende er ikke begivenheden, som kommer udefra til den enkelte, men dets refleksivitet og opfyldelse i mennesket som en begivenhed, der indefra forvandler mennesket. Det eksistentielle perspektiv afløser det historiske.

Det tropologiske niveau indeholder sådan det område, hvor subjektets oprør med ortodoksien og kirkens autoritet finder sted, og hvor subjektet nu vil spænde linen ud under sig selv, og derfor også faldet, og der er mange tabere i Brorsons salmer. Men hans helvedesprædikende aggressivitet har en positiv tilskyndelse; at synden nu også er mulig at fravælge. Det udvidede tropologiske niveau kan efter pietismen ikke igen rulles sammen og formindskes, men er en realitet parallelt med dannelsen af det moderne individ. Applikationen skal principielt fjerne afstanden mellem mennesket og Gud, og det får i pietismen - som en bekræftelse af reformationen - en afgørende teologisk og institutionel konsekvens. Orienteringen om applikationen bevirker i pietismen en intimitet imellem den troende og Gud, der er Kingo ukendt og som virker tilskyndende for den moderne jeg-følelse. Det ophøjede over-jeg som hersker i Brorsons salmer og som står i modsætning til det kriseramte jeg hos Kingo, får sit eklatante udtryk i romantikken og moderniteten.

Ud af ortodoksiens og barokkens fokusering på den enkeltes lidenskabelige selvkontrol, syndsopgørelse og bod dannes der altså i pietismen et forholdsvist autonomt selv, som frigør sig fra autoritetens kontrol. Det er i denne spraglede og energiladede overgang til og dannelse af selvet, at

Kingos forfatterskab og senbarokken skal lokaliseres. Den skønhed, som pietismen påviste i psyken, er en konsekvens af de syngendes inderlige årvågenhed over for egne følelser i Kingos udgave af ortodoksiens bodsholdning. Det sjælelige landskab og indre forestillingsrum, som det væskefyldte vadehav skildrer hos Kingo, overtages af Brorson, som videreudvikler og systematiserer den sjælelige topografi, samtidig med at denne skærpede psykologisering kommer til at nedbryde den fælles og afgørende referenceramme, som de syngende hos Kingo har i mytens realprofetiske baggrund. Jo mere man betoner det individuelle, jo mindre betones den eksemplariske fortidige handling. Imitationen kan risikere at blive defineret af subjektet selv, når perspektivet i retning af det mytiske lukker sig. Det episke og myte-refererende niveau underprioriteres i Brorsons og pietismens salmer, der i højere grad understreger allegorien og applikationens intime karakter, og dette forhold er udpræget i romantikken.

Det har været min interesse i Kingos salmer at påvise anslaget til interessen for den personligt erfarede kristendom, som siden blev udpræget hos f.eks. Brorson, Johannes Ewald, Adam Oehlenschläger, B.S. Ingemann og Søren Kierkegaard. Er der herved påpeget et traditionsforhold, efterlader disse forfatterskaber dog en væsentlig del af erfaringerne hos Kingo, når de stadig stærkere etablerer den indre og anelsesfulde kirke, som Jørgen I. Jensen har behandlet i sin bog *Den fjerne Kirke*. Kingos forfatterskab indeholder et modtræk imod denne fjerne kirkes mere moralske og indadvendte virkning, hvilket illustreres ved, at Grundtvig i sin kirkekamp imod samtidens rationalisme genopdager Kingo. Det er for Grundtvig ikke den inderlige bodsholdning, der er interessant, men han ønsker i sin salmeproduktion, at efterligne Kingos historiske salme, der vil åbne det typologiske syn og som er i overensstemmelse med kirkeårets opbygning og dermed liturgien og kulten. Med den mytiske baggrunds gennemtrængende intensitet i menneskets hverdag, som Kingo mesterligt beskriver, kunne Grundtvig imødegå den rationalistiske kirkes orientering om moral og i øvrigt også Kierkegaards orientering om inderlighed og inkommensurabilitet inden for gudsforholdet. Med Kingo kunne Grundtvig digte nyt liv - d.v.s. en reaktualisering af oldkirkens liv, af sakramenterne som skelsættende handlinger - ind i samtidens kirke og dermed genvække kultens opbygning og betydning. Kultens applikation er fælles for Kingo og Grundtvig; at det ikke er den enkelte Gud henvender sig til men fællesskabet, fordi kærligheden er kommunikation. Når dette er sagt, måtte Grundtvig foretage et afgørende brud med menneskesynet i ortodoksiens bodsholdning og Kingos forestillingsverden, for at kunne drage nytte af Kingos erfaringer angående fællesskabet. Der er sket meget siden barokken, og det moderne subjekt - som jeg i Kingos salmer har påvist en tidlig tilskyndelse til - var allerede iøjnefaldende i det 19. århundrede, og det er ud fra

denne langt mere subjektive og personlige synsvinkel, at Grundtvig overvejer, hvordan han kan skabe fællesskab og kirke. Han brød med Kingos indsnævrede tidsperspektiv: at exodus-tankegangen betød en forsagelse af verden og at gudsriget først er en hinsidig fylde. Dette angår applikationen, som Grundtvig drager den fulde konsekvens af. Som nævnt angiver applikationen ikke en moralsk erkendelse men en eksistentiel; det angår, hvilken lidenskab man vælger at underkaste sig, og Grundtvig mente, det var muligt for mennesket, at skrue op for blusset i sin gudbilledlighed og manifestere det evige liv som en tilstand i dette liv. For Kingo gælder det om at fremvise den eksisterende afstand til denne identitet, og applikationen drejer sig om at indse sin manglende status og evne. Kingos passionsdigtning i Vinterparten ender karakteristisk langfredag med smertemandens fulde fremtræden på den syngendes nethinde. Visheden om den frydefulde konsekvens af dette, der brød frem påskemorgen, er underforstået og ikke blotlagt. Jesus` lidelsesvej overskygger forherligelseshistorien. Hos Grundtvig er det påskedag og pinse, der gennemsyrer hans salmers forestillingsrum og billedfelter, og hans bærende interesse er opstandelsens aktuelle konsekvenser for mennesker.

Grundtvig magter i sine salmer, hvad Kingo slet ikke magter, og hvad Brorson kun forsøger; at beskrive helligåndens situation, der er nyskabelsens. I digtet *De Levendes Land* samler Grundtvig, hvad Kingo ønsker at holde adskilt, og som ofte i den kristne tradition betragtes som uforeneligt: mennesket og Gud, verden og det evige liv. Digtet er i samme versemål udformet til at være en direkte moddigtning af Kingos *Far, Verden, far vel*, og tager "Abrahams Skød" og giver det et dennesidigt fæste, så menneskets verden opgraderes betydeligt: "Mit Land, siger Livet, er Himmel og Jord, / Hvor Kiærlighed boer!".

I Kingos salmer er friheden og opfyldelsen af typerne aldrig realistisk, men først i døden og dommen ligger udløsningen af fangenskabet, hvor de syngende er den udvalgte rest, der mirakuløst overlever i den voldsomt spændingsladede overgang. Efter alle de dramatiske optrin i Kingos salme *JEsu Sveed udi Urtegaarden*, er det hans endelige pointe, at mennesket kan forvente, at døden er et fristed og en overgang til en bedre verden. For Grundtvig er det ikke en tilstrækkelig skelsættende tolkning af Jesus` funktion, og han lægger i stedet vægt på, at denne verden via Jesus er forvandlingens og overgangens objekt. Efter at Jesus har udsvedt sit blod i Getsemane, er Getsemane og himmelhaven blevet ligeværdige. Subjektet kan i det 19. århundrede ikke længere tro på, at det evige liv er noget helt andet end subjektet selv, og Grundtvig beskriver i sine salmer, hvordan subjektet magter at manifestere det guddommelige, hvis det vælger den rigtige lidenskab; den overbærende kærlighedsevne. Kingo kendte og fordrede denne evne, men mente, at den især

ville åbenbare sig, når mennesket var dødt og Kristus hentede det i graven. Som en konsekvens af en ny og stolt selvforståelse efter pietisme og oplysningstid evner Grundtvig i sine salmer at beskrive hvordan denne sprængning af det dødlignende er en begivenhed, som mennesket står over for nu og her og hver gang vi vælger en handling eller tanke. Det betegner ikke en moderne omdirigering eller forvrængning af Jesus` oprindelige handlinger og vilje, men en realisering af disse. Det forstærkede subjekt, som Grundtvig drager fordel af, synes potentielt at være ret god til at efterleve oldkirkens, især Johannesevangeliets, nutidseskatologiske ideal.

Det, der i stigende grad bliver resultatet af den lidenskabelige bodsholdning i Kingos salmer er en ny, systematiseret og autoritativ sjæleverden. Allerede i pietismen er denne refleksivitet og jegdannelse betingelsen for frelsen, og det betyder, at religiøsiteten fra 1700-tallet konfronteres med jegbevidsthedens voldsomt decentraliserende kraft, som har konsekvens for dannelsen af det moderne individ i romantikken og moderniteten. Grundtvig vil drage det nye stolte subjekt ind i en samhørighed med guddommelige kræfter, som han mener virker konstituerende for givende fællesskaber og er konkret udtrykt i bl.a. historien, kærligheden og kulten. Ved at lære af Kingos beskrivelse af det kirkelige fællesskab og af hverdagens samhørighed med myten, forsøger han at tøjle og inddæmme modernitetens stadige blik fremad og dens stadige frigørelsesdrift.

Kingos forestillingsverden har bragt sig selv vidt; dens autoritære teologiske vished blev snart fortrængt af et nyt stærkt subjekt, som implicit fordres i Kingos salmer; for kun det oprustede subjekt, som holdt selvjustits, kunne undgå at forgå i syndig aktivitet. Det moderne subjekt har en grundlæggende forudsætning i denne belæring, som det blev moderne ved at gøre op med. Samtidig med at myten former en ny subjektivitet, forlades mytens ordnende ramme. Hvor kristendommens frihedsideal er centreret om én markant afhængighed, eller snarere to parallelle: en afhængighed af Gud og af et menneskeligt kærlighedsfællesskab, så har interessen for individet i de sidste 300 år revet dette centrum ned og udskiftet det med andre eller med ingenting.

Som moderne læser er det interessant at spejle sin vidt udvidede forståelseshorisont og sin frigørelsesenergi i de mønstre og erfaringer, som den kristne tradition i dansk litteratur rummer. Opgaven er ikke at overtage forfatternes tro, men det er muligt at vokse i erkendelse, når man forsøger at omgå den historiske distance og føle og præstere det samme over for tekstens vilje, som det oprindeligt var tekstens hensigt. Kausaliteten imellem myte og det nye subjekt, som jeg i denne artikel har gjort gældende, burde gøre en erkendelsesteoretisk udveksling imellem den kristne tradition og moderniteten mere forpligtende. Kingos salmer er tekster, der vil klæbe fortolkeren fast til en vej, som fører til paradis, til det evige liv, og som fortolker er dette ønske om substans

interessant, også selvom paradis efter fortolkerens opfattelse er en ruin. Det er interessant, hvordan det enestående individ, som i dag har en næsten guddommelig status og magt til at gennemrejse kloden og påvirke andres liv, men sjældent ved hvad denne magt skal anvendes til, i Kingos salmer forsøges dirigeret ind i et fælleskab og nogle fælles fortællinger, som søger at retlede den subjektive energi. I denne artikel har jeg dels forsøgt at gøre Kingo anskuelig for en moderne læser, dels at forholde mig tro over for Kingos præmisser, og mødet imellem modernitet og Kingo fremkalder spørgsmål angående forholdet imellem løsrivelsesenergi og formende vilje.

For et moderne menneske er individuation en stræben efter at gøre sig uafhængig af kræfter, som kroppen eller bevidstheden ikke kan beherske. Man har da gjort op med en billedverden og myte, der opfattes som begrænsende, uagtet at denne bagvedliggende fortælling har været en forudsætning for individualismen. Uafhængigheden af myten har frigjort en mængde positiv energi, hvis udslag dog ikke altid virker uproblematisk. I kristendommen forårsager det en stor personlig integritet og frigørelsesenergi, at kunne besidde evner, der afspejler Gud, og i moderniteten er selvstændighedens frigørelsesdrift vokset eksplosivt, og i den historiske proces glemmes det let, hvordan energi også kan afbillede. Det overses, at lidenskab ikke blot er en uartikuleret drift mod fremtiden, men også kan have en form; lidenskaben kan være af strukturerende art og altså ikke fri men bundet til en bestemt opgave.

Noter

1 Om den firefoldige tekstforståelse, se Friedrich Ohly, 1977, s.13-15.

2 Erich Auerbach kalder den typologiske tolkning for *figuraltolkning* og beskriver den nærmere i sin artikel *Figura*. Jf. også Nielsen,1994, s.65.

3 Det er vigtigt, at den specifikt kristne allegoriske kraft, som findes i typologien, er inddæmmet af frelseshistoriens billedverden. Hvor allegorien almindeligvis ikke finder nogle begrænsninger i hvilke paradigmer, den forankrer en teksts billedverden til, så må den typologiske allegori altid pege hen på historien, som den udfoldes i bibelen. Der må være en overensstemmelse mellem billedverden i analysens objekt og den kompositionelle refleksivitet i bibelen for at der kan blive tale om en typologisk analyse.

4 Se mere om dette hermeneutiske kernebegreb hos H. G. Gadamer, s.316-317.

5 Erik A. Nielsen har behandlet forløbet og de bærende temaer og symboler i Vinterparten i sin artikel *Kingos Passion*.

6 Kingos samtidige Elias Naur har i sin udprægede barok-tekst *Golgatha paa Parnasso* (1689) lige som Kingo taget udgangspunkt i Jesus` overgang af Kedron: "**Der Lov-sang siungen var gick JEsus efter Vane / Hen over Cedrons Beck, imod sin stride-Bane** / Alt for at siunche ned i Havsens dybe Grund / Hvad Verden syndet har med hierte, Haand og Mund. / (...) / I denne blodig Beck mand blodig skarn nedskyder, / Som aff det slagtet Qvæg i Haabe-Tal udflyder; / Der over JEsus gaar, et sted aff blodig Dynd / Opfyldt, at skylle bort ald Verdens blodig Synd." (1.akt,1.del,1 og 3). Hos Naur er det endnu tydeligere end hos Kingo - omend også mere pladskrævende og omstændeligt - at tærskelsituationen i Kedrons vand præfigurerer den kosmologiske metamorfose, som Jesus foranstalter via sin korsfæstelse.

Litteratur

Auerbach, Erich; *Figura* i *Gesammelte Aufzätze zur romanischen Philologie*, Bern, 1967.

Charity, A. C.; *Events and their afterlife. The dialectics of christian typology in the Bible and Dante*, Cambridge, 1966.

Ewald, Enewold; *Bibelske Concordantz*, 1748.

Frye, Northrop; *Den store kode, Bibelen og litteraturen*, 1991.

Gadamer, Hans-Georg; *Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*, Tübingen, 1975.

Highet, Gilbert; *The Classical Tradition. Greek and Roman influences on western Literature*, Oxford, 1949.

Jensen, Jørgen I.; *Den fjerne kirke. Mellem kultur og religiøsitet*, 1995.

Kierkegaard, Søren; *Samlede Værker*, 5. udg., 1994.

Nielsen, Erik A.; *Kingos Passion* i *Hymnologiske Meddelelser*, 16. årg., nr. 1, 1987.

Nielsen, Erik A.; *Hjerteøjet - Brorsons salmer og emblematikken* i *Brorson. En bog i 300 året for salmedigterens Fødsel* (red. Jan Ulrik Dyrkjøb), 1994.

Ohly, Friedrich; *Schriften zur mittelalterlichen Bedeutungsforschung*, Darmstadt, 1977.

Ohly, Friedrich; *Typologie als Denkform der Geschichtsbetrachtung* i *Ausgewählte und neue Schriften*, Stuttgart/Leipzig, 1995.

VIBEKE A. PEDERSEN

Gud, Kingo og Fædreland

Til
Hands Kongl: Majestets Tredie Feldtog
et allerunderdanigst Lyk-Ønske

Vel an! dend Tredie gang det maa paa Fienden gielde.
Man ey et voxet Træ med første Hug kand fælde;
Man faaer at bukke sig og stadig hugge til,
Før hin Skye-grode Top mod Jorden bralde vil.

Det kand ey alltid gaae saa jævnt, som mange tænke,
Der føre Krigen kun paa deres Stue-Bænke,
Og een Slagtordning kand afridse paa sit Bord,
Hvor Krid og Regne-Kul kand hielpe store Ord.

Det er saa saare trygt at skulke i sin Stue,
Naar Blye-Bisværme vil med Dødens Brodde true,
Og siden kneyse frem, og sige os, hvordan
Man skulde stillet sig op paa dend Figte-Plan.

Det er saa meget gient[1], imens man Suppen søber,
Naar Hønse-Pølser man for Bøsße-Kugle støber,
At vise, hvor man kand gaae lyksom paa Parti,
Om Fienden var saa tam, som Kaal med Flesk udi.

Med Ord det ey er giort; Sig Fienden for beholder,
Hvor os de dybe Saar og Svie-Skrammer volder:
Dend hemmelige Synd giør offentlige Stød;
Dend, og ey Fiendens Sværd, er Landets langsom Død.

Var kun vor blodig Synd udvasket for Guds Øye,
Sig Sværdet skulde vel i Kongens Hænder føye;
Er vi kun nu forligt, og som Et med vor Gud,
Da frygter vi os ey for fleer u-lyksom Brud.

Har Landet nu kun grædt, og hierte-grædt at tømme
Sin Synd af Hiertet ud, og op til Gud at svømme,
Hvad gielder, det vi da skal Glæde-Budskab faae,
Og Kongen lykkelig sit Harnisk tage paa.

Gak, Naadig Konge, gak; Gud legge Haand og Hefte
Paa dit Retfærdig Sværd, og Selv Din Haand bekræfte!
Gud lyse paa Dig med sit Ansigts hellig Soel,
Og kaste utroe Mand ned for Din Haand og Stoel!

Gak, Fromme Konge, gak; Gud lad Din Fiende bæve,
Naar Du Din Lande-Bod udaf Hands Haand vil kræve!
Gak, gak, det gielder paa Din Lande-Løsen Tre.
Ak! Du Treenig Gud lad derved Lykke skee!

1678 den 18. Julij

For de fleste nutidsdanskere står Thomas Kingo i dag som baroktidens store salmedigter, hvis salmer stadig synges, som regel dog i noget forkortet udgave. Ikke mindre end 92 salmer bidrager han ifølge registret med til Den danske Salmebog i 1988-udgaven. Men salmer er langt fra det eneste, han har skrevet.

Kingos samlede værker[2] uden kommentar og uden noder fylder fem bind, i alt lidt over 1900 sider. Heraf udgør det ikke-religiøse forfatterskab knap 390 sider, hvoraf digte til kongehuset fylder 187 sider. En stor del af den verdslige digtning er altså skrevet til den royale familie. De fleste af digtene til kongen og hans hus er skrevet ved bestemte lejligheder, er såkaldte lejlighedsdigte. De kan handle om dronningens lykkelige nedkomst, om kongens besøg i sølvminen i Kongsberg i Norge eller om Frederiksborg Slots seværdigheder.

Den historiske baggrund

Digtet *Vel an! dend Tredie gang det maa paa Fienden gielde* er skrevet under et af Christians V's felttog mod svenskerne under Den Skånske Krig (1675-79), hvis formål var at tilbageerobre Skånelandene, som Danmark på så forsmædelig vis havde mistet ved Roskildefreden 1658. Som bekendt lykkedes det ikke, men i sommeren 1678 så det ret gunstigt ud for danskerne. I juli havde danskerne genvundet Helsingborg, mens Kristiansstad stadig var under belejring af svenskerne. Danskerne prøvede at undsætte byen og brød op fra Landskrona den 15. juli. Til at begynde med så felttoget lovende ud, men 4. august måtte byen kapitulere til svenskerne. Kongen havde dog forladt hæren allerede den 30. juli. Det fremgår imidlertid ikke af digtet, der angiveligt er skrevet færdig den 18. juli. Digtet eksisterer i håndskrift (NkS 489, 2°), men er formentlig ikke blevet trykt i Kingos levetid, da et sådant tryk ikke er overleveret. Publikum har med andre ord været ret lille: kongen og hans hus.

Versemålet

Selv uden alle disse historiske facts må man som læser overgive sig til digtets storhed og det digteriske overskud og overblik, hvormed det er skrevet. Det er skrevet i *aleksandrinere*, dette versemål, der i barokken var forbeholdt helte, konger og store historiske begivenheder, hvorfor det også kaldtes 'herre-riim' eller 'det heroiske versemål'. Kingo opfylder uden besvær de formelle kriterier og skifter regelmæssigt mellem henholdsvis mandlige (énstavelses-) og kvindelige (tostavelses-) parrim. Hertil kommer den såkaldte cæsur, dvs.

ophold i midten af hver linie. Det er ikke meningen, at digtet skal synges; derimod må det gerne foredrages med fornøden patos og store håndbevægelser.

Kompositionen

Digtet begynder med et udråb, exclamatio, en opfordring til tilhørerne om at lytte opmærksomt: "Vel an!". Allerede første linie slår også tretallet fast. Historisk er det naturligvis en tilfældighed, at dette er det tredie felttog, som kongen deltager i, men Kingo er ikke sen til at udnytte det, hvilket jeg kommer tilbage til i forbindelse med digtets sidste linier. I lin. 1 er anvendelsen nærmest ordsprogsagtig; man tænker uvilkårligt på "alle gode gange tre". Her virker næsten tretallet som argument, idet det gentager noget, alle er enige om. Ordsprogsanvendelsen fortsætter i lin. 2: "Man ey et voxet Træ med første Hug kand fælde". Herefter fortsætter Kingo med at uddybe, hvordan man så kan fælde det store træ. Tilsyneladende helt konkret og i overensstemmelse med virkelighedens verden - men der er lige den hage ved det, at kongen ikke skal fælde træer, men fjender! Her ser vi, hvordan Kingo ved at glide på et ords betydning og spille på de sammensætninger, ordet gerne optræder i, får skabt sammenhæng i billedet og gør felttoget til en næsten logisk nødvendighed.

Dernæst kommer et langt udfald mod skrivebords-, eller snarere spisebordsgeneraler, der foretrækker krigspolitisk bagklogskab på hjemmefronten frem for selv at risikere liv og lemmer på krigsfronten (lin. 5-16). Det er Holbergs politiske kandestøber, vi her finder i svøb. Hjemmesiddernes fejhed og trang til at hygge sig i kakkelovnskrogens madduftende tryghed understreges af udtryk som *søbe suppe*, *kål med flæsk* eller *store ord* og med ord som *trygt* eller *stue* eller *stuebænke*. *Skulke* i lin. 9 betyder i 1600-tallet ganske vist nærmere *skjule*, men der ligger stadig en hån i det. De ufarlige hønsepølser (= ekskrementer) står antitetisk over for de livsfarlige bøssekugler i lin. 14, sammenholdt af ordet *støber*. Lidt komisk og meget nedgørende over for de suppesøbende kujoner. Billedet med *blybisværme* for kugler i lin. 10 fortsættes og fortættes i udtrykket *Dødens Brodde*.

Kingos sprogglæde kommer her til fuld udfoldelse med komik, antiteser, leg med lyd. Det sidste ser vi ved de mange (hånligt?) hvislende s'er: <u>s</u>åre, <u>s</u>tue, <u>s</u>lagtordning, <u>s</u>kulke, <u>s</u>uppe, <u>s</u>øbe, <u>s</u>tille, (bi)<u>s</u>værme, afrid<u>s</u>e, knej<u>s</u>e, flæ<u>s</u>k eller ved de mange ø-lyde, assonanserne i lin. 14: "Naar H<u>ø</u>nse-P<u>ø</u>lser man for B<u>ø</u>sße-Kugle st<u>ø</u>ber". Ø findes fx i ordet *øv* og kan derfor som her virke pejorativt, dvs. nedsættende.

En fortsættelse af de *store ord* fra lin. 8 følger i lin. 17: "Med Ord det ey er giort". Disse ord må i sammenhængen forstås på to planer. Først er der de militære kandestøberes store ord, siden kommer en anden slags ord til.

Fra lin. 18 optræder desuden et *os*, der får sår og skrammer. Digtet bliver kollektivt på samme måde, som mange salmer er det. Synden er også kollektiv og skal derfor sones kollektivt af hele landet. Bemærkelsesværdigt er nemlig udtrykket om den hemmelige synd i lin. 19, der står i antitetisk modsætning til de offentlige stød, dvs. krigens åbenbare følger. Den hemmelige synd forstærkes til en blodig synd i lin. 21. Vigtige er derfor også de angerens ord, der kan åbenbare denne hemmelige synd, som er årsag til alle ulykkerne: "Dend, og ey Fiendens Sværd, er Landets langsom Død". Og her er det betydningsfuldt, at der ikke blot lyder tomme ord, men også præsteres virkelig anger. Først da kan et sværd, ført af kongen, skaffe sejren: "Var kun vor blodig Synd udvasket for Guds Øye, / Sig Sværdet skulde vel i Kongens Hænder føye" (lin. 21-22). Folkets synd hæmmer kongens mulighed for sejr. Men kongen tillægges muligheden for at føre landet til sejr, fordi synden er netop folkets og ikke kongens.

Folkets synd skal derfor afvaskes, førend landets lidelser kan holde op: "Var kun vor blodig Synd udvasket for Guds Øye". Og her er grunden så lagt for digtets flotteste billede. Synden kan på god kristelig vis bortvaskes ved bod og anger; og et af angerens tegn er tårer. Denne anger må ikke være blot udvendig, men også følt af hjertet. Derfor finder vi i lin. 25-26, der holdes sammen ved enjambement, (dvs., at meningen fra én linie fortsætter i den efterfølgende, her 'tømme ---- sin synd'): "Har Landet nu kun grædt, og hierte-grædt at tømme / Sin Synd af Hiertet ud, og op til Gud at svømme". Hvilken suggestivitet: Alle folkets angertårer samlet i en art svømmebassin, hvorfra folket syndefrit som efter en anden dåb kan svømme direkte op til Gud. Kollektiv bodsgang, iført svømmefødder! Landet gøres til en enhed, personificeres nærmest. Syndens art er derimod ikke direkte nævnt, selv om der er et bredt udvalg at tage fra, også i efterkatolsk tid. Dødssynder er der som bekendt syv af, nemlig hovmod, misundelse, vrede, dovenskab, gerrighed, frådseri eller vellevned, utugt. Madglæden i lin. 13 kunne formentlig henføres under vellevned. Skulle dette ikke slå til, har man jo altid arvesynden at falde tilbage på.

Optativer, som vi på dansk i dag ellers næsten kun kender fra udtryk som 'kongen leve' og fra den aronitiske velsignelse, der hver søndag lyder ud over menigheden i den danske folkekirke, finder man en del af hen mod slutningen, hver gang med Vorherrre som

subjekt: "[...] Gud legge Haand og Hefte / Paa dit Retfærdig Sværd, og Selv Din Haand bekræfte! / Gud lyse paa Dig med sit Ansigts hellig Soel" fra lin. 29-31. Hermed har digtet bevæget sig fra at være en appel til tilhørerne over en beskrivelse af dele af civilbefolkningen til at blive en bøn til Gud, dvs. bevæget sig fra apostrofe og deskription over mod anråbelsen. Samtidig er digtet gået over til en bydende tiltale til kongen: "Gak, naadig Konge, gak" (lin. 29) for at fortsætte i en bøn til Gud (lin. 30). Her taler digteren ubesværet til to instanser på én gang, nemlig Gud og kongen. Det er ikke en lille rolle, Kingo som digter har påtaget sig, når han således sætter sig som kommunikativt led mellem Gud og kongen.

Hen mod slutningen er tempoet steget, om end vi stadig har aleksandrinere. Fra lin. 29 finder vi opfordringer til majestæten om at fortsætte sin heroiske krigsindsats, markeret med de parallelle konstruktioner i lin. 29 og 33: "Gak, Naadig Konge, gak; Gud legge Haand og Hefte" og "Gak, Fromme Konge, gak; Gud lad Din Fiende bæve". Sådanne konstruktioner er i den klassiske retorik kendt under navne som *epizeuxis*, den direkte gentagelse af to eller flere led, og *isokolon*, sekvenser af led af identisk længde og ensartet struktur . Til sidst kommer det gentagne "gak, gak" i lin. 35.

Sammenkædningen af Solen og kongen, der samtidig gøres guddommelig, forekommer i utallige emblemer og andre fremstillinger op gennem 1500- og 1600-tallet. Her lyder teksten:
Ainsi qu'aux nous voyons le Soleil
Representer de Dieu le grand ouurage:
Semblablement, Roy vsant de conseil
En ce monde est Dieu le vray image.

Hos Kingo er *solen* enten Gud eller kongen. Det sidste kendes i al europæisk enevoldspanegyrik; Solkongen i Frankrig er intet særsyn. Solen i lin. 31 kan tages helt bogstaveligt og kosmologisk eller i overført betydning: lykke. Solen bruges under alle omstændigheder til at forstærke velsignelsen. Der er ingen tvivl om, at kongen er konge af Guds nåde.

Sammenkædningen af Gud og konge kan også iagttages i forbindelse med ordet *hånd*. I lin. 29 er hånden Guds, der i lin. 30 lægges velsignende-bekræftende på kongens hånd. Det er også kongens hånd, som de utro, dvs. landsforræderne, skal kaste sig ned for i lin. 32.

I lin. 34 er der derimod tale om fjendens hånd, der skal give den danske konge landebod. Vi kan bemærke, at fjenden er anonym - ikke engang hans nationalitet nævnes - mens der på danskersiden både er konge og folk. Det skal formentlig ses i sammenhæng med lin. 20: den egentlige fjende er synden, ikke svenskerne.

På stilens trappestige

Digtet foretager også en anden bevægelse. De stilmæssigt neutrale ordsprog i de første linier glider over i den komiske beskrivelse af spisebordsgeneralerne. Herfra flyder digtet helt bogstaveligt i en tårestrøm over i en kollektiv religiøs pønitensepatos for endelig at slutte med en patriotisk-patetisk nedkaldelse af Guds hjælp.

I 1600-tallets digtning er et vigtigt begreb *decorum*, det sømmelige. Det vil i kunstneriske fremstillinger sige, at hver ting skal beskrives i det stilniveau, der passer til emnet, sådan som fx aleksandrineren er forbeholdt heltegerninger o. lign. Det kunne give et forklaringsproblem i dette digt, hvor det ophøjede skildres på baggrund af noget lavkomisk. Men ser man på, i hvilken sammenhæng Kingo bruger de forskellige niveauer i *Vel an!*, er sammenhængen og niveautænkningen faktisk med til at understrege digtets holdning. For Kingo følger nemlig også et andet princip, det *epideiktiske*. Det betyder egentlig, at forfatteren viser eller peger på nogen eller noget. Her i digtet vil det sige, at nogle må få ros, mens andre får ris. Man kan også kalde det en antitese på kompositionsniveauet. Hvis kongen skal fremstå som ædel, gudfrygtig og tapper, er der andre, som kan eller skal tillægges de modsatte egenskaber. På denne måde danner de feje spisebordsgeneraler den baggrund, på hvilken kongen med Guds hjælp kan optræde så meget desto mere bravt. Man kan sige, at kontrasterne er med til at fremstille hyldesten til kongen så meget tydeligere. Det samlede indtryk af digtet går klart i retning af det patetiske.

Tretallet

I den håndskrevne udgave (men ikke i udgaven af Kingos samlede værker!) er digtet sat op som i begyndelsen af denne artikel, så man har 3 × 3 strofer, en yderligere markering af tretallets betydning. Allusionen til "alle gode gange tre" i digtets første linier understreger felttogets nødvendighed, når det således er anvendt næsten som argumentation.

Med den figur, der kaldes polyptoton, dvs. forskellig anvendelse af ord med samme stamme, spiller Kingo også på tretallet i de sidste linier. "Lande-Løsen Tre" (lin. 35) er

løsepenge for de tre gamle danske 'lande', Skåne, Halland og Blekinge, men tretallet glider umærkeligt over i påberåbelsen af den treenige Gud, hvorved ringen er sluttet til indledningens "dend Tredie gang". Guds uimodsigelige treenighed kaster et legitimerende lys over de andre tretaller: antallet af landsdele og felttog. Digtet er færdigt og har tilbagelagt en cirkel, eller måske rettere et stykke af en spiral, idet det ender på et højere niveau, end det begyndte.

Et lejlighedsdigt eller et digt for evigheden?

Der rejses på intet sted tvivl om, hvorvidt krigsførelsen er retfærdig: "[...] Gud legge Haand og Hefte / Paa dit Retfærdig Sværd, [...]" (lin. 29-30). Men taget i betragtning, at digtet er skrevet i forbindelse med et konkret felttog - således som det angives i overskriften - er det bemærkelsesværdigt, at der overhovedet ikke optræder et eneste geografisk navn. Bortset fra datoen til sidst er der heller ingen egentlig tidsfæstelse i digtet. Overskriften angiver dog tydeligt nok anledningen: "Til Hands Kongl: Majestets Tredie Feldtog et allerunderdanigst Lyk-Ønske." Lykønskningen skal her forstås som et ønske om en fremtidig krigslykke, ikke som en gratulation efter en vel overstået krigsbedrift. Den manglende tids- og stedsfæstelse kan godt forlede én til at tro, at Kingo med sit digt har villet skabe noget andet og mere end blot og bar lejlighedsdigtning i forbindelse med et felttog.

Hvervet som kongelig lejlighedsdigter havde ellers hofavismageren Anders Bording. Med sin rimede avis *Mercurius* bragte han hver måned i årene 1666-1677 på 4 små sider hofnyt og udenlandske efterretninger - på aleksandrinere oven i købet. Hans krigsreportage fra Slaget ved Lund den 4. december 1676, der udkom januar 1677, er et skoleeksempel på, hvordan et militært nederlag til svenskerne kan beskrives, så den danske konge bliver skildret som en helt og strateg, og den danske hærs uheld både skyldtes svenskernes feje overmagt og deres nedrige trick med at angribe så tidligt om morgenen, at de danske soldater stadig sov. Men dét er en anden historie. Kingo digter her om syndsbevidsthed og frelsesvished og dermed også for evigheden. Set ud fra et kynisk-politisk synspunkt kan man sige, at Kingo med sin påstand om, at folkets synd er årsag til krigen, senere vil være herligt fri for at skulle (bort)forklare et eventuelt militært nederlag. Et sådant vil skyldes landets synd og ikke kongens eller militærets svaghed og uduelighed.

Digteriske teknikker

Det er ikke entydigt, hvem der er hovedperson i digtet. Er det Gud, kongen, folket? Eller man, landet, vi? Denne glidning, der næppe skal opfattes som digterisk usikkerhed, er med til at gøre digtet næsten visionært. Første del af digtet (lin. 1-16) er berettende, set udefra, mens andendelen i sin syndserkendelse er kollektiv. Hertil kommer de kontrasterende beskrivelser, der allerede er omtalt.

Kingo er kendt for sine mange sammensatte ord; og også dette digt rummer flere, hvoraf de fleste er originale i den forstand, at man ikke ofte støder på dem andre steder, om overhovedet. Det gælder især de ord, der er sammensat af ord fra forskellige ordklasser, fx substantiv + adjektiv. Vi finder: Skye-grode (lin. 4), Stue-Bænke (lin. 6), Regne-Kul (lin. 8), Blye-Bisværme (lin.10), Hønse-Pølser (lin.14), Svie-Skrammer (lin.18), hierte-grædt (lin. 25), Glæde-Budskab (lin. 27), Lande-Bod (lin. 34, dannet som parallel til det mere kendte 'mandebod'), Lande-Løsen (lin. 35). De er alle meget billeddannende, illustrative for tilhøreren.

Ved hjælp af modusskift formår Kingo også at fastholde, at man godt kan henvende sig til to forskellige instanser på én gang. Digtets slutning (de sidste otte linier) er overvejende opfordringer til kongen om at kaste sig ud i kampen mod fjenden ("gak, gak"), alle holdt i imperativ (bydemåde). Men disse tilskyndelser bliver afbrudt af ønsker om at påkalde Guds velsignelse over forehavendet, markeret ved optativ (ønskemåde), "Gud legge", "Gud lyse [...] og kaste". Digtet kulminerer med bydeform til Vorherre selv, dog forsigtigt modificeret med et ak: "Ak! Du Treenig Gud lad derved Lykke skee!" (lin. 36).

I digtet viger Kingo ikke tilbage fra at bruge retorikkens stærkeste virkemidler: personificering, påkaldelse, antitese, samt anafor og andre former for parallelkonstruktioner. Hertil kommer assonanser og anden lydleg. Samtidig er han meget konkret og sanselig. De prægnante billeder står enkeltvis og stærkt. Han holder sig heller ikke for god til det lavkomiske og kropsforbundne med suppesøbning, flæsk og kål. Det er vel først og fremmest her, at dette digt adskiller sig fundamentalt fra mange af hans salmer.

Dog kan man også i salmerne finde en del konkret kropslighed som i nadversalmen *O Jesus, på din alterfod* fra 1681 (Salmebogens nr. 427): "o Herre Jesus Krist, dit blod / for mine sår er salve god" eller smudsrealisme fx i skildringen af syndens indvirkning på menneskekroppen:

Aff Syndsens Saar fuul stank og Raad udflyder,
Jeg svinder ind, dog nu saa høyt fortryder
Min Daarskab og min Ubesindighed,
Jeg gaar nu krum og mig i Støff nedbøyer,
Og under Sorgeskik jeg daglig døyer,
En Angist-sved.

Min Jndvold brænder op, og snart vil revne
Aff Synd og skam; som jeg er haan at nævne,
Og paa mit Kiød er ingen Sundheds Plæt:
Jeg er affmægtig, og mig Synden knuser,
Jeg og mit Hierte brøler høyt og bruser,
Utrolig slet.

(fra *Aandelige Siunge-koor*, Første Part 1674, den 3. pønitensesalme)

Men det er ikke sådanne krasse beskrivelser, der har overlevet i Den danske Salmebog! I felttogsdigtet glemmer Kingo imidlertid ikke, at han er Guds tjener, udnævnt til biskop i Odense året før. Så selv i et verdsligt digt, et krigsdigt, fornægter salmedigteren sig ikke. Det kristeligt-didaktiske ligger især i den påstand, at det er folkets synd og ikke politiske begivenheder, der er skyld i krigen, og i, at tilstrækkelig anger kan bortvaske synden og dermed også krigens grusomheder.

Vibeke A. Pedersen

1. Dvs. *nemt*.

2. Hans Brix, Paul Diderichsen, F.J. Billeskov Jansen: *Thomas Kingo. Samlede Skrifter* I-VII, København 1939-1975, fotografisk genoptryk 1975.

Den forordnede

Kirke-
Salmebog,

til

Guds-Tjeneste paa Søndagene, Festerne, Bededagene, og til anden gudelig Brug i Kirken og Hus-Andagt, af gamle aandrige Sange,

tilligemed

Kollekter, Epistler og Evangelier, Lidelseshistorien, Kirke- samt andre Bønner.

Af

Th. Kingo, Dr.,
fordum Biskop i Fyens Stift.

Th. Thrues Bogtrykkeri,
Aarhus.

Frygter Gud, og Kongen ærer,
Som Guds rene Bud os lærer.

Horsens.
Forlagt af C. Holms Boghandel.
1912.

SIGVALD TVEIT

Meloditradisjoner der Kingos salmebok fremdeles er i bruk

Det er noen minutter til gudstjenesten skal begynne. Vi går inn i et gudshus som er så nøytralt utstyrt at en er usikker på om det er en kirke. Verken arkitektur eller andre ytre symboler vitner om dette. Gudstjenesten er heller ikke annonsert, verken i aviser eller på plakater eller tavler. Så vi har funnet fram, både til sted og tidspunkt, takket være en viss innsats og en del undersøkelser.

I gangen eller våpenhuset undres en om en har gått feil, for det er ganske stille. Men så viser det seg at kirkesalen likevel er fullpakket av mennesker. Foruten freden og stillheten slår det en dessuten at alle kvinnene bærer karakteristisk hodebekledning.

Utsmykningen i kirkerommet er enkel, med talerstolen sentralt plassert, som i enkelte zwinglianske kirker. Men menigheten er luthersk. For når gudstjenesten begynner, har liturgien umiskjennelige trekk av lutherdom, riktignok i en arkaisk form.

Når det så er tid for salmesang, tar noen salmeboka fram. Andre behøver den ikke. De kan salmene utenat. De har lært dem på menighetens egen skole, samt på gudstjenesten, for de følger den samme kirkeårssyklus både i tekster og salmer år ut og år inn.

Og salmeboka de synger fra, kom ut for 300 år siden - 1. pinsedag i 1699. Den har tittelen *Den forordnede Kirke-Psalmebog*. Vi kaller den gjerne "Kingos salmebok", og det er denne betegnelsen vi kommer til å bruke i resten av denne artikkelen. (Eller "Kjingo" som brukerne av boka her i landet naturlig nok - etter norske uttaleregler - kaller forfatteren). [1]

På den tida som Kingos salmebok ble publisert, var det godt og vel 150 år siden reformasjonen i Danmark-Norge. I den mellomliggende perioden kom det ut flere salmebøker, men kun én av disse var virkelig allment utbredt, nemlig Hans Thomissøns *Den danske Psalmebog* fra 1569. Det var følgelig litt av en begivenhet da Kingos

[1] Det meste av denne artikkelen bygger på egne observasjoner ved å overvære gudstjenester i de kirkesamfunnene som omtales, samt samtaler med representanter fra disse, inklusive brev og e-mails. Se nærmere i kilderegisteret til slutt mer nøyaktig om hvem opplysningene stammer fra.

salmebok ble autorisert og utgitt. Og den kom til å dominere de to kongerikene fullstendig. Ikke bare erstattet den det som var i bruk av eldre salmebøker, men ingen av dem som siden ble laget, kunne hamle opp med Kingos salmebok i utbredelse før vi kommer langt inn i det nittende århundret.

Så seint som i 1855, da de teologisk mer moteriktige *Psalmebog til Guds Ære og Hans Menigheds Opbyggelse*, vanligvis kalt "Guldbergs salmebok" fra 1778 og *Evangelisk-kristelig Psalmebog* fra 1798 for lengst var blitt lansert, tok salmeboka fra 1699 fortsatt ikke mindre enn om lag en tredjedel av markedsandelen i landet vårt.

Selv i det 20. århundre har Kingos salmebok hatt sin plass. I mange hjem, i foreningsliv og folkemusikkmiljøer er den blitt brukt, men også som fast salmebok for gudstjenesten. Dette gjelder både kirkesamfunn og dessuten noen grupperinger innenfor statskirkene i Norge og i Danmark. Og den vil også ha denne posisjonen i det tjueførste århundret. I de kirkesamfunnene som fortsatt bruker den, er det nemlig ingen signaler om at en vil gå over til noe annet. Det er derfor ingen salmebok i disse landene som tilnærmelsesvis har hatt så lang levetid i aktiv bruk som Kingos salmebok.

Vi må straks presisere at vi i denne artikkelen for det første kun snakker om forsamlingssang, for det andre omtaler vi bare menigheter der Kingos salmebok fortsatt brukes i gudstjenesten (eller har gjort det opp til i det 20. århundret). Dette understrekes fordi det jo er mange enkeltpersoner som er opptatt av denne tradisjonen, enten på grunn av spesialinteresse for denne salmeskatten eller som utøvere av norske folketoner. Disse kan arbeide med dette materialet ut fra helt ulike innstillinger og årsaker. Mange kan nok være fascinert av den litterære formen og det teologiske budskapet i Kingos salmebok, mens andre dyrker genren utelukkende ut fra en interesse for den musikalske tradisjonen. Felles for dem som anvender Kingos salmebok i *gudstjenestene* derimot, er at de bruker den fordi de mener den *tekstlig* sett er uovertruffen. For ingen av de grupperingene som vi her skal presentere, vier de musikalske aspektene ved denne tradisjonen noen særlig oppmerksomhet.

Av kirkesamfunn som fortsatt bruker salmeboka i sine gudstjenester, og som vi gav et lite bilde av innledningsvis, har vi i dag (1999) tilsammen fire i Norge og Danmark. Av disse finnes det tre i Norge og ett i Danmark. Det danske preges sterkt av

ortodoksien, den rådende teologien på Kingos tid. De tre norske kjennetegnes i tillegg også av pietismen. De sistnevnte synger derfor gjerne også Brorsons salmer på samlinger utenom gudstjenestene.

De fire kirkesamfunnene har en rekke fellestrekk. De er lutherske og de definerer seg som konservative. Det ville derfor være rimelig å tro at de hadde hatt en eller annen form for kontakt og samarbeid, blant annet om salmebokutgivelser. Men det har vært lite av slikt. De utviser dessuten alle en viss tilbakeholdenhet overfor forskere, journalister og andre som ønsker å se nærmere på deres tradisjon. Noen av dem uttrykker i klartekst skepsis til å bli betraktet som særegne kasus utsatt for observasjon. Når en som forsker har fått en viss tillit, kan det gå noe bedre, men det kan medføre et møysommelig arbeid å oppnå denne. Enkelte av disse miljøene kan en etter hvert få ganske god kontakt med, mens andre er temmelig avvisende.

De fleste av dem tillater ikke at det blir gjort opptak av salmesangen deres under gudstjenesten. Så de eksemplene på deres forsamlingssang som undertegnede har skaffet seg, er ikke opptak fra gudstjenester, men fra spesielle samlinger som noen av medlemmene velvilligst har arrangert.

For å kunne forstå hvorfor noen i dag fastholder bruken av Kingos salmebok, må vi se på salmebokhistorien slik den kom til å arte seg på 1700- og 1800-tallet. Helt fram til utgivelsen av Guldbergs salmebok i 1778 hadde Kingos salmebok vært så å si enerådende i de to kongerikene. Erik Pontoppidan hadde gitt ut *Den nye Psalmebog* i 1740, gjerne kalt "Slottsboken". Og Brorsons salmer, som først var utgitt i hefter kalt "Troens rare Klenodie" samt i "Svanesang", ble også etter hvert samlet i ei egen salmebok. Men ingen av disse samlingene fikk allmenn utbredelse som gudstjenestesalmebøker.

Guldbergs og Evangelisk-kristelig salmebok er farget av sin tids teologiske strømninger, nemlig rasjonalismen, mens Kingos salmebok altså representerer ortodoksien. Dette betyr at pietismen, som ble en så viktig impuls i begge rikene, ikke minst i Norge, og dermed også den pietistiske salmediktningen, ikke fikk noe nedslag i noen autorisert salmebok på sine egne premisser og i original fasong gjennom 1700-tallet. Riktignok finnes det salmer av pietistiske salmediktere, blant annet av Brorson, både i

Guldbergs og Evangelisk-kristelig salmebok, men de var så sterkt bearbeidet i tidens ånd at de ofte ikke var til å kjenne igjen.

Når vi så på 1800-tallet fikk sterke vekkelsesbevegelser i ortodoks og/eller pietistisk ånd samt andre former for reaksjoner mot den rådende teologiske smak, kom salmebokspørsmålet opp med full tyngde i begge rikene. Og da ble det å velge mellom Guldbergs, Evangelisk-kristelig og Kingos salmebok. Det var disse det stod om. Disse var fullstendige og autoriserte salmebøker.

Som et resultat av de nevnte vekkelsene og dessuten som en generell bevisstgjøring i enkelte egner både i Danmark og Norge mot tidens teologiske moteretninger, dannes det på 1800-tallet mer organiserte grupperinger som ønsker å vende tilbake til gamle tiders kristendomsforståelse.

I Norge er Hans Nielsen Hauge en viktig eksponent for denne bevisstheten. Kort tid etter at han etablerer sitt virke, gir han derfor ut sin salmebok, *De sande Christnes udvalgte Psalmebog*, nemlig i 1799 (altså nok et jubileum!). Og da er det nettopp den ortodokse og pietistiske salmetradisjonen som han tar i vare. Hovedtyngden i boka hans er representert ved Brorsons "Troens rare Klenodie". Ellers henter han stoffet sitt hovedsakelig nettopp fra Kingos salmebok.

Men for dem som ønsker en luthersk salmebok som både dekker det behovet som et kirkesamfunn har, salmer for alle kirkelige handlinger og for alle kirkeårets dager, og som samtidig ikke vil vite av de salmene som var så sterkt preget av rasjonalistisk teologi, har en i Norge gjennom hele 1700-tallet og fram til utgivelsen av Landstads salmebok i 1869 ikke annet valg enn Kingos salmebok! I Danmark må vi i grunnen helt fram til år 1900, da *Salmebog for Kirke og Hjem* blir utgitt.

Kingos salmebok i Danmark

I Danmark dominerte Kingos salmebok helt fram til omkring år 1800. Og særlig på Jylland holdt den seg mange steder atskillig lenger. Det berettes at så seint som i 1855

fantes det områder der hvor om lag halvparten av sognene fortsatt anvendte Kingos salmebok. [2]

Av de som allerede tidlig på 1800-tallet avviser de nye teologiske strømningene og dermed Guldbergs og Evangelisk-kristelig salmebok, var de såkalte "stærke jyder". De holdt til i traktene omkring Horsens og Løsning på Øst-Jylland. Disse etablerte seg som en bevegelse innenfor Den danske kirke, men med egne barneskoler. I flere menigheter i denne egnen dominerte de kirkelivet. Og deres selvfølgelig salmebokvalg var Kingos salmebok.

Omkring 1855 stiftes frikirkemenigheten *Kristelig Lutheransk Trossamfund* ved Herning på Midt-Jylland. Også denne gruppen etablerer egen skole der det blir undervist i ortodoks lutherdom og sunget fra Kingos salmebok. [3]

I tillegg til ortodoksiens skrifter og Kingos salmebok holdt de "stærke jyder" seg også til den pietistiske arven idet de anvendte Pontoppidans forklaring og Brorsons salmer. Kingos salmebok ble brukt i gudstjenestene og Brorsons ved andre anledninger.

Kristelig Lutheransk Trossamfund tok derimot ikke inn impulser fra pietismen, men øste kun av litteraturen fra lutherdommens første halvtannet hundre år, altså fra Luther og hans samtidige og fra ortodoksien. Derfor ble da også Kingos salmebok deres selvfølgelige valg. Begge disse gruppene brukte forresten også Kingos *Aandelige Sjungekor*, dog ikke i gudstjenestene.

De "stærke jyder" må nå sies å være et historisk fenomen, selv om det finnes mange prester og lekfolk i dansk kirkeliv som solidariserer seg med denne tradisjonen og som ønsker å bringe det beste av den videre. Så vel skolene deres som gudstjenester med bruk av Kingos salmebøker, finnes ikke lenger i disse traktene. Helt fram til 1966 sang en imidlertid fra Kingos salmebok i Østre Snede kirke, altså i statskirken, som ligger i bevegelsens hovedsogn ved Løsning på Jylland. De siste årene var dette riktignok begrenset til annen hver søndag. En kan besøke museet deres, "De stærke jyders mindestue", som ligger i deres gamle skolehus i Østre Snede.

De "stærke jyder" er nokså enestående i nordisk kirkeliv i og med at de stod innenfor Den danske kirke, og likevel hadde dette særpreget. Det var noen få steder til

---

[2] Bindesbøll 1855

som holdt Kingo-tradisjonen i hevd, i hvert fall fram til begynnelsen av 1900-tallet, blant annet flere andre bygder ved Herning på Jylland og dessuten på øya Lyø mellom Jylland og Fyn. På det sistnevnte stedet beholdt de Kingos salmebok til 1912.[4]

I 1855 ble *Den Evangelisk-Lutherske Frikirke* etablert i Danmark. Kirkesamfunnet teller i dag kun 128 medlemmer, fordelt på en håndfull menigheter spredt rundt i Danmark. Også disse står i en ortodoks luthersk tradisjon, og viser en viss skepsis til pietismen som teologisk retning. De blir derfor å plassere mellom de to andre danske gruppene som her er nevnt. De brukte Kingos salmebok fra først av, men gikk for noen år siden over til *Den danske salmebog*. Menigheten ved Løsning på Jylland holdt lengst på Kingos salmebok, helt fram til 1983. De kopierer imidlertid stadig opp enkeltsalmer fra denne til bruk på gudstjenestene, også fra "Vinterparten", Kingos opprinnelige salmebok av 1689.

Men *Kristelig Lutheransk Trossamfund* lever i beste velgående. Menigheten har ca. 300 medlemmer og bruker fortsatt utelukkende Kingos salmebok ved gudstjenestene.

Kingos salmebok i Norge

I Norge blir det etter hvert utover på 1800-tallet stor misnøye med salmebøkene blant det norske kristenfolket. For mange er Kingos salmebok for arkaisk. Dessuten mangler den selvfølgelig salmene fra 1700- og 1800-tallet. Og de nevnte rasjonalistisk pregede bøkene fra slutten av 1700-tallet hadde også få tilhengere. Hans Nielsen Hauges salmebok fra 1799 var for mager til å brukes som kirkesalmebok. Det kom en del salmesamlinger utover på 1800-tallet, blant annet av Lammers, Wexels og av herrnhuterne, men det var en utbredt oppfatning at også disse hadde ulike mangler. Wexels ble dessuten regnet som grundtvigianer, noe som ikke var tillitvekkende i mange kretser.

I 1869 blir så vår første rent norske salmebok autorisert, nemlig *M. B. Landstads Kirkesalmebog*. Men tilliten til Landstad var heller liten i store deler av lekfolket.

---

[3] Nielsen 1980
[4] Askholm 1930

Andreas Hauge, Hans Nielsen Hauges sønn, ble derfor bedt om å lage ei egen alternativ salmebok. Denne ble autorisert i 1874 under navnet *Psalmebog for Kirke og Hus.*

Men ingen av disse kunne tilfredsstille tre grupperinger som dannet lutherske frikirker i Norge på slutten av 1800-tallet.

Den første var *Den evangelisk lutherske Frimenighed i Jarlsberg* (seinere endret navn til *Det Evangelisk-Lutherske Kirkesamfund*) som ble stiftet i 1871. De forkastet de foreliggende autoriserte salmebøkene og valgte seg Jens Johnsens *Christelig Salmebog* fra 1846. Denne var farget av den pietistiske og haugianske salmetradisjonen samt av Kingo.

Den andre var *Den Evangelisk-Lutherske Frikirke*, som ble siftet i 1877. Her brukte en fra først av Landstads salmebok, men fikk i 1896 sin egen, som var preget av dette kirkesamfunnets haugianske og rosenianske tradisjon.

Den tredje gruppen etablerte seg under navnet *Menigheten Samfundet*. De hadde også røttene sine i ortodoks-pietistisk lutherdom og stiftet menigheter i Kristiansand og i Egersund. Og disse valgte Kingos salmebok som gudstjenestesalmebok!

Som i Danmark etablerte både det første og det tredje av disse kirkesamfunnene egne skoler for barna og gav ut egne opptrykk av salmebøker, katekismer og teologiske skrifter.

I 1901 ble *Samfundets* menighet i Egersund splittet. De som forlot Samfundet etablerte seg under navnet *Det alminnelige Samfund*. I 1952 opplevde denne menigheten en ny splittelse og utbrytergruppen tok navnet *Det alminnelige lutherske Samfund.*

Menigheten Samfundet har i dag (1999) 1177 medlemmer i Kristiansand og 540 i Egersund, altså tilsammen 1717 medlemmer. *Det alminnelige Samfund* har 227 medlemmer, *Det alminnelige lutherske Samfund* 95. Og i alle disse tre norske kirkesamfunnene synges det fra Kingos salmebok og utelukkende denne ved alle gudstjenester den dag i dag.

Da *Samfundet* ble etablert, var begrunnelsen for valget av salmebok like mye preget av mangel på andre alternativer som av et bevisst ønske om akkurat å bruke Kingos salmebok. Og når Hans Nielsen Hauges salmebok ikke var aktuell, var det ikke bare fordi den var for ufullstendig i forhold til behovet, men også fordi en mente at Hauge

hadde bibelstridige anskuelser, særlig når det gjalt læren om rettferdiggjørelsen. Han var for gjerningsorientert og en fant dessuten reformerte trekk i nattverdlæren hans.

Guldbergs salmebok og *Evangelisk-kristelig Psalmebog* var selvfølgelig uaktuelle fordi de var preget av rasjonalismen. Anti-holdningene til rasjonalistisk påvirkning var så sterk i Kristiansand, det ene av de to stedene der *Samfundet* ble etablert, at det var stor strid og underskriftskampanje i byen da en i 1853 ville innføre *Tillæg til evangelisk-christelig Psalmebog,* som en mente var preget av den samme ånd som salmeboka av 1798.

Det Evangelisk-Lutherske Kirkesamfund hadde som sagt valgt Jens Johnsens *Christelig Salmebog*. Men da denne delvis bygde på Guldbergs salmebok, ble heller ikke denne salmeboka noe fullverdig alternativ for *Samfundet*. Både Landstads og Hauges salmebok fra henholdsvis 1869 og 1874 fant en også bibelstridige. Blant annet lærte de uklart om arvesynden, ble det hevdet. Noen av kjernesalmene var dessuten endret.

En stod derfor igjen med Kingos salmebok. Riktignok fantes der i noen av de hjem som sluttet seg til *Samfundet* Joh. Lauerentzøns såkalte *En ny og fuldkommen Dansk oc Norsk Psalmeboog, indeholdendis 1010 Psalmer* (gjerne kalt "1010-salmeboka"), men den var i sitt teologiske preg temmelig lik Kingos salmebok. Sistnevnte stod for ortodoks lutherdom, for det en oppfattet som rett lære. Her stod lov og evangelium sentralt. Her var det salmer til hver helligdag i året og salmer til alle kirkelige handlinger. Følgelig ble denne valgt.

Kingos salmebok var dessuten den som statskirkens gamle kirkeordning var knyttet til. All den tid *Samfundet* ville holde seg til liturgien og kirkeordningen av 1685, er dette også en grunn til at Kingos salmebok ble det naturlige valget. Dråpen som fikk begeret til å flyte over og som førte til at det nye kirkesamfunnet ble dannet, var innføringen av ny liturgi og forskjellige nye ritualer i statskirken i slutten av 1880-åra. Her følte de som ble *Samfundets* stiftere at fremmed teologi for alvor hadde slått inn og at det nye representerte en forflatning.

I dag er salmebokvalget i disse tre kirkesamfunnene en ikke-sak. Kingos salmebok er en del av deres historie og deres kultur. Derimot har to av disse, *Menigheten Samfundet* og *Det Alminnelige Samfund* i de siste årene foretatt en varsom språklig revisjon av

salmeboka. Men dette har de ikke samarbeidet om. Så de kommer altså ut med hver sin nye form av Kingos salmebok. *Samfundets* bok ble publisert i 1997 og *Det Alminnelige Samfunds* versjon vil foreligge om kort tid. I disse bøkene er Kingos 1600-tallsdansk endret til 1900-talls norsk riksmål. Vanskelige ord som en fordi de er i rimposisjon eller av andre grunner har måttet beholde, er forklart i fotnoter.

Det Alminnelige Lutherske Samfund framstår som det mest konservative av de tre og synes ikke å ønske noen språklig endring. Både i salmesang og i postillelesningene under gudstjenestene uttales til og med ordene "mig" og "dig" som de staves. Det oppnås dermed en viss konsekvens i salmer der disse ordene står i rimposisjon. Også ordet "jeg" uttales som det staves!

I alle disse tre kirkesamfunnene gjør en seg skyldig i den anakronisme å benytte L. M. Lindemans koralbok (til dels også O. A. Lindemans koralbok) til salmesangen. Dette medførte at en fikk problemer med stavelsesantallet i og med at Lindemans salmebok er knyttet opp til Landstads tekstversjoner. Dessuten er det jo i Kingos salmebok allerede en viss diskrepans i stavelsesantallet mellom hver strofe. Koralbokvalget er likevel forståelig i og med at de foregående, Breitendichs, Schiørrings og Zincks koralbøker, ikke i samme grad dekker Kingos salmebok. Men i revisjonen av salmeboka har en i *Samfundet* nå søkt å tilpasse tekstformen mer til L. M. Lindemans koralbok. *Det Alminnelige Samfund* har gått enda lenger i denne tilpasningen, ved at de konsekvent har tilpasset antall stavelser til Lindemans melodiversjoner.

De nevnte tilpasningsbestrebelsene mellom koralbok og salmebok og mellom hver strofe, fikk før språkrevisjonen et kuriøst utslag når en sammenliknet sangtradisjonene i *Menigheten Samfundet* i Kristiansand og Egersund, fordi disse stedene hadde utviklet ulike tradisjoner på hvor og hvordan denne tilpasningen skulle utføres. Dette skapte en viss uoverensstemmelse i utførelsen når medlemmer fra de to menighetene deltok i hverandres gudstjenester!

I samband med tekstrevisjonen har det vært en del diskusjoner innad i *Menigheten Samfundet*. Det har da kommet fram et stort spenn i holdninger. Noen har villet beholde Kingos salmebok uendret, mens andre har ønsket en mer radikal revisjon. Diskusjonene har vært åpne og nyttige og ikke medført noen splittelse i kirkesamfunnet. Likevel er det

framkommet ønske fra noen i menigheten om at en får andre og nye salmer i tillegg. Dette anmodningen er foreløpig ikke prioritert.

Menighetenes ledere er likevel av den mening at salmediktningen ikke bør dø, og ser gjerne at det diktes nytt. En ønsker ikke det gamle fordi det er gammelt, men heller ikke det nye fordi det er nytt! En er imidlertid skeptisk til det meste en har sett av nydiktninger. Kingos salmebok er fortsatt aktuell, hevdes det. En henviser til sin erfaring med denne salmeboka og hevder at den er uovertruffen i sin framstilling av kjernen i Guds ord. Valget av Kingos salmebok er ikke begrunnet verken i tradisjon eller kunst og estetikk, men ut fra dens innholdsmessige preg. Dette er hovedgrunnen til at den musikalske siden ved disse menighetenes salmetradisjon er så lite påaktet av dem selv. Det understrekes at en ikke holder på Kingos salmebok av noen andre grunner enn at den kvalitetsmessig har et høyt nivå og at den samstemmer med deres kristendomsoppfatning. En beholder den ikke fordi en ikke ønsker å endre. En har dog i den nye utgaven kuttet ut noen få vers som synes vel gammelmodige.

På innvendinger som at Kingos språk og bilder kan virke fremmede og uforståelige på dagens mennesker, svares det at det ikke er usundt for folk å strekke seg, når det er kvalitet det er snakk om. Dessuten er medlemmene vant til terminologien i salmeboka helt fra barnsbein av. Det er tale om en felles religiøs arv.

Likevel erkjennes det at det blir vanskeligere og vanskeligere i vårt moderne samfunn å holde fast ved Kingos salmebok. De unge får stadig mer utdanning og møter nye holdninger fra andre miljøer. Dette har medført at det har vært en viss skepsis til utdanning i disse menighetene.

Selv om de i dag bruker Lindemans koralbok, finnes det også noen eldre melodier i disse miljøene. I noen tilfeller dreier det seg om varianter av melodier fra *Kingos graduale* eller andre lett identifiserbare kilder, andre ganger har det ikke lykkes å finne opphavet til dem.

I *Det Alminnelige Samfund* har en brukt noen melodier som en regner med har vært vanlige i Egersund-området fra før menigheten ble stiftet. Her kommer et eksempel på en koralmelodi fra *Kingos graduale* som er funnet i denne menigheten i omformet fasong:

Jeg raaber fast

Tekst: C. Marot
Overs.: S. Bille
Mel.: J. Klug 1535

Alm. Samf.

Jeg raa-ber fast, o Her-re, Af dy-bes-te nød til dig Du vil mig naa-dig

Kingos Graduale

Lindeman

6

væ re Og gjer ne hø - re mig. Di-ne Ø - ren du ned - bøi-e, naar jeg min Bøn frem-

12

bær, Mærk vel ud - af det Høi - e, hvad min Be - gjæ - ring er.

Før en fikk orgel, brukte en I disse miljøene for det meste de såkalte sifferkoralbøkene til å lære seg melodiene fra. De var beregnet for salmodikon. Tallene markerte melodiens tonetrinn i forhold til toneartens grunntone:

No. 2. Af Høiheden oprunden er. L. Sb. 140. H. Sb. 60.

1 | 5 3 1 5 | 6 (. 6) (5 0) 5 | 6 7 1 7 | 6 (. 6) (5 0) 3

Af Høi = he = den op = run = den er En Mor=gen=stjer = ne klar og skjær Af
Du Jes = se Rod og Da = vids Krist, Min Hjer=tens Brudgom, Je = su Krist, Mig

Da disse gikk ut av salg fortsatt en å kopiere dem for hand. Dette eksemplet er fra *Det Alminnelige Lutherske Samfund:*

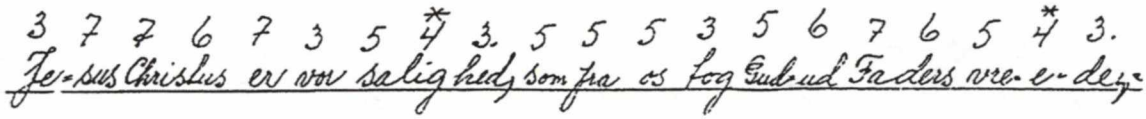

Men det skjedde ikke sjelden at forsangeren lærte seg melodiene feil eller at melodiene på annen måte utviklet seg bort fra koralbokas versjon. Noen ganger kunne de komme helt på avveie. Dette har en særlig erfart i *Det Alminnelige Lutherske Samfund,* der dette eksemplet kommer fra:

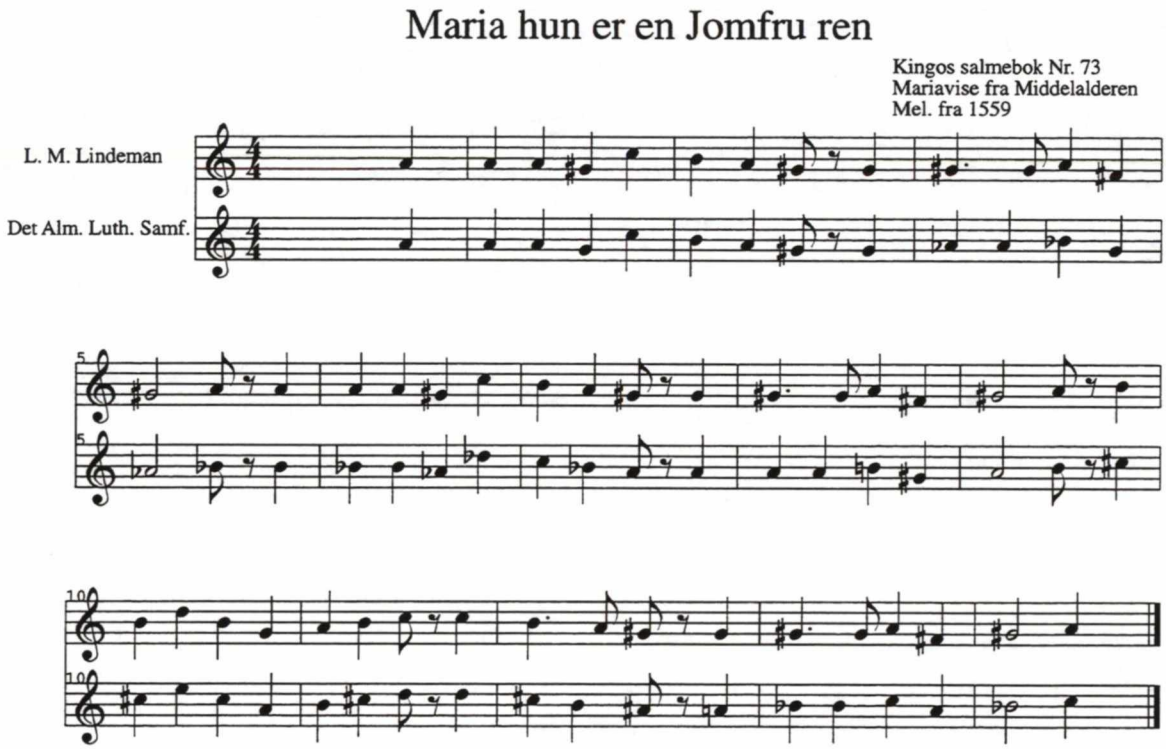

De norske menighetene som benytter Kingos salmebok i dag, lar orgel ledsage menighetssangen. Det har ikke alltid vært slik. *Det Alminnelige Samfund* fikk ikke orgel før i 1983 og *Det Alminnelige Lutherske Samfund* først i 1986. Modermenigheten

Samfundet har derimot hatt orgel i mange år. Dette medfører selvfølgelig at melodiformene i praksis blir nokså lik formene i de koralbøkene som benyttes.

Kristelig Lutheransk trossamfund

Annerledes er det med *Kristelig Lutheransk Trossamfund* på Jylland. De er da også de mest interessante i dette materialet sett fra en musikalsk synsvinkel. For det første synger de a cappella, altså uten instrumentledsagelse. For det andre er det en gåte hvor de fleste av melodiene som de bruker, stammer fra. Noen få har dog likhetstrekk med melodiene i *Kingos Graduale*, slik som denne:

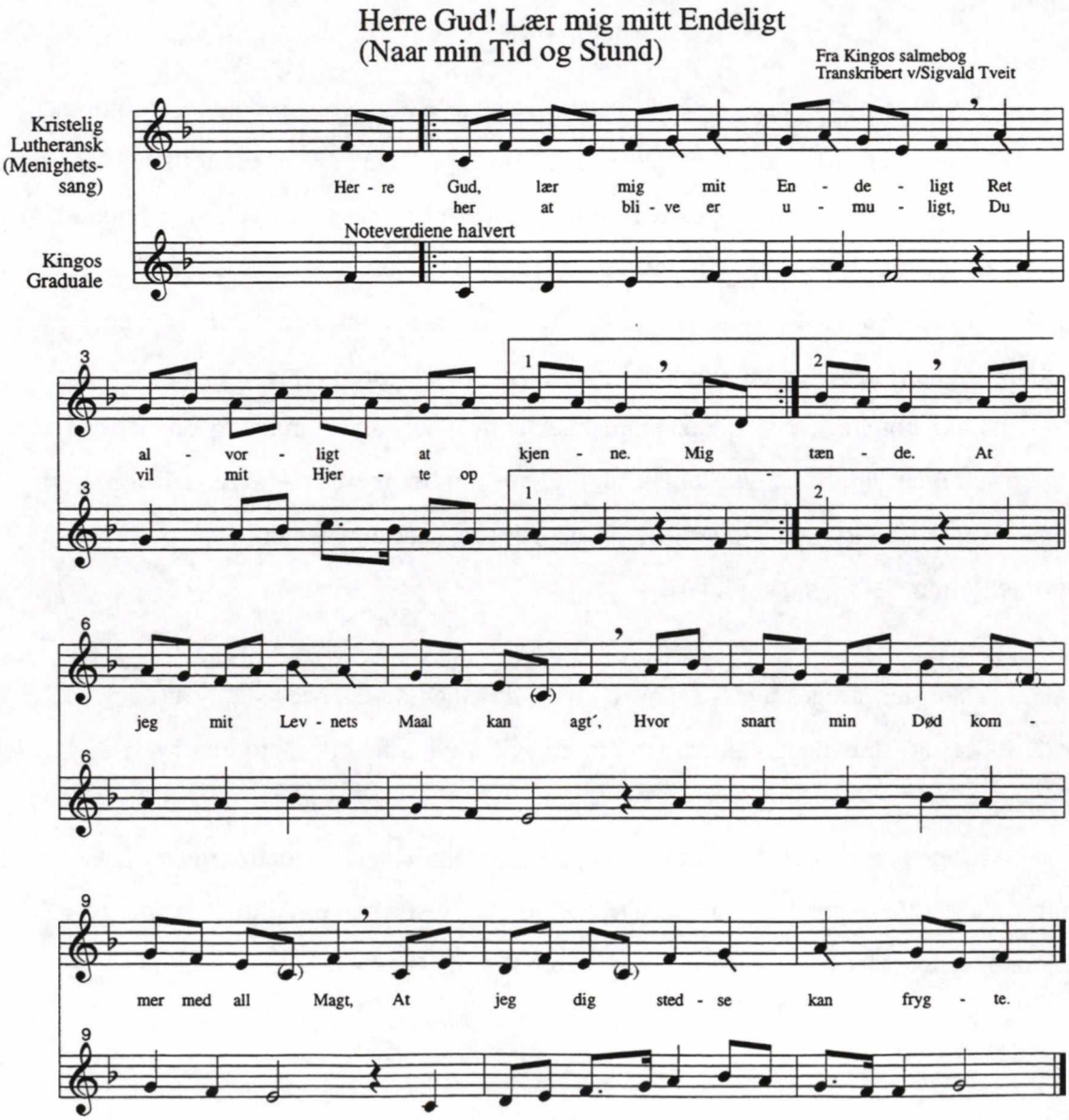

Forsamlingssangen ledes av en forsanger. Forsangeren intonerer alene den første tonen, evt. de første to-tre tonene, ikke bare i hver strofe, men ofte også i de enkelte frasene. Har salmen mange strofer, kan enkelte bli lest i kor av forsamlingen.

Salmene synges i et rolig tempo. Antall grunnslag i minuttet er omkring 50 på alle salmene. Det vil si at hvert taktslag er noe langsommere enn ett per sekund. Likevel er sangen på ingen måte metronomisk bundet. Den bølger framover i en plastisk rytmisk bevegelse. En etterstreber en naturlig tekstdeklamasjon og et logisk betoningsmønster, slik at uregelmessighetene i Kingos salmebok I noen grad blir redusert. Hovedslagene er nokså sterkt betonte, stavelsene får nærmest en støtvis artikulasjon. Fraseavslutningene er korte.

Også melodibevegelsen er plastisk. Dersom en noterer firedelen som grunnenhet, forekommer det til stadighet åttendels underdelinger. Underdelingene er oftest melismatiske (eller *neumatiske*, definert som to toner på én stavelse). Melodikken er preget av stadige glissandi. Et mer påfallende trekk er at en ikke bare har glissandi mellom toner, som en jo også kjenner fra en rekke andre sangformer, men en faller enkelte ganger nedover på underdelingene til en ikke alltid presist definert tone. (Se strekene fra notehodene i noteksemplet). Denne kan havne omkring en heltone under utgangspunktet, andre ganger lengre ned. Dette minner mest om jazzens "drops" (en glir nedad i en kort glissando) eller "ghost notes" (en bare antyder en tone på lett taktdel - temmelig upresist og uartikulert).

Taktarten preges av 2- (eller 4-)delt takt, men dette flyter stadig ut, slik at en får både færre og flere slag i takten dersom en vil prøve å notere melodien inn i et 4/4-dels mønster.

Kingos salmebok har som sagt ikke alltid et helt jevnt betoningsmønster og likt antall stavelser fra strofe til strofe. De melodiske avvikene som en derfor må få mellom de enkelte strofene, henger menigheten temmelig ubesværet med i.

Menighetens medlemmer har ikke samme forholdet til sin meloditradisjon som for eksempel mange utøvere av norske folketoner har. De sistnevnte framfører jo oftest sine melodier solistisk, også på konserter og fonogrammer, og utøverene dyrker genren også ut fra rent musikalske årsaker. Slik er det ikke hos *Kristelig Lutheransk Trossamfund*. De ønsker ikke at det skal rettes noe fokus mot deres sangstil. De synger fra Kingos salmebok fordi denne har et innhold som stemmer overens med deres lære og kristendomsoppfatning, akkurat slik som også de andre menighetene som vi har omtalt, begrunner det. Det ville være helt utenkelig for dem å framføre salmene ved noen annen anledning enn til gudstjenester, husandakter og liknende.

Andre spesielle Kingo-tradisjoner

I enkelte byer i Norge finnes det såkalte musketerkorps. Dette er en type foreninger som ivartar militærkulturhistoriske tradisjoner. I det "Trondhjemske gevorbne Musiketeer-Corps" anvendes av denne grunnen Kingos salmebok ved forskjellige anledninger. En bruker imidlertid et nokså begrenset utvalg av salmene og meloditradisjoner har en ikke hatt anledning til å sette seg inn i.

I Verbivka (Gammalsvenskby) ved Kiev, Ukraina ble det i 1782 etablert en slags koloni med svenske innbyggere. Her har det vært en særegen salmetradisjon som kan minne om sangtradisjonen i *Kristelig Lutheransk Trossamfund*.

På Færøyene har Kingotradisjonen vært levende helt opp til vår tid. Dette gjelder særlig i de områdene som har vært spesielt isolert, som bygda Tjørnuvik nordligst på Streymoy. Her sang de fra Kingos salmebok i statskirken, uten orgelledsagelse, helt fram til den siste forsangeren døde i 1956. Fortsatt kan det skje, særlig i begravelser, at Kingos salmebok hentes fram igjen. En gruppe yngre mennesker derfra har tatt initiativ til å prøve å holde denne tradisjonen ved like. Det finnes opptak fra Tjørnuvik fra 1950-årene, da man fortsatt sang på den gamle måten. Noteeksemplet viser noe av den høyst egenartede sangstilen og skalaformen:

Naar jeg betænker den Tid og Stund

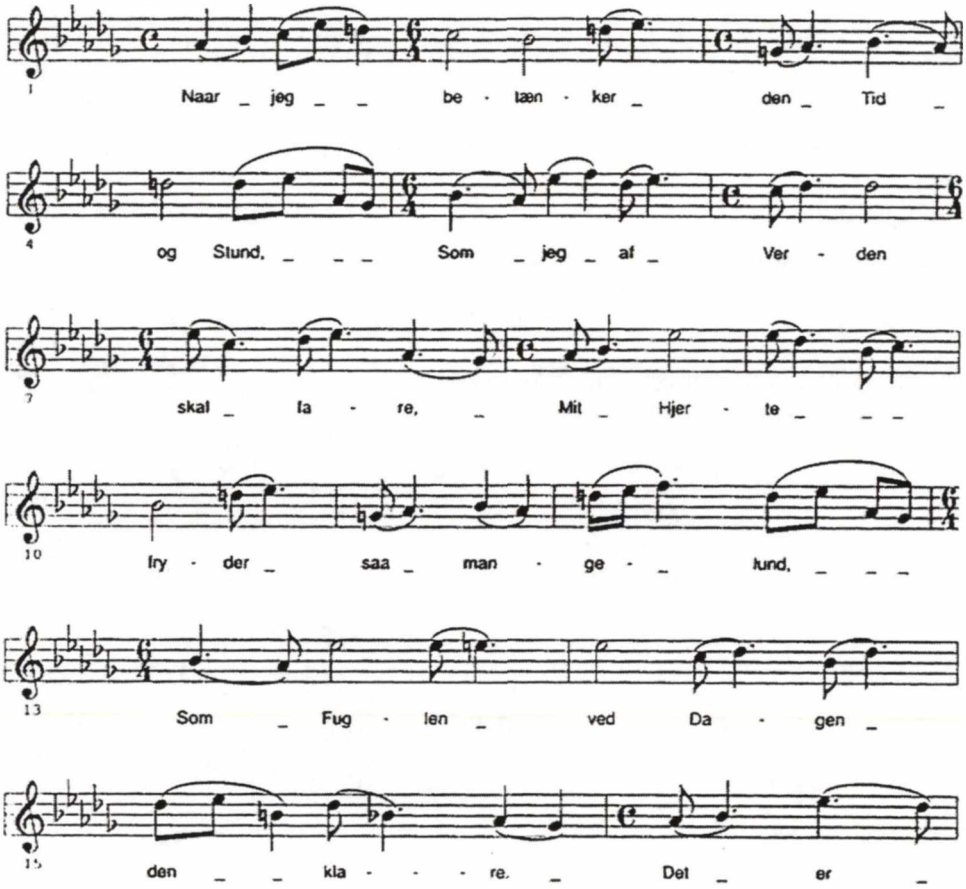

Konklusjon

Bakgrunnen for dette foredraget er et forskningsprosjekt som jeg kaller "Sangen og musikken i konservative protestantiske grupperinger". Tankegangen er at skal en finne ut noe om vår musikk-kulturs eldre lag, må en gå til miljøer som selv definerer seg som konserative, som har som sitt ideal ikke å endre tradisjonen sin. I norsk kvedartradisjon derimot vil en utøver ofte lage sin egen versjon av det tradisjonelle melodimaterialet. I disse menighetene er holdningen den stikk motsatte: en vil bevare tradisjonen så nøyaktig som mulig.

Mens verkene innenfor alle andre kunstarter i stor grad framtrer og betraktes på samme vis i dag som da de ble skapt, unndrar sangen og musikken i eldre tider seg en slik vurdering. Ikke en gang noter er vanligvis nok til å bestemme sangens og musikkens

nøyaktige form og karakter, når vi snakker om sang og musikk før opptaksteknologiens tid.

Det er derfor ikke utenkelig at vi - særlig i *Kristelig Lutheransk Trossamfund* - hører reminisenser av en form for forsamlingssang som kan ha svært gamle røtter.

Kilder

Andersson: *Folkeliga svenska koralmelodier.* Stockholm 1945.

Askholm, R.: *Salmemelodier efter folkemunde.* "Fynsk Hjemstavn. 3. Aargang, 8. Hæfte." Odense 1930.

Bindesbøll, S.: *Om en ny Udgave af Kingos Psalmebog.* København, 1855.

Blak, Kristian (m. fl.): *Alfagurt ljodar min tunga.* Torshavn, 1995.

Clausen, Karl og Marianne: *Åndelig visesang på Færøerne.* (I serien "Fra Færøerne/Ur Føroyum VII-VIII. Utg. ved Dansk-Færøsk Samfund). København 1975.

Grüner-Nielsen: *Degnesang.* I "Festskrift til mueseumsforstander H. P. Hansen, Herning på 70-årsdagen den 2. oktober 1949". København, 1949.

Johansen, Erik: *De Stærke Jyder.* Upublisert artikkel, 1984.

Nielsen, Laurits: *Træk av Tjørring sogns historie.* Herning, 1980.

Petersen, Mogens H.: *Kingosangen i folkelig dansk tradisjon.* Dansk kirkesangs årsskrift 1965-66.

Rynning, P. E.: *Salmediktingi i Noreg* (I & II). Oslo, 1954.

Sand, M. K.: *75 melodier til salmer og sange af Brorson, Kingo og flere.* Kolding, 1918.

Sandø, Erling (red.): *Samfundets historie.* Kristiansand, 1990.

Aanestad, Lars (m. fl.): *Kristen sang og musikk.* Oslo, 1962.

I tillegg kommer egen observasjon fra å overvære gudstjenester i alle disse kirkesamfunnene, samt samtaler med representanter fra disse, inklusive brev og e-mails.

Mine kontaktpersoner og informanter har vært lærer og kirkesanger Dagfinn Lomeland fra *Samfundet*, forstander og lærer Lars Martin Ramsland fra *Det Alminnelige*

Samfund, organist Kjell Østebrød fra *Det Alminnelige Lutherske Samfund,* forstander (kalt menighedstjener) Chrestian Sønderup fra *Kristelig Lutheransk Trossamfund*, pastor Leif G. Jensen fra *Den Evangelisk-Lutherske Frikirke* i Danmark, Therkel Hansen som var ansvarlig for "De stærke jyders mindestue" og Vilhelm Magnussen, Tjørnuvik, Færøyane.

Forfatternes adresser

Provst, ph.d. Peter Balslev-Clausen
Ahlmanns Allé 14
DK-2900 Hellerup

Ordbogsredaktør, ph.d. Marita Akhøj Nielsen
Astilbehaven 160, 2. tv.
DK-2830 Virum

Adjunkt, ph.d. Vibeke A. Pedersen,
Sct. Kjeldsgade 12, st.
DK-2100 København Ø.

Cand.mag John Dahl Toldsted.
Nordre Frihavnsgade 32 A, 1. th.
DK-2100 København Ø

Førsteamanuensis, cand.phil. Sigvald Tveit
Øvre Smestadveien 53 B
N-0378 Oslo, Norge

Festskrift till

Sven-Åke Selander

Alla intresserade inbjudes att subskribera på *Festskrift till Sven-Åke Selander*. Festskriften kommer ut i maj 2000 och omfattar c:a 250 sidor text. Subskriptionspriset är 220 SEK inkl porto. Fyll i talongen nedan (eller kopia) och sänd in senast den 30 mars 2000 till Lunds universitet, Teologiska institutionen, Allhelgona Kyrkogata 8, SE-223 62 Lund, Sverige.

*

NORDHYMNs ordförande, professorn i kyrko- och samfundsvetenskap vid Teologiska insitutionen, Lunds universitet, teol & fil dr Sven-Åke Selander gick sommaren 1999 i ålderspension, men tjänstgör höstterminen 1999 och under 2000 på halvtid på professuren, som han innehaft sedan 1993. 1964 anställdes han vid Lärarhögskolan i Malmö och var metodiklektor där åren 1968-93. Under drygt 35 år har han ägnat sig åt undervisning och forskning.

Redan sin licentiatavhandling 1964 ägnade Sven-Åke Selander åt hymnologisk forskning liksom sin teologie doktorsavhandling 1973, *"Den nya sången". Den anglosachsiska sångens genombrott i Sverige*. Sedan dess har han bidragit till en fördjupad reflektion kring hymnologiska perspektiv samt utvecklat och breddat forskningen i ämnet.

Det är många blivande lärare och teologie studerande som under årens lopp tagit intryck av Sven-Åke Selanders engagerande och entusiastiska undervisning och handledning. Också bland forskar- och lärarkollegerna har Sven-Åke Selander varit en uppskattad och idérik arbetskamrat och dialogpartner.

Teologiska institutionen vid Lunds universitet vill hylla honom med en festskrift både för hans vetenskapliga och pedagogiska insatser och för hans betydelsefulla arbete som prefekt för institutionen.

*

Innehåll i festskriften

Tabula gratulatoria • Carl-Gustaf Andrén *Sven-Åke Selander. Vetenskapsman och pedagog* • Johannes van der Ven *Searching for the Religious Identity of the Church* • Lars Eckerdal *Från kyrkolag till kyrkoordning* • Per-Olov Ahrén *Den dubbla ansvarslinjen som kyrkorättsligt problem* • Karl-Johan Hansson *Den hemlösa religiositeten. Reflektioner kring finländsk statistik* • Christer Pahlmblad *Den tidigkristna eukaristibönen* • Inger Selander *Hymnologi som interartiell praktik. Bo Setterlinds juldikt i möte med koraler* • Eberhard Harbsmeier *"Glauben und Verstehen". Die Predigt als kerygmatische und als pädagogische Aufgabe* • Rune Larsson *Från kateketik till församlingspedagogik. Utvecklingslinjer i kyrklig undervisning under ett sekel* • Lilian Nilsson *En värdevital och värdetydlig skola. Didaktiska reflektioner kring en central framtidsfråga* • Egil Johansson *"döpande dem...lärande dem". En utblick i nuet* • Christer Fjordevik *Diakonatet i Kyrkan som tecken och funktion* • Sven-Erik Pernler *Att bygga församling på 1400-talet. Senmedeltida pastoralteologi och retrospektiv science fiction* • Sven-Erik Brodd *Ecklesiologi. Tankar kring en term på modet* • Stephan Borgehammar *Spiritualitetens rim och reson i en bibelkommentar från 1152* • Gunilla Selander *Sven-Åke Selanders bibliografi.*

*

Redaktörer för festskriften: Carl-Gustaf Andrén, Anna J Evertsson, Jan-Olof Aggedal
Huvudredaktör för skriftserien *Religio* från Teologiska institutionen i Lund: Ulf Görman

.....

Beställningssedel

Jag beställer.....ex av *Festskrift till Sven-Åke Selander* à 220 SEK.

❒ Jag önskar vara med i tabula gratulatoria

❒ Jag önskar *inte* vara med i tabula gratulatoria

Namn Adress

Telefon Namnteckning

HYMNOLOGISKE MEDDELELSER ÅRGANG 1999

INDHOLDSOVERSIGT

ARTIKLER

Balslev-Clausen, Peter: Kingos salmebog 1699 s. 201
Bramming, Torben: Om at skrive salmer i vor tid s. 63
Bryndorf, Bine Katrine: Om organister og deres arbejdsvilkår s. 101
Bryndorf, Bine Katrine, Jakob Zeuthen og Karsten Jensen: samtale s. 103
Christensen, Marianne: Gudsbilledet i "Tillæg til Den Danske Salmebog" s. 77
Dynnesen, Lise: Om de nye salmer s. 75
Egmose, Willy: Fra mit salmeværksted s. 141
Ellingsen, Svein: Barn af huset. Nogle tanker om mit tekstforfatterskab s. 5
Hovland, Egil: Hvile i Guds fremtid s. 29
Hovland, Egil: Sammen for Guds ansikt s. 33
Højholt, Per: Lille stykke om salmer s. 87
Jensen, Jørgen I.: Kommentar om salmemelodier udenfor gudstjenesten s. 89
Jensen, Søren: "Nu ledet er min lille..." En barnesalmes udviklingshistorie s. 37
Jensen, Søren E.: Hvad er en salme? s. 79
Jensen, Søren E.: Interview med Bjarne Lenau Henriksen s. 97
Lund, Birthe: Kriterier for ansættelse af organister og organistmangel s. 107
Nielsen, Marita Akhøj: Barok og brugslyrik s. 229
Paludan, Signe: Tolkning af Grundtvigs salme "Tag det sorte kors fra graven" s. 49
Pedersen, Vibeke A.: Gud, Kingo og Fædreland s. 281
Pedersen, Vibeke A.: Åndelige viser i et folkevisehåndskrift s. 147
Petersen, Nils Holger: Kan og skal salmer være moderne? s. 91
Petersen, Pia Boysen: Om børnekor s. 106
Sarelin, Birgitta: Relationerna mellan psalmböckerne i Finland och Sverige s. 175
Sørensen, Lars Busk: Om at skrive salmer i vor tid s. 121
Thisted, Susanne Juhl: Himmelrøsten på jorderig s. 109
Toldsted, John Dahl: Tradition og nyskabelse s. 253
Tveit, Sigvald: Den sista norske salmeboka: Salmar 1997 - ein pesentasjon s. 65
Tveit, Sigvald: Meloditradisjoner der Kingos salmebok fremdeles er i bruk s. 291

ANMELDELSER

Sarelin, Birgitta: Behålla och fornya: Den finlandssvenske psalmboksrevisionen 1975-1986 (Anna J. Evertsson) s. 188

TEKSTER OG MELODIER

Svein Ellingsen og Egil Hovland s. 1
Fra Kingos Graduale s. 201
Nils Holger Petersen s. 70
Lars Busk Sørensen og Erling Lindgren s. 118

Hymnologiske Meddelelser udkommer årligt med 4 numre á omkring 50 sider

Udgives af Salmehistorisk Selskab, Københavns Universitet, Institut for Kirkehistorie, Købmagergade 44-46, DK-1150 København K., Danmark. Tlf. 35 32 36 23.

Organ for Nordisk Institut for Hymnologi - NORDHYMN

Medlemskab af Salmehistorisk Selskab tegnes hos kassereren, Institut for Kirkehistorie, Købmagergade 44-46, 1150 København K., giro 2 20 11 19.
Hos kassereren kan også bestilles ældre årgange af tidsskriftet.

Salmehistorisk Selskabs bestyrelse:

Universitetslektor, dr.phil. Steffen Arndal,
Savmøllevej 5, DK-5690 Tommerup. Tlf. 64 76 29 01

Sognepræst, ph.d. Peter Balslev-Clausen, formand,
Ahlmanns Allé 14, DK-2900 Hellerup. Tlf. 39 62 79 27.

Universitetslektor, cand.theol. Jørgen I. Jensen,
Steenstrups Allé 17, DK-1924 Frederiksberg C. Tlf. 35 37 39 73.

Forretningsfører, merkonom Vagner Lund, kasserer,
Caroline Amalievej 27, DK-2800 Lyngby. Tlf. 45 88 48 65.

Sognepræst, cand.theol. Jens Lyster, næstformand,
Notmark præstegård, Notmark 4, DK-6440 Augustenborg. Tlf. 74 47 31 44.

Universitetslektor, organist, mag.art. Torben Schousboe,
Tryggevældevej 132, DK-2700 Brønshøj. Tlf. 31 28 02 05.

Professor teol. & fil.dr. Sven-Åke Selander
V. Häggviksv. 17, S-236 32 Höllviken, Sverige. Tlf. 40 45 35 77.

Styringsgruppe for Nordisk Institut for Hymnologi (Nordisk redaktionskomite):

Professor, teol.dr. & fil.dr. Karl-Johan Hansson
Fredsgatan 12 A 21, SF-20100 Åbo, Finland. Tlf. 2 265 4284

Førsteamanuensis, cand.phil. Sigvald Tveit
Øvre Smestadveien 53B, N-0378 Oslo, Norge. Tlf. 22 14 20 99.

Professor, dr.theol. Steffen Kjeldgaard-Pedersen,
Egernvej 43, DK-2000 Frederiksberg. Tlf. 38 34 99 72.

Professor, fil. & teol. dr. Pétur Pétursson,
Hjardarhaga 11, IS-107 Reykjavik, Island. Tlf. 5 62 90 09.

Professor teol. & fil.dr. Sven-Åke Selander
V. Häggviksv. 17, S-236 32 Höllviken, Sverige. Tlf. 40 45 35 77.

Sekretariat:
Nordisk Institut for Hymnologi - NORDHYMN,
Institut for Kirkehistorie, Købmagergade 44-46, DK-1150 København K.

Forretningsfører, merkonom Vagner Lund, sekretær. Tlf. 35 32 36 23.

Sognepræst, ph.d. Peter Balslev-Clausen, redaktør.

Hymnologiske Meddelelsers redaktion:

Peter Balslev-Clausen (ansvarshavende), Birgitte Ebert, Laura Lundager Jensen, Vagner Lund (redaktionssekretær), Øve Paulsen og Lone Vesterdal.

Tidsskriftet udgives med støtte fra Carlsen-Langes Legatstiftelse og N.F.S. Grundtvigs Fond.

Eftertryk tilladt efter aftale med forfatterne og med angivelse af kilde.

02449 KHC 303 000
OVE PAULSEN
TOFTHØJVEJ 37
9280 STORVORDE 9280 o 6/ 1 1

Det Samfundsvidenskabelige Fakultets ReproCenter